

UNIVERZITET SINGIDUNUM
DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE

DOKTORSKA DISERTACIJA

POLITIKA REZERVISANJA U SAVREMENIM USLOVIMA
POSLOVANJA

Mentor:

prof. dr Zoran Petrović

Kandidat:

Danka Stefanović *MSc*

2010450027

- Beograd 2016. -

Univerzitet Singidunum

Departman za posleddiplomske studije

Kandidat: Danka Stefanović MSc, 2010450027

Tema: *Politika rezervisanja u savremenim uslovima poslovanja*

Mentor:

prof. dr Zoran Petrović

redovni profesor Univerziteta Singidunum

Članovi komisije:

prof. dr Goranka Knežević

vanredni profesor Univerziteta Singidunum

predsednik komisije

prof. dr Radojko Lukić

redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

SADRŽAJ

TEORIJSKO – METODOLOŠKA POLAZIŠTA	9
--	----------

I DEO ZAHTEVI PROFESIONALNE RAČUNOVODSTVENE REGULATIVE U VEZI SA REZERVISANJIMA	14
--	-----------

1. POJAM, ULOGA I ZNAČAJ REZERVISANJA ZA REALNOST FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA	15
--	-----------

1.1. POJAM REZERVISANJA	15
1.2. POJAM I KLASIFIKACIJA OBAVEZA	15
1.3. KLASIFIKACIJA OBAVEZA PREMA ROČNOSTI	16
1.4. KLASIFIKACIJA OBAVEZA PREMA NEIZVESNOSTI	17
1.5. KLASIFIKACIJA OBAVEZA PREMA NAČINU NASTANKA	20
1.6. KLASIFIKACIJA OBAVEZA PREMA ISPUNJAVANJU KRITERIJUMA ZA PRIZNAVANJE	21
1.7. KLASIFIKACIJA OBAVEZA PREMA ROKU VRAĆANJA	22
1.8. ULOGA I ZNAČAJ REZERVISANJA ZA REALNOST FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA	23
1.9. EMPIRIJSKI NALAZI	26

2. OPŠTE SMERNICE PROFESIONALNE RAČUNOVODSTVENE REGULATIVE KOJA REGULIŠE RAČUNOVODSTVENO OBUHVATANJE REZERVISANJA	28
--	-----------

2.1. PREGLED RAČUNOVODSTVENE REGULATIVE KOJOM SE UREĐUJU REZERVISANJA	28
2.1.1. INICIJATIVA ZA DONOŠENJE MRS 37	31
2.1.2. OPŠTE SMERNICE MRS 37	33
2.1.3. PRIZNAVANJE REZERVISANJA	34
2.1.3.1. Postojanje sadašnje obaveze, kao posledice prošlog događaja	35
2.1.3.2. Verovatnoća odliva resursa sa ekonomskim koristima	37
2.1.3.3. Procena iznosa obaveze	37
2.1.4. PROCENJIVANJE OBAVEZA I VREDNOVANJE REZERVISANJA	38
2.1.5. RIZICI I NEIZVESNOST U POSLOVANJU	42
2.1.6. SADAŠNJA VREDNOST OČEKIVANIH IZDATAKA ZA PODMIRENJE OBAVEZE	44
2.1.7. UTICAJ BUDUĆIH DOGAĐAJA NA REZERVISANJE	48
2.1.8. MOGUĆNOST OTUĐENJE SREDSTVA	49
2.1.9. UPOTREBA I UKIDANJE REZERVISANJA	50
2.1.9.1. Načelo uzročnosti prihoda i rashoda	50

2.1.9.2.	Načelo opreznosti	51
2.1.10.	PREISPITIVANJE I UKIDANJE REZERVISANJA	52
2.1.11.	UPOTREBA REZERVISANJA	53
2.1.12.	OBELODANJIVANJA U VEZI SA REZERVISANJIMA	55
2.1.13.	PREDLOŽENE IZMENE U NACRTU IZMENA MRS 37 IZ 2010. GODINE	58
2.2.	ZAHTEVI MSFI ZA MSP U VEZI SA REZERVISANJIMA	62
2.2.1.	MSFI ZA MSP	63
2.2.2.	ODELJAK 21 REZERVISANJA, POTENCIJALNE OBAVEZE I POTENCIJALNA IMOVINA	63
2.2.2.1.	Početno priznavanje	64
2.2.2.2.	Naknadno odmeravanje	64
2.2.2.3.	Obelodanjivanja u vezi sa rezervisanjima	66
2.3.	DISTINKCIJA IZMEĐU REZERVISANJA I POTENCIJALNIH OBAVEZA	66
2.3.1.	RAČUNOVODSTVENI TRETMAN PRIZNAVANJA POTENCIJALNIH OBAVEZA	67
2.3.2.	OBELODANJIVANJA U VEZI SA POTENCIJALNIM OBAVEZAMA I POTENCIJALNOM IMOVINOM	68
2.4.	POVEZANOST MRS 37 SA DRUGIM MRS/MSFI	69
<u>II DEO ZAHTEVI ZAKONSKE I PODZAKONSKE REGULATIVE U VEZI SA REZERVISANJIMA</u>		70
<u>1. ZAHTEVI ZAKONSKE REGULATIVE U VEZI SA REZERVISANJIMA</u>		71
1.1.	ZAKON O RAČUNOVODSTVU („SL. GLASNIK RS“, BR. 62/2013)	71
1.2.	OSVRT NA LOKALNU ZAKONSKU REGULATIVU SREDINOM 90-TIH GODINA (ZAKON O RAČUNOVODSTVU, „SL. LIST SRJ“, BR. 46/96, 60/96, 74/99, 22/01, 71/01)	74
1.2.1.	REZERVISANJE ZA RIZIKE	75
1.2.2.	REZERVISANJE ZA INVESTICIONA ODRŽAVANJA SREDSTAVA	78
1.2.3.	REZERVISANJA ZA DATE GARANCIJE	80
1.2.4.	REZERVISANJE ZA OBNAVLJANJE ZEMLJIŠTA I ŠUMA	80
1.2.5.	REZERVISANJE ZA GUBITKE I NEDOSPELA POTRAŽIVANJA	82
1.2.6.	REZERVISANJE ZA NEGATIVNI GOODWILL	83
1.2.7.	REZERVISANJE ZA ODLOŽENE REVALORIZACIONE GUBITKE	84
1.2.8.	ZAKLJUČNA PROMATRANJA ZAKONA O RAČUNOVODSTVU IZ 1996. GODINE, SA ASPEKTA REZERVISANJA	84
<u>2. ZAHTEVI PODZAKONSKE REGULATIVE U VEZI SA REZERVISANJIMA</u>		85
2.1.	ZAHTEVI PRAVILNIKA O SADRŽINI I FORMI OBRAZACA FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA ZA PRIVREDNA DRUŠTVA, ZADRUGE I PREDUZETNIKE	86
2.2.	ZAHTEVI PRAVILNIKA O KONTNOM OKVIRU I SADRŽINI RAČUNA U KONTNOM OKVIRU ZA PRIVREDNA DRUŠTVA, ZADRUGE, DRUGA PRAVNA LICA I PREDUZETNIKE U VEZI SA REZERVISANJIMA	88

2.2.1. KONTNI OKVIR	89
2.2.2. KRATKOROČNA REZERVISANJA	91
2.2.3. RAČUNI ZA EVIDENTIRANJE PRIHODA I RASHODA U VEZI SA REZERVISANJIMA	94
2.3. ZAHTEVI PRAVILNIKA ZA MIKRO PRAVNA LICA	95
3. PORESKI TRETMAN REZERVISANJA	98
III DEO REVIZIJA REZERVISANJA U REPUBLICI SRBIJI	104
1. ZAHTEVI PROFESIONALNE REVIZIJSKE REGULATIVE U VEZI SA REVIZIJOM REZERVISANJA	105
2. UTICAJ KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA NA POZICIJU REZERVISANJA	105
3. PRAKSA REVIZIJE REZERVISANJA U REPUBLICI SRBIJI	108
4. EMPIRIJSKI NALAZI	114
IV DEO PRAKSA REZERVISANJA U REPUBLICI SRBIJI	124
1. REZERVISANJA ZA TROŠKOVE U GARANTNOM ROKU	125
1.1. ZAHTEVI RAČUNOVODSTVENE REGULATIVE U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA TROŠKOVE U GARANTNOM ROKU	126
1.1.1. PRIZNAVANJE REZERVISANJA	127
1.1.2. PROCENA I VREDNOVANJE REZERVISANJA	128
1.1.3. PREISPITIVANJE, UPOTREBA I UKIDANJE REZERVISANJA	131
1.1.4. KRATKOROČNA REZERVISANJA	139
1.1.5. UPOTREBA I UKIDANJE REZERVISANJA	140
1.1.6. DISKONTOVANJE REZERVISANJA NA SADAŠNJU VREDNOST	141
1.1.7. OBELODANJIVANJE REZERVISANJA ZA TROŠKOVE U GARANTNOM ROKU	149
1.2. ZAHTEVI MSFI ZA MSP U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA TROŠKOVE U GARANTNOM ROKU	149
1.3. ZAHTEVI ZAKONSKE REGULATIVE I PODZAKONSKIH AKATA U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA TROŠKOVE U GARANTNOM ROKU	150
1.3.1. ZAKONI I PODZAKONSKI AKTI	150
1.3.2. PRAVILNIK ZA MIKRO PRAVNA LICA	151
1.4. EMPIRIJSKI NALAZI	152

2. REZERVISANJA ZA TROŠKOVE OBNAVLJANJA PRIRODNIH BOGATSTAVA	157
2.1. ZAHTEVI MRS U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA TROŠKOVE OBNAVLJANJA PRIRODNIH BOGATSTAVA	157
2.2. ZAHTEVI MSFI ZA MSP U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA TROŠKOVE OBNAVLJANJA PRIRODNIH BOGATSTAVA	158
2.3. ZAHTEVI ZAKONSKE REGULATIVE I PODZAKONSKIH AKATA U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA TROŠKOVE OBNAVLJANJA PRIRODNIH BOGATSTAVA	158
2.3.1. PRAVILNIK ZA MIKRO PRAVNA LICA	158
2.3.2. KONTNI OKVIR	159
2.3.3. ZAKONSKA REGULATIVA	159
2.3.3.1. Zakon o zaštiti životne sredine, Zakon o zaštiti prirode i Zakon o vodama	160
2.3.3.2. Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima	161
2.3.3.3. Zakon o poljoprivrednom zemljištu	162
2.3.3.4. Zakon o šumama	164
2.4. RAČUNOVODSTVO ŽIVOTNE SREDINE	166
2.5. REVIZIJA ŽIVOTNE SREDINE	169
2.6. EMPIRIJSKI NALAZI	170
3. REZERVISANJE ZA RESTRUKTURIRANJE	172
3.1. ZAHTEVI MRS U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA RESTRUKTURIRANJE	172
3.2. ZAHTEVI MSFI ZA MSP U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA RESTRUKTURIRANJE	176
3.3. ZAHTEVI ZAKONSKE REGULATIVE I PODZAKONSKIH AKATA U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA RESTRUKTURIRANJE	177
3.4. EMPIRIJSKI NALAZI	179
4. REZERVISANJE ZA ZADRŽANE KAUCIJE I DEPOZITE	181
4.1. ZAHTEVI MRS U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA ZADRŽANE KAUCIJE I DEPOZITE	182
4.2. ZAHTEVI MSFI ZA MSP U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA ZADRŽANE KAUCIJE I DEPOZITE	182
4.3. ZAHTEVI ZAKONSKE REGULATIVE I PODZAKONSKIH AKATA U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA ZADRŽANE KAUCIJE I DEPOZITE	183
4.4. EMPIRIJSKI NALAZI	183

5. REZERVISANJA ZA NAKNADE ZAPOSLENIMA: REZERVISANJA ZA OTPREMINE I JUBILARNE NAGRADE	185
5.1. ZAHTEVI MRS U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA NAKNADE ZAPOSLENIMA	186
5.1.1. PRIZNAVANJE REZERVISANJA ZA OTPREMINE I JUBILARNE NAGRADE	187
5.1.2. VREDNOVANJE REZERVISANJA ZA OTPREMINE PO OSNOVU ODLASKA U PENZIJU	190
5.1.2.1. Diskontovanje rezervisanja za otpremine po osnovu odlaska u penziju na sadašnju vrednost	196
5.1.2.2. Evidencija podataka o zaposlenima	201
5.1.2.3. Fluktuacija zaposlenih	202
5.1.2.4. Stopa rasta zarada	204
5.1.3. UPOTREBA, UKIDANJE I PREISPITIVANJE PROCENJENOG IZNOSA REZERVISANJA ZA OTPREMINE	204
5.1.4. OBELODANJIVANJA U VEZI SA REZERVISANJIMA ZA OTPREMINE	207
5.2. ZAHTEVI MSFI ZA MSP U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA NAKNADE ZAPOSLENIMA	208
5.2.1. PRIZNAVANJE REZERVISANJA ZA OTPREMINE	208
5.2.2. ODMERAVANJE REZERVISANJA ZA OTPREMINE	209
5.2.3. OBELODANJIVANJE REZERVISANJA ZA OTPREMINE	210
5.3. ZAHTEVI ZAKONSKE REGULATIVE I PODZAKONSKIH AKATA U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA NAKNADE ZAPOSLENIMA	211
5.3.1. ZAKON O RADU	211
5.3.2. PORESKI TRETMAN REZERVISANJA ZA OTPREMINE I JUBILARNE NAGRADE	213
5.3.3. KONTNI OKVIR	214
5.3.4. PRAVILNIK ZA MIKRO PRAVNA LICA	214
5.4. EMPIRIJSKI NALAZI	215
6. OSTALA REZERVISANJA	221
6.1. REZERVISANJA ZA SUDSKE SPOROVE	221
6.1.1. ZAHTEVI MRS U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA SUDSKE SPOROVE	222
6.1.2. ZAHTEVI MSFI ZA MSP U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA SUDSKE SPOROVE	223
6.1.3. ZAHTEVI ZAKONSKE REGULATIVE I PODZAKONSKIH AKATA U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA SUDSKE SPOROVE	223
6.2. REZERVISANJA ZA ŠTETNE UGOVORE I REZERVISANJA ZA IZDATE GARANCIJE I DRUGA JEMSTVA	224
6.2.1. ZAHTEVI MRS U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA ŠTETNE UGOVORE I REZERVISANJA ZA IZDATE GARANCIJE I DRUGA JEMSTVA	225
6.2.2. ZAHTEVI MSFI ZA MSP U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA ŠTETNE UGOVORE I REZERVISANJA ZA IZDATE GARANCIJE I DRUGA JEMSTVA	226

6.2.3. ZAHTEVI ZAKONSKE REGULATIVE I PODZAKONSKIH AKATA U VEZI RAČUNOVODSTVENOG OBUHVATANJA REZERVISANJA ZA ŠTETNE UGOVORE I REZERVISANJA ZA IZDATE GARANCIJE I DRUGA JEMSTVA	226
6.3. EMPIRIJSKI NALAZI	227
7. DISTINKCIJA IZMEĐU REZERVISANJA U DELOKRUGU MRS 37 I REZERVISANJA ZA NPL: BANKARSKI SEKTOR REPUBLIKE SRBIJE	231
7.1. UPRAVLJANJE RIZIKOM (RISK MENADŽMENT)	231
7.2. KREDITNI RIZIK	233
7.3. PROFESIONALNA I ZAKONSKA REGULATIVA	236
7.4. EMPIRIJSKI NALAZI: BANKARSKI SEKTOR REPUBLIKE SRBIJE	238
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	240
LITERATURA	246
PRILOZI	264

TEORIJSKO – METODOLOŠKA POLAZIŠTA

Privredni subjekti se svakodnevno susreću sa izazovima i neizvesnostima u svom poslovanju. Često u sadašnjem trenutku nije moguće predvideti buduće rashode, ali postoje i situacije kada je gotovo izvesno da će u budućem periodu biti odliva novčanih sredstava zbog podmirenja obaveza koje se odnose na tekući izveštajni period. U tom slučaju formira se rezervisanje, čime se sadašnjem trenutku, odnosno izveštajnom periodu dodeljuje rashod koji je za njega vezan.

Može se reći da rezervisanje predstavlja način zadovoljenja jednog od osnovnih zahteva bilansiranja: *da se troškovi dodele onom izveštajnom periodu na koji se odnose*. Na primer, ukoliko privredni subjekt prodaje proizvod za koji daje garantni rok i formira rezervisanje po tom osnovu, to treba da učini u periodu u kojem je iskazan prihod po osnovu prodaje proizvoda, a ne u periodu kada kvar nastane.

Proces globalizacije uticao je ne samo na rušenje geografskih i privrednih barijera, olakšavajući pritom poslovanje sa kompanijama koje se nalaze na veoma udaljenim područjima, već i na jačanje konkurencije, ali i veću izloženost riziku u poslovanju. Brojni su rizici sa kojima se privredni subjekti svakodnevno susreću i kojima su izloženi, a svaki rizik sa sobom nosi neizvesnost i stvara osećaj nesigurnosti.

Pritisak da se donese ispravna poslovna odluka još je veći poslednjih nekoliko godina, od kada se dogodila kriza svetskih razmera. Od odluke menadžera zavisi ne samo sudbina određene kompanije i njenih zaposlenih, već se posledice te odluke prenose i na druge kompanije iz iste industrijske grane, sa istog geografskog područja, pa čak i na najudaljenija tržišta. Kako bi realizovali ciljeve postavljene od strane uprave, menadžeri su prinuđeni da

nađu najbolji način da se izbore sa svim poteškoćama i preprekama na koje naiđu. Koje mere treba preduzeti kako bi se izloženost riziku svela na minimum? Da li rezervisanje predstavlja instrument za upravljanje rizikom? Da li i u kojoj meri rezervisanje utiče na rezultat poslovanja privrednih subjekata ili je reč samo o zakonskoj obavezi koja se mora ispuniti? Ovo su samo neka od pitanja koja se često postavljaju, a na koja ćemo pokušati da pružimo odgovore u disertaciji, na osnovu teorijsko-empirijskog istraživanja.

Rezervisanje predstavlja poziciju koja se nalazi u pasivi bilansa stanja, a kojoj se često ne posvećuje dužna pažnja. Iako su u određenim slučajevima privredni subjekti u obavezi da rezervišu iznose po osnovu različitih događaja, u skladu sa zahtevima računovodstvene regulative (zakonske i profesionalne), postoje privredni subjekti koji to ne čine. Da li privredni subjekti izbegavaju da formiraju rezervisanja usled nedovoljne edukovanosti, smatrajući da je procena rezervisanja suviše kompleksna i komplikovana? Ili formiraju rezervisanja, a kasnije ih koriste za upravljanje rezultatom poslovanja? Sa kojim se to problemima susreću privredni subjekti prilikom vrednovanja rezervisanja? Upravo su ovo neka od pitanja koja su inicirala dublja razmišljanja, a zatim i istraživanje iz oblasti rezervisanja.

Otuda proističe i društvena aktuelnost predmeta istraživanja ove disertacije. *Da bi finansijsko izveštavanje bilo kvalitetno, a podaci prikazani u finansijskim izveštajima fer i pošteni, prikazujući realno stanje poslovanja privrednih subjekata, potrebno je formirati i iskazati odgovarajuća rezervisanja, poštujući zahteve i smernice profesionalne i zakonske računovodstvene regulative.*

U stručnoj literaturi mali je broj akademskih radova pisanih na temu rezervisanja. Upravo zbog toga predmet istraživanja je ne samo društveno, već i naučno aktuelan. Iz društvene i naučne aktuelnosti teme proističe i predmet istraživanja.

Širi predmet našeg istraživanja jesu *rezervisanja*. U užem smislu predmet istraživanja biće ***politika rezervisanja u savremenim uslovima poslovanja***, u Republici Srbiji. Rezervisanja ćemo posmatrati dvostruko, sa aspekta teorije i sa aspekta praktične primene. Ipak, zbog izraženije praktične strane ove pozicije pasive bilansa stanja, akcenat će biti na problemima koji se javljaju u praksi prilikom vrednovanja i evidentiranja rezervisanja. Širi i uži predmet istraživanja operacionalizovaćemo pomoću pojedinačnih hipoteza.

Za predmet istraživanja značajna je njegova kako teorijska, tako i empirijska zasnovanost. Teorijska zasnovanost bazirana je na osnovnim ekonomskim, računovodstvenim i pravnim postulatima. Empirijska zasnovanost predmeta istraživanja proističe iz obaveznosti formiranja rezervisanja, u zakonom i standardima definisanim slučajevima, kao i iz potrebe da se zadovolje zahtevi za poštenim i fer finansijskim izveštavanjem. Adekvatnim formiranjem i prikazivanjem rezervisanja ne doprinosi se samo povećanju realnosti i transparentnosti finansijskog izveštavanja, već i realnijem prikazivanju efekata poslovanja što ima direktnog uticaja na donošenje odgovarajućih i pravovremenih poslovnih odluka.

U disertaciji polazimo od generalne hipoteze, da *rezervisanja predstavljaju poziciju čije je vrednovanje „osetljivo“* (H0). Ovu opštu hipotezu operacionalizovaćemo pomoću sledećih pojedinačnih hipoteza:

- H1: Postoje privredni subjekti koji zloupotrebljavaju formiranje rezervisanja;
- H2: Rezervisanja sa sobom nose rizik pogrešne procene po korisnike finansijskih izveštaja;
- H3: Moguće izmene zakonskih propisa u oblasti rada mogu značajno uticati na visinu iskazanih rezervisanja za otpremnine, a samim tim i na ostvareni (prikazani) rezultat poslovanja;

- H4: Stručnjaci u Republici Srbiji, školovani u oblasti računovodstva i revizije, nisu u dovoljnoj meri upoznati sa rezervisanjima;
- H5: Pravnim licima u Republici Srbiji poslednjih godina nije bilo omogućeno da pravilno računovodstveno obuhvataju rezervisanja;
- H6: Pravna lica u Republici Srbiji su poslednjih godina bila demoralisana da obračunavaju pojedina rezervisanja;
- H7: Određeni broj pravnih lica ne formira rezervisanja, iako bi trebalo u skladu sa zahtevima računovodstvene regulative;
- H8: Određeni broj nezavisnih revizora ne posvećuje dužnu pažnju poziciji rezervisanja, prilikom vršenja revizije;
- H9: Obelodanjivanja u vezi sa rezervisanjima su uglavnom uniformna i nekvalitetna.

Osnovni pristup koji će biti primenjen u radu jeste dijalektički pristup. Od metoda i tehnika prikupljanja podataka primenićemo analizu dokumenata i to na dva nivoa, na nivou primarnih i na nivou sekundarnih izvora informacija, kao i metod ispitivanja (anketa i intervju).

Metode istraživanja determinisane su predmetom i ciljevima naučnog istraživanja, kao i hipotezama. Za potrebe sprovođenja istraživanja i izvođenje zaključaka primenićemo osnovne metode, analitičke (analiza, apstrakcija, dedukcija, specijalizacija) i sintetičke (sinteza, generalizacija, konkretizacija i indukcija). Od opštenaučnih metoda primenićemo hipotetičko-deduktivnu, komparativnu (uporednu) i statističku metodu. Najzad, od softverskih rešenja koristićemo Qualtrics, SPSS i MS Office Excel za statističku obradu podataka.

Naučni cilj istraživanja jeste naučna deskripcija rezervisanja sa elementima kvantifikacije. Glavni cilj istraživanja biće utvrđivanje da li su rezervisanja po svojoj prirodi osetljiva kategorija kojom se može manipulirati. Dalje, ukoliko se glavna hipoteza potvrdi kao tačna, cilj je dokazati da se pomoću rezervisanja može manipulirati rezultatom poslovanja, kao i da ima privrednih subjekata koji to čine.

Cilj je takođe da se izvrši pregled postojeće literature iz oblasti rezervisanja, kao i sagledavanje stanja rezervisanja u Republici Srbiji, a prvenstveno problema vezanih za formiranje rezervisanja sa kojima se suočavaju menadžeri i računovođe, kao što su npr. posledice nemogućnosti evidentiranja kratkoročnih rezervisanja sve do uvođenja računa u Kontni okvir za evidentiranje istih), nedovoljna edukacija stručnog kadra, kao i utvrđivanje odnosa i uslovljenosti koji postoje između pozicije rezervisanja i drugih pozicija, a prevashodno rezultata poslovanja.

Prostor istraživanja obuhvata pre svega teritoriju Republike Srbije, uz uvažavanje prakse i iskustava razvijenijih zemalja, prvenstveno država Evropske unije i Sjedinjenih američkih država. Vremenski okvir istraživanja obuhvata period od kraja XX veka, pa sve do danas. Kada je u pitanju analiza poslovanja privrednih subjekata u Republici Srbiji, stanja i prakse formiranja rezervisanja, analiza će biti bazirana na intervalu od pet uzastopnih godina.

Iz prethodno navedenog sledi i struktura disertacije, koja se sastoji iz 4 dela, kako sledi:

- I DEO: Zahtevi profesionalne računovodstvene regulative u vezi sa rezervisanjima,
- II DEO: Zahtevi zakonske i podzakonske regulative u vezi sa rezervisanjima,
- III DEO: Revizija rezervisanja u Republici Srbiji i
- IV DEO: Praksa rezervisanja u Republici Srbiji.

**I DEO ZAHTEVI PROFESIONALNE RAČUNOVODSTVENE
REGULATIVE U VEZI SA REZERVISANJIMA**

1. Pojam, uloga i značaj rezervisanja za realnost finansijskog izveštavanja

1.1. Pojam rezervisanja

Rezervisanje po svojoj prirodi predstavlja obavezu privrednog subjekta. Pod pojmom rezervisanja misli se prvenstveno na određeni iznos novčanih sredstava koji privredni subjekt „ostavlja sa strane“ za moguće i očekivane, ali u trenutku izdvajanja sredstava neizvesne obaveze. Da bi bilo moguće formirati rezervisanje, obaveza mora biti ekonomske prirode. To je iznos koji se izdvaja i čuva na posebnom računu sa ciljem da se pokriju izdaci koji u budućem periodu mogu nastati, a po osnovu unapred definisanih događaja.

Rezervisanje predstavlja obavezu neizvesnog roka dospeća ili iznosa. Ono treba da bude priznato samo ukoliko se zadovolje sledeći kriterijumi (MRS 37.14):

- privredni subjekt ima sadašnju obavezu (zakonsku ili izvedenu) koja je rezultat prošlih događaja,
- verovatno je da će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima kako bi se podmirila obaveza i
- moguće je napraviti pouzdanu procenu iznosa obaveze.

1.2. Pojam i klasifikacija obaveza

Sa računovodstvenog aspekta, a u kontekstu rezervisanja, pod pojmom obaveze podrazumeva se sadašnja obaveza privrednog subjekta koja proističe iz prošlih događaja, a zbog čijeg podmirenja će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima (MRS 37.10).

Primera radi, ukoliko privredni subjekt proda proizvod, za koji je zakonski obavezan da kupcu obezbedi odgovarajući garantni period, onda ta prodaja predstavlja prošli događaj na osnovu kojeg kasnije može nastati obaveza za privredni subjekt.

Obaveze se mogu klasifikovati po više kriterijuma: prema ročnosti, neizvesnosti, načinu nastanka i prema kriterijumima za priznavanje. One predstavljaju poziciju u pasivi bilansa stanja, gde su podeljene prema ročnosti na dugoročne i kratkoročne (tekuće) obaveze, a njihove pozicije poređane saglasno principu opadajuće dospelosti.

1.3. Klasifikacija obaveza prema ročnosti

U kontekstu Međunarodnog računovodstvenog standarda 37 (dalje u tekstu: MRS 37) obaveze se mogu klasifikovati prema neizvesnosti, prema načinu nastanka i prema ispunjavanju kriterijuma za priznavanje, o čemu će u nastavku biti reči. Međutim, iako u okviru MRS 37 nije predviđena klasifikacija rezervisanja prema ročnosti na dugoročna i kratkoročna, takođe nije ni navedeno da se ovakva podela ne sme i ne može načiniti. Saglasno zahtevima MRS 1, o čemu će više reči biti u narednom poglavlju, sve obaveze treba iskazati kao dugoročne i kratkoročne u bilansu stanja, pa je otuda logično da i rezervisanja budu iskazana kao dugoročna i kao kratkoročna.

Ipak, bez obzira što u okviru standarda rezervisanja nisu klasifikovana isključivo kao dugoročna, u računovodstvenoj praksi u Republici Srbiji se već duži vremenski period o rezervisanjima govori kao o dugoročnim rezervisanjima. Prema prethodno aktuelnom Kontnom okviru Republike Srbije postojao je jedino račun za evidentiranje dugoročnih rezervisanja, dok je u obrascu bilansa stanja postojala samo pozicija *dugoročna rezervisanja*.

Računi kratkoročnih rezervisanja i pozicija kratkoročnih rezervisanja u obrascu bilansa stanja nisu postojali.

Do usvajanja poslednjeg, a ujedno i trenutno aktuelnog Pravilnika o Kontnom okviru i sadržini računa u kontnom okviru za privredna društva, zadruge i preduzetnike („Sl. glasnik RS“, br. 95/2014)¹, koji je u primeni od samog početka 2014. godine, račun za evidentiranje poslovnih promena u vezi sa kratkoročnim rezervisanjima nije postojao. Novim Pravilnikom o Kontnom okviru ovaj nedostatak je korigovan i u Kontni okvir je uvršten račun za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja, o čemu će više biti reči u trećem delu.

1.4. Klasifikacija obaveza prema neizvesnosti

Prema neizvesnosti vremena dospeća ili iznosa budućih izdataka koji će biti potrebni da se obaveza podmiri, obaveze se mogu svrstati u tri kategorije, i to:

- obaveze iz poslovnih odnosa,
- pasivna vremenska razgraničenja i
- rezervisanja.

Rezervisanja posebno treba razlikovati od drugih obaveza, kao što su na primer obaveze iz poslovanja ili pasivna vremenska razgraničenja.

Obaveze iz poslovnih odnosa su obaveze privrednog subjekta da plati robu, odnosno usluge koje je primio, koje su mu fakturisane ili za koje ima ugovornu obavezu. Obaveze iz poslovanja su po prirodi kratkoročne obaveze. Kod ovih obaveza iznos je najčešće unapred

¹ Dalje u tekstu: *Pravilnik o Kontnom okviru*.

poznat i iskazan u fakturi dobavljača, tako da privredni subjekt ne vrši procenu njihovog iznosa, što je slučaj kod rezervisanja.

Rezervisanja se razlikuju od ostalih obaveza iz poslovnih odnosa ne samo zbog neodređenog roka dospeća i iznosa obaveze, već i zbog nemogućnosti da se u određenim slučajevima odredi poverilac prema kome privredni subjekt ima obavezu. Ovo je slučaj kada je obaveza šireg značaja, tj. postoji prema društvu kao što je rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava i otklanjanje ekoloških šteta za čiji je nastanak odgovoran privredni subjekt.

Kod obaveza iz poslovnih odnosa poverilac je poznat, dok je kod rezervisanja moguć slučaj da obaveza postoji prema društvu, kao što je slučaj sa rezervisanjima za obnavljanje prirodnih bogatstava. Ili, primera radi, kada je u pitanju prodaja proizvoda za koje privredni subjekt obezbeđuje garantni rok, prilikom formiranja rezervisanja ne može se utvrditi da li će do kvara doći na proizvodu koji je prodat privrednom subjektu „A“, „B“ ili „C“; dakle u trenutku formiranja rezervisanja poverilac nije uvek poznat.

Sa stanovišta MRS 37, **pasivna vremenska razgraničenja** (PVR) predstavljaju obračunatu, a neisplaćenu obavezu. To je npr. obaveza privrednog subjekta da plati robu ili usluge koje je primio, a koje nije platio. Na računima pasivnih vremenskih razgraničenja evidentiraju se obračunati, a neplaćeni troškovi. Ti troškovi se vezuju za tekući obračunski period, dok će isplata i fakturisanje biti u budućem periodu. Takođe, na računu pasivnih vremenskih razgraničenja se evidentiraju i unapred naplaćeni prihodi.

Za razliku od rezervisanja, koja su prema prethodnom Kontnom okviru Republike Srbije i obrascu bilansa stanja pripadala isključivo grupi dugoročnih obaveza, pasivna vremenska razgraničenja se svrstavaju u kratkoročne obaveze. Na računima grupe 49 – *Pasivna vremenska razgraničenja* iskazuju se iskazuju se unapred naplaćeni, odnosno obračunati

prihodi i troškovi tekućeg perioda za koje nije primljena isprava, ili kad obaveza plaćanja nastaje u budućem periodu, kao i odložene poreske obaveze i razgraničene obaveze za porez na dodatu vrednost (Pravilnik o Kontnom okviru). Usled nepostojanja računa za evidentiranje poslovnih promena u vezi sa kratkoročnim rezervisanjima, ranije se u praksi događalo da se neke poslovne promene u vezi sa kratkoročnim rezervisanjima evidentiraju na računima pasivnih vremenskih razgraničenja.

Međutim, da li su PVR isto što i kratkoročna rezervisanja, i ako nisu, u čemu je ključna razlika između ovih pozicija?

Očigledno je da se radi o pozicijama koje imaju određene slične karakteristike, ali su ujedno i različite i ne mogu se smatrati istim. Naime, i jedna i druga pozicija predstavljaju poziciju kratkoročnih obaveza, ali između kratkoročnih rezervisanja i PVR postoje dve bitne razlike, a odnose se na:

- iznos obaveze i
- pouzdanost merenja (procene).

Kod PVR iznos obaveze je moguće tačno utvrditi, što najčešće nije slučaj sa rezervisanjima. Druga osnovna karakteristika po kojoj se ove dve pozicije razlikuju jeste pouzdanost merenja, tj. procene iznosa obaveze. Kod rezervisanja postoji uslov koji se odnosi na verovatnoću utvrđivanja postojanja obaveze, dok kod PVR ovaj uslov ne postoji.

Računovođe se u određenim situacijama mogu naći u nedoumici da li da određenu vrstu obaveze računovodstveno tretiraju kao PVR ili kao kratkoročno rezervisanje. Do uvođenja u Kontni okvir računa 467 - *Obaveze za kratkoročna rezervisanja* računovođe su usled nepostojanja računa kratkoročnih rezervisanja obaveze tog tipa knjižile na računima PVR, računima grupe 49. Ovo se činilo kao najbolje rešenje datog problema, usled nedostatka

Kontnog okvira. Međutim, kako je uveden račun za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja, neke računovođe su u dilemi da li da npr. obavezu prema zaposlenom za neiskorišćeni godišnji odmor knjiže kao kratkoročno rezervisanje ili PVR.

Ukoliko bismo za kriterijum odlučivanja uzeli pouzdanost utvrđivanja iznosa, onda bi se ova obaveza evidentirala kao PVR, budući da je moguće utvrditi tačan iznos obaveze i nije potrebno koristiti predviđanja. Sa druge strane, obaveze za naknade zaposlenima se tretiraju kao rezervisanja i iz tog razloga neke računovođe ovu obavezu tretiraju kao kratkoročno rezervisanje. Analizom napomena uzorkovanih privrednih subjekata primećeno je da češće iskazuju pomenutu vrstu naknade zaposlenima kao rezervisanje, iako to nije ispravno. U okviru MRS 37 navedeno je da iznosi koji se odnose na obračunato plaćanje za godišnji odmor predstavljaju vremensko razgraničenje (MRS 37.11b).

1.5. Klasifikacija obaveza prema načinu nastanka

Prema načinu nastanka, MRS 37 klasifikuje obaveze na:

- pravne (zakonske) obaveze i
- izvedene (stvarne) obaveze.

Pravna (zakonska) obaveza proizilazi iz ugovora, zakona i podzakonskih akata i kao takva ona je obavezujuća *a priori* za privredni subjekt. Za razliku od zakonske obaveze, izvedena proističe iz aktivnosti samog privrednog subjekta. Na osnovu svog prethodno ustanovljenog obrasca ponašanja, poslovne prakse u proteklom periodu, svojih obelodanijenih politika ili zvanične izjave date drugim licima od strane menadžmenta privrednog subjekta, smatra se izvesnim da će privredni subjekt prihvatiti određene odgovornosti, odnosno obaveze. Druga strana, na osnovu prethodno navedenog, ima opravdano očekivanje prema privrednom

subjektu da će ono izvršiti svoju obavezu. Rezervisanje može biti formirano po oba osnova, bilo da je obaveza pravna ili izvedena.

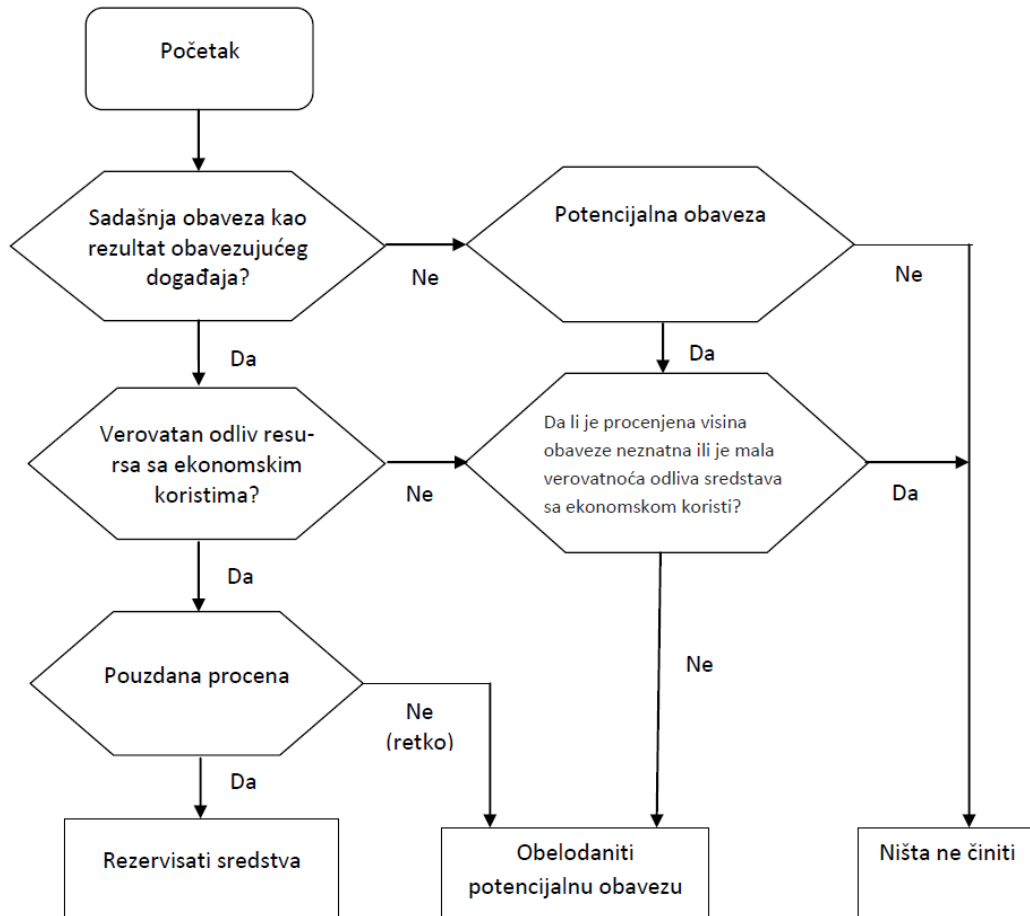
1.6. Klasifikacija obaveza prema ispunjavanju kriterijuma za priznavanje

Ukoliko se za kriterijum klasifikovanja obaveza uzme ispunjenje uslova za priznavanje, obaveze se mogu klasifikovati na:

- obaveze koje ispunjavaju uslove za priznavanje - *rezervisanja* (u kontekstu MRS 37 i rezervisanja, ovaj uslov zadovoljavaju obaveze koje se mogu priznati kao rezervisanje i koje čine deo pasive bilansa stanja) i
- obaveze koje ne ispunjavaju uslove za priznavanje – *potencijalne obaveze* (u kontekstu MRS 37 i rezervisanja, ovaj uslov zadovoljavaju obaveze koje se ne mogu priznati kao rezervisanje, već se tretiraju kao potencijalne obaveze, što nije vidljivo i iskazano u pasivi bilansa stanja, već samo u napomenama uz finansijske izveštaje).

Privredni subjekt u određenim situacijama može biti u nedoumici da li da određenu obavezu tretira kao rezervisanje ili kao potencijalnu obavezu. Na ilustraciji br. 1 prikazan je tzv. *stablo odlučivanja* koje sadrži smernice da li obavezu treba tretirati kao rezervisanje ili potencijalnu obavezu. U procesu odlučivanja o računovodstvenom tretmanu obaveze (rezervisanja ili potencijalne obaveze) ključno je odrediti da li obavezu treba proknjižiti kao rezervisanje (ako zadovoljava kriterijume postavljene u okviru MRS 37), obelodaniti u napomenama kao potencijalnu obavezu ili ne činiti ništa ukoliko ne zadovoljava niti jedan zahtev od tri postavljena u okviru MRS 37.

Ilustracija 1: Stablo odlučivanja

Izvor: Module 21 – Provisions and Contingencies, IFRS Foundation: Training Material for the IFRS® for SMEs, International Accounting Standards Board, 2009, London, str. 3

1.7. Klasifikacija obaveza prema roku vraćanja

Obaveze su pozicija koja se nalazi u pasivi bilansa stanja i koje su, prema kriterijumu vremenskog dospeća na naplatu i dužini trajanja poslovnog ciklusa podeljene na dugoročne i kratkoročne obaveze (MRS 1). Dugoročne obaveze predstavljaju one obaveze čiji je rok

vraćanja duži od godinu dana, dok obaveze sa rokom vraćanja do jedne godine predstavljaju kratkoročne obaveze.

Za razliku od ostalih obaveza, rezervisanja ne predstavljaju pozajmljene izvore sredstava. Rezervisanje jeste obaveza, ali ne u klasičnom smislu. Zapravo, kada govorimo o rezervisanjima reč je o obavezi jednog obračunskog perioda, tj. tekućeg perioda, prema budućim periodima. Takođe, jedna od ključnih odrednica rezervisanja jeste neizvesnost roka dospeća i/ili iznosa. Zbog toga rezervisanja ne možemo klasifikovati prema roku vraćanja kao ostale poslovne obaveze. Međutim, i rezervisanja po svojoj prirodi mogu biti *i dugoročna i kratkoročna*.

1.8. Uloga i značaj rezervisanja za realnost finansijskog izveštavanja

Značaj formiranja rezervisanja je višestruk. Pre svega, formiranjem rezervisanja doprinosi se fer i poštenom finansijskom izveštavanju, odnosno predavljanju obaveza i poslovanja jednog privrednog subjekta na realan i objektivan način. Dodeljivanje troškova (rashoda) periodu u kojem su nastale obaveze, po osnovu kojih će doći do odliva sredstava, predavlja jednu od osnovnih funkcija rezervisanja.

Dakle, može se reći da **rezervisanje predavlja način zadovoljenja jednog od osnovnih zahteva bilansiranja: da se troškovi dodele onom izveštajnom periodu na koji se odnose**. Na primer, ukoliko privredni subjekt prodaje proizvod za koji pruža garantni rok i formira rezervisanje po tom osnovu, to treba da učini u periodu u kojem je iskazan prihod po osnovu prodaje proizvoda, a ne u periodu kada kvar nastane.

U kriterijumima za priznavanje rezervisanja navodi se kao jedan od kriterijuma da postoji verovatnoća odliva resursa privrednog subjekta kako bi se podmirila obaveza kada nastupi

događaj za koje je rezervisanje formirano. *Resurs privrednog subjekta sa ekonomskim koristima* predstavlja sredstvo privrednog subjekta koje mu služi za obavljanje delatnosti, sticanje prihoda ili izmirenje obaveza. To mogu biti samo ona sredstva koja privredni subjekt kontroliše, odnosno čije korišćenje može ograničiti drugim licima. Novčana sredstva ili roba su najčešći primeri resursa sa ekonomskim koristima.

Iako se procesom formiranja rezervisanja izdvajaju određeni iznosi i ostavljaju „sa strane“ (novčana sredstva se ne izdvajaju na poseban račun), rezervisanje ne treba posmatrati kao vid štednje, jer to nije. Ono predstavlja iznos koji je namenjen pokriću rashoda do kojih može doći u budućem periodu, a na osnovu obaveza koje privredni subjekt stvara u sadašnjem trenutku. Jedan od rezultata, tj. efekata rezervisanja jeste smanjenje kapitala privrednog subjekta, zbog čega je veoma važno vršiti realnu, objektivnu i adekvatnu procenu iznosa rezervisanja.

Rezervisanje se može posmatrati dvostruko, i to kao:

- obaveza neizvesnog roka dospeća i/ili iznosa i
- proces.

Prema MRS 37, rezervisanje se definiše kao **obaveza neizvesnog roka dospeća ili iznosa**. Rezervisanje se razlikuje od obaveza iz poslovnih odnosa, kod kojih je poznat i rok dospeća plaćanja i iznos. Za razliku od obaveza iz poslovnih odnosa, rezervisanje karakteriše pre svega neizvesnost termina kada će obaveza dospeti na izmirenje. Rezervisanje zapravo predstavlja obavezu prošlog ili tekućeg obračunskog perioda prema budućim periodima.

Sa druge strane, rezervisanje se može posmatrati i kao **proces**, odnosno postupak procene i formiranja iznosa rezervisanja kao obaveze, kao i upotrebe kada nastupi događaj zbog kojeg je rezervisanje formirano. Svrha ovog procesa jeste dodeljivanje troškova, odnosno rashoda

periodima na koje se odnose, u cilju zadovoljenja zahteva za poštenim i fer finansijskim izveštavanjem.

Za privredne subjekte je važno da prepoznaju značaj rezervisanja i način na koji se kroz rezervisanje mogu izbeći rashodi u budućnosti. Na primer, *Ford* je 2000. godine vodio parnicu koju je protiv njega pokrenuo kupac vozila koji je doživeo saobraćajnu nezgodu usled eksplozije gume pri velikoj brzini na autoputu. Istražujući slučaj, ustanovljeno je da to nije bio usamljen slučaj i da se ista situacija događala i ranije. Iako su nezgode bile prouzrokovane lošim kvalitetom guma čiji proizvođač nije *Ford*, već su iste nabavljane od dobavljača, *Ford* je pretrpeo milionske gubitke u parnicama i izgubio dobavljača sa kojim je sarađivao skoro čitav vek.

Sa druge strane, *General Motors* je prepoznao poslovni rizik kojem je privredni subjekt izložen kada proda vozilo. Ni *General Motors* ne proizvodi sve komponente za svoja vozila, već neke od njih nabavlja od dobavljača. Međutim, u cilju povećanja konkurentnosti i boljeg zadovoljenja potreba svojih kupaca *General Motors* pruža svojim kupcima kompletnu garanciju za svoja vozila i sve prateće elemente, a sa dobavljačima ima odgovarajuće ugovore da ukoliko dođe do kvara na nekom delu koji je nabavljen od njih, oni pokrivaju trošak popravke.

Takođe, *General Motors* vodi preciznu evidenciju o svim kvarovima koji nastanu na njihovim vozilima, kako bi mogli da isprate kvalitet ugrađenih delova, procene iznos rezervisanja i na taj način redukuju troškove.

1.9. Empirijski nalazi

Pojam rezervisanja se u praksi često pogrešno upotrebljava, interpretira i shvata. Kada se pomenu rezervisanja, određeni broj ekonomista zapravo počne da razgovara o rezervama. Termin rezervisanje je poznat svima, međutim često se u praksi poistovećuje sa rezervama, što je pogrešno jer je rezervisanje obaveza, a rezerve predstavljaju deo pozicije kapitala. Neki ekonomisti (koji se ne bave direktno računovodstvom, knjigovodstvom ili revizijom) nisu sasvim sigurni o kojoj poziciji je zapravo reč kada se pomenu rezervisanja. To navodi na zaključak da je tematika rezervisanja nedovoljno zastupljena i obrađena u materiji koja se izučava na fakultetima ekonomskog usmerenja.

Pojam rezervisanja se takođe veoma često upotrebljava u pogrešnom kontekstu u bankarskom sektoru. U intervjuima koji su obavljani sa 22 zaposlenih iz 7 različitih banaka (od kojih su 2 u domaćem vlasništvu, a 5 u stranom), u periodu februara 2014 – septembra 2015. godine, svi intervjuisani su rezervisanja u prvi mah povezali sa nenaplativim potraživanjima. Intervjui su obavljani sa osobama koje su zaposlene na radnim mestima u okviru kreditnog ili risk menadžment sektora. Dakle, reč je o ekonomskim stručnjacima koji, između ostalog, rade na poslovima analize finansijskih izveštaja privrednih subjekata i veoma su dobro upoznati sa pozicijama finansijskih izveštaja. Ipak, čak 98% njih poistovetilo je rezervisanja sa rezervama ili nenaplativim potraživanjima, dok je preostalih 2% pitalo da li se misli na rezervisanja za otpremnine i sudske sporove.

Takođe, intervjuisano je i troje zaposlenih iz inostranstva. Intervjuisani su zaposleni u različitim internacionalnim investicionim bankama. Oni su takođe rezervisanja prvobitno povezali sa rizičnim plasmanima i sredstvima koja banke izdvajaju za pokriće nenaplativih potraživanja, a potom sa rezervisanjima za sudske sporove. Iako je razgovor obavljen sa svega troje ekonomista iz inostranstva, usled čega nije moguće izvesti zaključak u kojoj meri

se pojam rezervisanja pogrešno interpretira u finansijskom svetu u inostranstvu, možemo ipak skrenuti pažnju da se pojam rezervisanja ne poistovećuje sa rezervama i nenaplativim potraživanjima samo u Republici Srbiji, već i u razvijenim zapadnim zemljama.

Razlog za pogrešno tumačenje rezervisanja najvećim delom leži u terminologiji koja je u praksi odomaćena. Na primer, u bankarskom sektoru je u svakodnevnoj upotrebi termin *rezervacije za NPL (engl. non-performing loan)* koji navodi na pogrešnu interpretaciju rezervisanja. Nenaplativa potraživanja (rizični plasmani) deo su aktive, za razliku od rezervisanja koja se nalaze u pasivi, te stoga ova dva termina nisu sinonimi i ne treba ih izjednačavati.

2. OPŠTE SMERNICE PROFESIONALNE RAČUNOVODSTVENE REGULATIVE KOJA REGULIŠE RAČUNOVODSTVENO OBUHVATANJE REZERVISANJA

Profesionalnu računovodstvenu regulativu u Republici Srbiji čine MSFI/MRS, Tumačenja koja su deo računovodstvenih standarda, Okvir za pripremanje i prikazivanje finansijskih izveštaja, kao i MSFI za MSP, što će detaljnije biti obrađeno u poglavljima koja slede. Imajući u vidu da ne postoje dodatni zahtevi MSFI za MSP kada su u pitanju rezervisanja, u radu će prvenstveno biti reči o MRS 37 koji je obuhvatniji u odnosu na MSFI za MSP.

2.1. Pregled računovodstvene regulative kojom se uređuju rezervisanja

Računovodstvenu regulativu čine zakonska i profesionalna regulativa. Zakonom o računovodstvu („Sl. glasnik RS“, br. 62/2013) utvrđeno je da profesionalnu regulativu iz oblasti računovodstva i revizije u Republici Srbiji čine Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja (MSFI), a koji obuhvataju sledeće:

- Okvir za pripremanje i prikazivanje finansijskih izveštaja (engl. *Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements*);
- Međunarodni računovodstveni standardi - MRS (engl. *International Accounting Standards - IAS*);
- Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja - MSFI (engl. *International Financial Reporting Standards - IFRS*) i
- Tumačenja koja su sastavni deo računovodstvenih standarda, izdata od strane Komiteta za tumačenje računovodstvenih standarda (engl. *International Financial*

Reporting Interpretations Committee – IFRIC i Standard Interpretations Committee - SIC).

Oblast rezervisanja najdirektnije je regulisana u okviru MRS 37. Pored MRS 37, rezervisanja su u određenim segmentima regulisana sledećim standardima: MSFI 4 *Ugovori o osiguranju*, MRS 1 *Prezentacija finansijskih izveštaja*, MRS 2 *Zalihe*, MRS 10 *Događaji posle izveštajnog perioda*, MRS 11 *Ugovori o izgradnji*, MRS 12 *Porez na dobitak*, MRS 16 *Nekretnine, postrojenja i oprema*, MRS 17 *Lizing*, MRS 18 *Prihodi*, MRS 19 *Primanja zaposlenih*.

Zakonodavstvo Republike Srbije je prihvatilo i usvojilo Međunarodne računovodstvene standarde, koje donosi Odbor za Međunarodne računovodstvene standarde (IASB), za profesionalnu računovodstvenu regulativu, a koji su prihvaćeni širom Evrope. U Sjedinjenim američkim državama (SAD), jednoj od ekonomski najrazvijenijih država sveta, u primeni su Američki opšteprihvaćeni računovodstveni principi (engl. *GAAP, Generally Accepted Accounting Principles*).

Za razliku od MRS, u okviru kojih je oblast rezervisanja direktno regulisana posebnim standardom, u SAD-u to nije slučaj. Tako je, na primer, u okviru sekcije „Obaveze“, standard *ASC 460 – Garancije* (engl. *ASC Topic 460 – Guarantees*) povezan je sa delom delokruga MRS 37. U SAD-u je pre donošenja *ASC 460* oblast garancija bila regulisana standardom *FIN 45*. U novembru 2002. godine *Financial Accounting Standards Board (FASB)* je objavio standard pod nazivom *Računovodstvo davaoca garancija i zahtevi za obelodanjivanjem vezano za garantne zahteve, uključujući indirektno garancije zaduženosti drugih lica*, koji je ukratko nazvan *FIN 45* (engl. *FASB Interpretation Number 45 Guarantors Accounting and Disclosure Requirements for Guarantees, Including Indirect Guarantees of Indebtedness of Others*).

U Republici Srbiji su od 2014. godine u primeni i Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja za mala i srednja pravna lica (MSFI za MSP), koji takođe predstavlja sastavni deo profesionalne računovodstvene regulative, a o čemu će više biti reči u sledećem poglavlju.

Profesionalnu računovodstvenu regulativu takođe čine i *IFRIC* i *SIC* tumačenja koja su sastavni deo računovodstvenih standarda. *IFRIC* i *SIC* tumačenja koja imaju veze sa rezervisanjima su: *IFRIC* tumačenje 1 *Promene postojećih obaveza vezanih za povlačenje imovine iz upotrebe, obnavljanje i sličnih obaveza*, *IFRIC* tumačenje 5 *Pravo na učešće u fondovima namenjenim povlačenju imovine iz upotrebe, obnavljanju i zaštiti životne sredine*, *IFRIC* tumačenje 6 *Obaveze koje se javljaju od učešća na posebnom tržištu—odlaganje električne i elektronske opreme*, *IFRIC* tumačenje 12 *Ugovori o koncesiji za pružanje usluga*, *IFRIC* tumačenje 13 *Programi lojalnosti klijenata*, *IFRIC* tumačenje 14 *IAS 19 - Ograničenje sredstva definisanih primanja, zahtevi za minimalnim finansiranjem i njihova interakcija*, *IFRIC* tumačenje 15 *Sporazumi za izgradnju nekretnina*, Tumačenje *SIC-27 Procena suštine transakcija koje uključuju pravni oblik lizinga*, Tumačenje *SIC-29 Ugovori o koncesiji za pružanje usluga: obelodanjivanje*.

Empirijski nalazi

Kada su u pitanju tumačenja koja su sastavni deo MRS, rezultati sprovedenog istraživanja su pokazala sledeće (tabela br. 1):

- Računovođe su upoznate sa činjenicom da su tumačenja uz MRS sastavni deo MRS, kao i profesionalne računovodstvene regulative;
- Većina njih upoznata je sa *IFRIC* i *SIC* tumačenjima (64%);

- Svega 6% ispitanika upoznato je sa barem jednim IFRIC ili SIC tumačenjem koje ima veze sa rezervisanjem. Imajući u vidu da svi privredni subjekti koji su obuhvaćeni istraživanjem imaju formiranu najmanje jednu vrstu rezervisanja u svom knjigovodstvu, procenat računovođa koji su potvrdno odgovorili na ovo pitanje iznenađujuće je mali;
- Samo jedan računovođa u svom radu primenjuje neko tumačenje, IFRIC ili SIC, za računovodstveni tretman pozicije rezervisanja.

Tabela 1: Stepenu u kojem su računovođe upoznate sa IFRIC i SIC tumačenjima

Pitanja	DA	NE
Da li znate da su tumačenja sastavni deo MRS i kao takva sastavni deo profesionalne računovodstvene regulative?	100%	0%
Da li ste upoznati sa IFRIC i SIC tumačenjima?	64%	36%
Da li primenjujete neko tumačenje, IFRIC ili SIC, za računovodstveni tretman pozicije rezervisanja?	2%	98%
Da li ste upoznati sa nekim IFRIC ili SIC tumačenjem koje ima veze sa rezervisanjima?	6%	94%

2.1.1. Inicijativa za donošenje MRS 37

MRS 37 donet je od strane IASB-a u septembru 1998. godine, a revidiran je 2004. godine. Predlog za donošenje računovodstvenog standarda kojim bi se regulisalo pitanje rezervisanja podnet je 1997. godine IASB-u na razmatranje. Ovaj predlog za donošenje standarda podnet je u obliku *Nacrta standarda E59 Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna sredstva*. Do tada, sve obaveze i potencijalne obaveze, uključujući i rezervisanja bile su regulisane u

okviru MRS 10 *Potencijalne obaveze i događaji nakon izveštajnog perioda*, kojim je bila regulisana većina obaveza.

Potrebu stručne računovodstvene javnosti da se oblast rezervisanja, potencijalnih sredstava i obaveza reguliše posebnim standardom prepoznalo je profesionalno regulatorno telo *IASB*, koje donosi računovodstvene standarde. Neposredni rezultat rada ovog regulatornog tela bio je predlog, odnosno inicijativa za donošenje novog standarda kojim bi se direktno regulisale samo obaveze i rezervisanja. Glavni cilj, zbog čega je predlog i podnet, bilo je donošenje novog računovodstvenog standarda. Ovim je trebalo da se reši pitanje regulisanja procesa formiranja rezervisanja, kao i uspostavljanje kriterijuma, pravila i smernica za njihov računovodstveni tretman. Takođe, cilj je bio i da se novim standardom reguliše i pitanje računovodstvenog tretmana potencijalnih obaveza i potencijalne imovine, njihovog priznavanja, vrednovanja i obelodanjivanja.

Godinu dana kasnije, u septembru 1998. godine, *IASB* usvaja predloženi *Nacrt standarda* i donosi MRS 37 *Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna imovina* (engl. *IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets*). MRS 37 stupio je na snagu 1. jula 1999. godine, sa primenom na sve finansijske izveštaje koji se sastavljaju za periode koji počinju 1. jula 1999. godine ili kasnije.

Počevši od jula 1999. godine, kada je počela zvanična primena MRS 37, novi standard je zamenio delove do tada aktuelnog MRS 10 koji su se odnosili na rezervisanja, potencijalna sredstva i obaveze privrednog subjekta. Nakon ovih promena, naziv MRS 10 je preimenovan u *Događaje posle izveštajnog perioda*, a iz njega su uklonjeni delovi koji su se odnosili na obaveze. Kasnije, 2004. godine MRS 37 je revidiran, a izmene su postale primenljive za finansijske izveštaje koji su pokrivali periode koji započinju na dan 01.01.2005. godine ili kasnije (Petrović, 2011).

2.1.2. Opšte smernice MRS 37

MRS 37 su dužni da primenjuju svi privredni subjekti prilikom vršenja poslova računovodstvenog tretiranja rezervisanja, potencijalnih obaveza i potencijalne imovine. U okviru ovog standarda definisana su rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna sredstva. Takođe, uspostavljeni su kriterijumi za priznavanje i vrednovanje rezervisanja, potencijalnih obaveza i sredstava, način upotrebe rezervisanja, kao i minimum zahteva u vezi sa obelodanjivanjem rezervisanja, potencijalnih obaveza i potencijalne imovine, sa ciljem da se korisnicima finansijskih izveštaja pruže detaljnije informacije i omogući bolje razumevanje prirode, vremena dospeća i iznosa rezervisanja.

Ovaj standard se ne primenjuje na ona rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna sredstva koja se vrednuju po fer vrednosti i unutar su delokruga MRS 39 *Finansijski instrumenti: Priznavanje i merenje*. Međutim, MRS 37 se primenjuje na rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna sredstva koja proizilaze iz finansijskih instrumenata koji se ne vrednuju po fer vrednosti, kao i na garancije. Ukoliko se drugi standard odnosi na rezervisanja, onda se primenjuje taj standard, kao što je slučaj sa MRS 11 *Ugovori o izgradnji*, MRS 12 *Porezi na dobit*, MRS 17 *Lizing*, MRS 19 *Naknade zaposlenima* i MSFI 4 *Ugovori o osiguranju*.

Iako se MRS 37 primenjuje na rezervisanja po osnovu datih garancija u zamenu za proviziju, u okviru ovog standarda se ne upućuje na priznavanje prihoda po tom osnovu. U ovom standardu se ne upućuje ni na kapitalisanje troškova za rezervisanja, ali se isto ne zabranjuje. MRS 37 se takođe primenjuje i na rezervisanja za restrukturiranje.

Kada privredni subjekt ima ugovor koji je onerozan, tj. štetan, u tom slučaju se takva sadašnja obaveza priznaje kao rezervisanje. Kada su ugovorom precizirana prava i obaveze ugovornih

strana, nastupanje određenih događaja može takav ugovor učiniti oneroznim. Takvi ugovori potpadaju pod delokrug MRS 37 jer postoji obaveza koja ispunjava kriterijume za priznavanje. Na ugovore koji nisu štetni ne primenjuju se odredbe i smernice MRS 37.

Onerozan ugovor predstavlja ugovor prema kom neizbežni troškovi ispunjenja premašuju ekonomske koristi koje privredni subjekt očekuje po osnovu tog ugovora. Neizbežan trošak ispunjenja ugovora treba vrednovati u vrednosti najmanjeg neto troška raskida ugovora, a koji mora biti manji od troška njegovog ispunjenja ili kazni zbog neispunjenja. Pre formiranja rezervisanja za onerozan ugovor, privredni subjekt treba da prizna eventualne gubitke po osnovu umanjenja vrednosti imovine koja je predmet ugovora (MRS 37.68-69).

2.1.3. Priznavanje rezervisanja

Da bi rezervisanje bilo formirano, tj. priznato, moraju biti zadovoljeni kriterijumi koji su postavljeni u okviru MRS 37. Sva tri kriterijuma, koji su prethodno navedena u okviru poglavlja 1.1, moraju biti ispunjena kako bi privredni subjekt mogao da formira rezervisanje.

Finansijski izveštaji privrednog subjekta prikazuju finansijsko stanje na određeni dan, odnosno rezultate poslovanja, novčane tokove i promene na kapitalu privrednog društva za određeni vremenski period, najčešće za period od godinu dana. Bilans stanja, kao izveštaj koji prikazuje finansijski položaj privrednog subjekta, sastavlja se redovno sa stanjem na dan 31.12. tekuće godine i prikazuje finansijski položaj privrednog subjekta na datum bilansa, ne njegov mogući položaj u budućnosti. Zbog toga je moguće izvršiti rezervisanje samo za one obaveze koje su posledica nekog prošlog događaja, a na osnovu kojeg privredni subjekt ima sadašnju obavezu koja je rezultat tog događaja. U suprotnom, obaveze privrednog subjekta ne bi bile realno iskazane, čime bi korisnici finansijskih izveštaja bili dovedeni u zabludu, što bi bila posledica nerealnog finansijskog izveštavanja.

2.1.3.1. Postojanje sadašnje obaveze, kao posledice prošlog događaja

Rezervisanje nije moguće priznati za obaveze koje će nastati u budućnosti kao posledica budućih aktivnosti i koje će morati da budu podmirene kako bi privredni subjekt mogao nesmetano da nastavi svoje poslovanje. Na primer, troškovi renoviranja koji će nesporno nastati za nekoliko godina ili nekoliko desetina godina ne mogu biti priznati danas kao rezervisanje zbog toga što će se renovirana zgrada koristiti i nakon renoviranja, a postoji mogućnost da će biti prodata i pre nego što do renoviranja uopšte dođe. Takođe, rezervisanje se ne može formirati za troškove investicionog održavanja stalnih sredstava, niti za gubitke u poslovanju koji mogu nastati u budućem periodu.

Kao rezervisanje se može priznati samo ona obaveza koja je posledica prošlih događaja i koja će postojati nezavisno od budućeg načina upravljanja i poslovanja privrednog subjekta. Rukovodstvo privrednog subjekta najčešće je u mogućnosti da utvrdi da li je prošli događaj prouzrokovao sadašnju obavezu. Međutim, u nekim situacijama nije moguće sa sigurnošću utvrditi da li postoji ili ne postoji sadašnja obaveza kao rezultat prošlih događaja. Takav je slučaj sa sudskim sporovima. Nekada nije izvesno da li će privredni subjekt dobiti ili izgubiti spor koji vodi. Ukoliko privredni subjekt dobije sudski spor, neće imati nikakvu obavezu u budućnosti, ali ukoliko spor izgubi obaveza po osnovu tog spora će nastati.

U takvim slučajevima rukovodstvo privrednog subjekta na bazi svih raspoloživih dokaza i u konsultaciji sa merodavnim stručnjacima (npr. sa advokatom, pravnom službom i dr.) donosi odluku da li sadašnja obaveza postoji na datum bilansa ili ne. Potrebno je analizirati kompletan raspoloživ i prikupljen dokazni materijal, kao i dokaze koji se odnose na posle bilansne događaje. Dakle, rezervisanje se priznaje ukoliko je, imajući u vidu sve prikupljene dokaze, verovatnije da sadašnja obaveza na kraju izveštajnog perioda postoji nego da ne postoji.

Ukoliko nije moguće pouzdano utvrditi da li postoji sadašnja obaveza kao rezultat prošlih događaja, tada se primenjuju sledeći kriterijumi:

- ukoliko je verovatnije da sadašnja obaveza postoji na datum bilansa, nego da ne postoji, privredni subjekt će priznati rezervisanje ako su ispunjena i ostala dva uslova (da je izvesno da će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima da bi se podmirila obaveza i da se pouzdanom procenom može utvrditi iznos obaveze);
- ukoliko je verovatnije da sadašnja obaveza na datum bilansa ne postoji nego da postoji, tada se ne priznaje rezervisanje i obelodanjuje se potencijalna obaveza.

Rezervisanje se može priznati samo ako postoji obavezujući događaj. Prošli događaj koji dovodi do sadašnje obaveze naziva se obavezujućim događajem jer će privredni subjekt morati da upotrebi svoje resurse sa ekonomskim koristima za podmirenje te obaveze. Događaj je obavezujući ukoliko privredni subjekt nema alternativni način za izmirenje obaveze koja je posledica prošlih događaja. Ovo je slučaj kada je privredni subjekt zakonom obavezan da podmiri obavezu ili kada je u pitanju izvedena obaveza koja je stvorila opravdana očekivanja kod druge strane da će privredni subjekt ispuniti obavezu.

Primer radi, neki proizvođači imaju takvu poslovnu politiku i marketing strategiju diferenciranja na tržištu da kupcima daju javno obećanje da ukoliko proizvodom ne budu zadovoljni, isti mogu vratiti u određenom vremenskom roku, a njima će biti vraćen novac. Ovo je primer situacije kada iako ne postoji zakonska obaveza za pružanjem garantnog roka, javno dato obećanje stvara opravdana očekivanja kod kupaca da će privredni subjekt ispuniti obavezu ukoliko dođe do vraćanja proizvoda.

Za razliku od prethodno navedenog slučaja, uvoznici, proizvođači i/ili prodavci određenih dobara su u obavezi da kupcima obezbede garantni rok u minimalnom trajanju koje je definisano zakonom. Kada postoji ugovorna obaveza, kao što je npr. prodaja proizvoda uz

pružanje garantnog roka za prodati proizvod, tada čin prodaje predstavlja prošli obavezujući događaj i na osnovu njega se vrši formiranje rezervisanja, ukoliko su i preostali kriterijumi zadovoljeni.

2.1.3.2. Verovatnoća odliva resursa sa ekonomskim koristima

Da bi rezervisanje moglo da se formira mora biti ispunjen i drugi uslov: *da je verovatno da će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima sa ciljem da se obaveza izmiri*. Ovaj uslov definišu dva kriterijuma, i to:

- da će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima i
- da je veća verovatnoća da će do tog odliva doći nego da neće.

U situacijama kada postoji mogućnost, odnosno razumno očekivanje da privredni subjekt može da izbegne izmirivanje obaveze svojim budućim aktivnostima, tada drugi kriterijum nije zadovoljen i rezervisanje ne može biti priznato.

Ako je ispunjen drugi uslov (verovatno je da će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima da bi se obaveza izmirila), ali ne i prvi (privredni subjekt ima sadašnju obavezu, zakonsku ili izvedenu, koja je rezultat prošlog događaja), rezervisanje se ne vrši i privredni subjekt u tom slučaju obelodanjuje samo potencijalnu obavezu u svojim napomenama. Ukoliko nije ispunjen ni prvi ni drugi uslov, ne vrši se niti rezervisanje niti obelodanjivanje.

2.1.3.3. Procena iznosa obaveze

Treći uslov koji je potrebno ispuniti da bi rezervisanje moglo da se prizna jeste procena iznosa obaveze. Od privrednog subjekta se očekuje da na bazi pouzdane procene odredi

iznos obaveze. Prilikom procene budućih izdataka privredni subjekti mogu, i najčešće koriste svoje prethodno iskustvo, iskustvo konkurentskih privrednih subjekata (ukoliko su im ti podaci dostupni) ili iskustvo nezavisnih eksperata.

Privredni subjekti su najčešće u mogućnosti da procene moguće ishode i da, shodno tome, procene obavezu dovoljno pouzdano. Ipak, postoje situacije kada privredni subjekt nije u mogućnosti da proceni iznos obaveze. U takvim okolnostima obaveza ne može biti priznata, tj. rezervisanje se ne može formirati. U tom slučaju potrebno je obelodaniti sve dostupne informacije u napomenama kao potencijalne obaveze, kako bi se zadovoljili zahtevi za poštenim i fer finansijskim izveštavanjem.

Iako se za procenu iznosa rezervisanja koristi procenjivanje iznosa obaveza, privredni subjekt nema slobodu da proceni da li želi ili ne želi da formira rezervisanje. Formiranje rezervisanja nije opcionog karaktera. Pravilo je jasno: ukoliko obaveza zadovolji kriterijume za priznavanje, rezervisanje treba formirati.

2.1.4. Procenjivanje obaveza i vrednovanje rezervisanja

Prilikom vrednovanja rezervisanja koristi se procenjivanje. Postupak sastavljanja finansijskih izveštaja uključuje različita prosuđivanja, tj. procene određenih stavki, što je između ostalog slučaj i sa pozicijom rezervisanja. Za procenu iznosa rezervisanja odgovorno je rukovodstvo privrednog subjekta, a procena mora biti pouzdana što je posebno naglašeno u okviru MRS 37.

Prilikom utvrđivanja, tj. procenjivanja iznosa rezervisanja potrebno je izvršiti dve procene. Prva procena se odnosi na procenu ishoda obaveze, tj. utvrđivanje da li postoji sadašnja obaveza, da li će privredni subjekt morati da izmiri obavezu i kada. Druga procena se tiče

finansijskog aspekta. Privredni subjekt treba da proceni visinu sadašnje obaveze i izdatka, odnosno odliva resursa sa ekonomskim koristima koje bi trebalo učiniti kada bi se obaveza izmirivala na datum bilansa. Prilikom procenjivanja iznosa rezervisanja u obzir se uzimaju i događaji koji su se desili neposredno nakon datuma bilansa, a koji mogu da utiču na procenjivanje.

Procenjivanje rezervisanja treba da bude što realnije, tako da je prilikom procenjivanja neophodno poštovati *načelo opreznosti* i *načelo pouzdanosti*. Ukoliko su troškovi rezervisanja nerealno visoko procenjeni, u bilansu će biti iskazane latentne rezerve, a ako su nerealno nisko, u bilansu će biti iskazani skriveni gubici (Privredni savetnik, 2010). Prilikom procene iznosa rezervisanja za npr. troškove nastale u garantnom roku, rukovodstva privrednih subjekata mogu po potrebi da angažuju stručne osobe za pomoć u proceni, bilo da su zaposleni u firmi ili van nje.

Isti je slučaj i sa rezervisanjima za sudske sporove. Ovo je kategorija koja se veoma često sreće u finansijskim izveštajima privrednih subjekata (**40% anketiranih izjasnilo se da se u njihovom privrednom subjektu formiraju rezervisanja za sudske sporove**). Prilikom procene rezervisanja za sudske sporove potrebno je proceniti verovatnoću da li će se sudski spor koji privredni subjekt vodi završiti nepovoljno, odnosno koliki gubitak privredni subjekt može da pretrpi ukoliko izgubi spor. Neophodno je proceniti i iznos gubitka (novčani iznos odštete), ali i verovatnoću da do toga dođe. U tim procenama rukovodstvu privrednog subjekta najčešće pomažu zaposleni u pravnoj službi, odnosno angažovana advokatska kancelarija. Pravna služba privrednog subjekta, odnosno angažovana advokatska kancelarija, sastavlja izveštaj o sudskim sporovima, koji je veoma značajan za analizu prilikom procenjivanja rezervisanja, a koji takođe nezavisni revizori traže prilikom vršenja procesa revizije finansijskih izveštaja i poslovanja.

Prosudivanje predstavlja proces donošenje odluke na bazi prikupljenih i relevantnih podataka i informacija, ali i na osnovu ličnog iskustva i osećaja osobe koja odluku donosi. Rezervisanja su po svojoj prirodi neizvesnija od većine ostalih pozicija bilansa stanja, ali budući da rukovodstvo privrednog subjekta najčešće može da proceni moguće ishod događaja i iznos obaveze, procena se smatra dovoljno pouzdanom prilikom priznavanja rezervisanja. Svakako, rukovodstvo privrednog subjekta može da angažuje nezavisnog stručnjaka koji će pružiti pomoć u procesu procene iznosa rezervisanja, što ujedno obezbeđuje i dodatni kredibilitet proceni. Ipak, angažovanje stručnjaka nije nužno, standardi to ne zahtevaju.

U okviru MRS 37 se navodi da se rezervisanja vrednuju u iznosu najbolje procene izdataka koji su neophodni da bi se izmirila sadašnja obaveza na datum bilansa stanja (Rees, 2006). Iako se na prvi pogled termin *najbolja procena* može različito tumačiti, smatrati proizvoljnom ili slobodnom, MRS 37 precizira da je najbolja procena izdataka koje je potrebno izdvojiti da se izmiri obaveza zapravo iznos koji bi privredni subjekt razumno platio da izmiri obavezu na datum bilansa ili da je prenese na treću stranu.

U postupku procene iznosa rezervisanja najčešće se koristi *cash flow* tehnika. U situacijama kada je potrebno izvršiti procenu rezervisanja za veliki broj stavki, u obzir se uzimaju svi mogući ishodi verovatnoća povezanih sa njima, a sadašnja vrednost se dobija ponderisanjem svih mogućih ishoda verovatnoća vezanih za njih. Na primer, ukoliko privredni subjekt daje garantni rok za svoje proizvode, on se obavezuje da će otkloniti sve nedostatke ili na drugi način obešteti svog klijenta ukoliko u garantnom periodu dođe do kvara ili se ispolje nedostaci na proizvodu/usluzi koji se dogode za vreme trajanja garantnog roka. Obaveze u garantnom roku ispunjavaju uslove za priznavanje jer su posledica prošlog događaja (npr. prodaja robe kupcima), očekuje se odliv sredstava sa ekonomskim koristima u budućem

periodu (po osnovu datih ugovornih garancija), a na bazi prethodnog iskustva moguće je predvideti iznos te obaveze.

Primera radi, ukoliko je prodato 1.000 proizvoda za koje se obezbeđuje garantni rok od dve godine, procenom verovatnoće nastanka kvarova može se izračunati iznos potrebnog rezervisanja. Na bazi razumne procene, prethodnog iskustva i svih raspoloživih informacija koje mogu biti od uticaja za procenjivanje, privredni subjekt procenjuje iznos potrebnog rezervisanja. U ovom slučaju privredni subjekt može pretpostaviti različite ishode, od kojih neki mogu biti jednaki nuli (u obzir se uzima i verovatnoća da se neki prodati proizvodi neće pokvariti u garantnom roku). Ukoliko se pođe od najjednostavnije obračuna i pretpostavke da se od prodatih 1.000 proizvoda 60% neće pokvariti, a da će za 40% prodatih proizvoda biti podneti zahtevi za reklamaciju, onda se iznos rezervisanja računa kao proizvod prodane količine, verovatnoće i troška popravke, i to:

$$1.000 \times 0,4 \times \text{procenjeni trošak popravke po jedinici proizvoda.}$$

Verovatnoća od 60%, koliko se procenjuje da neće biti zahteva za reklamacijom, ne uključuje se u obračun. To nije sporno i logično je kada je u pitanju veća populacija. Međutim, do problema dolazi kada je potrebno proceniti iznos rezervisanja za pojedinačno prodato proizvod, o čemu je prethodno bilo reči. Primena principa „najbolje procene obaveze“ na pojedinačan proizvod bi značilo da se rezervisanje ne bi priznalo jer je verovatno da bi privredni subjekt procenio da je proizvod dobrog kvaliteta i da neće doći do kvara u garantnom roku. Donošenje novog, revidiranog standarda bi trebalo da reši nedoumice i nedostatke koji trenutno postoje, a ovo je jedan od njih.

Prilikom procenjivanja iznosa rezervisanja trebalo bi obratiti pažnju na sledeće faktore koje mogu značajno uticati na postupak procene, kao i na procenjene iznose, i to:

- rizike i neizvesnost u poslovanju,
- sadašnju vrednost očekivanih izdataka za podmirenje obaveze,
- buduće događaje i
- mogućnost otuđenje sredstva.

2.1.5. Rizici i neizvesnost u poslovanju

Prilikom procene iznosa rezervisanja rukovodstvo privrednog subjekta mora imati u vidu da okruženje u kojem posluje karakteriše neizvesnost i svakodnevna izloženost rizicima koji direktno utiču na poslovanje. Brojne definicije rizika su prisutne u literaturi, ali najkraće rečeno rizik predstavlja neizvesnost ishoda događaja koju prati mogućnost od gubitka. Ono što je zajedničko većini definicija rizika jeste da on predstavlja verovatnoću nepovoljnog slučaja i intenzitet njegovih posledica.

Ipak, neizvesnost i rizik ne treba poistovećivati jer to nisu sinonimi, iako sa sobom rizik uvek nosi određeni stepen neizvesnosti. Neizvesnost karakteriše nedostatak ubeđenosti i sigurnosti, odnosno odsustvo stanja izvesnosti koje sa sobom nosi sigurnost. Brojni su rizici kojima su privredni subjekti izloženi u svom poslovanju, među kojima su najčešći i najzastupljeniji tržišni rizik, operativni rizik, rizik likvidnosti, devizni rizik, rizik zemlje, politički rizik, i dr.

Rizik uključuje verovatnoću konverzije opasnosti u stvarni gubitak, povredu ili neku vrstu štete (Kaplan & Garrick, 1981). Izloženost gubitku predstavlja bilo koju situaciju ili okolnost u kojoj je gubitak moguć, bez obzira da li će se gubitak dogoditi (Rejda, 2008). Gotovo svaka

poslovna aktivnost sa sobom nosi izloženost riziku i mogućem gubitku, a privredni subjekt će se suočiti sa gubitkom ukoliko do nepovoljnog događaja dođe. Cilj privrednih subjekata jeste da minimiziraju izloženost riziku koliko god je to moguće. Međutim, redukcija rizika predstavlja samo deo upravljanja rizikom. Stoga je upravljanje rizikom, kako ističe Damodaran (2003), potrebno definisati daleko šire i obuhvatiti aktivnosti privrednog subjekta koje su usmerene na eksploataciju neizvesnosti i nesigurnosti koje sa sobom nosi rizik.

Procena rizika je sistematičan proces identifikovanja i procene događaja (tj. potencijalnih rizika i mogućnosti) koji mogu uticati na ostvarivanje ciljeva, bilo pozitivno ili negativno. Takvi događaji se mogu identifikovati u eksternom (npr. ekonomski trendovi, regulative, konkurencija), ali i internom okruženju privrednog subjekta (npr. zaposleni, procesi, infrastruktura) (PwC, 2008). O upravljanju rizikom biće više reči u 7. poglavlju IV dela rada.

Dužnu pažnju treba posvetiti i proceni iznosa obaveza, među koje spadaju i rezervisanja, jer procena obaveza ima uticaja na rezultat poslovanja privrednog subjekta. Procenjivanje bazirano na opreznosti je neophodno kako prihodi i imovina ne bi bili precenjeni, a rashodi ili obaveze potcenjeni. Iako je poslovno okruženje neizvesno i u većoj ili manjoj meri rizično za poslovanje, tendenciozno precenjivanje ili potcenjivanje iznosa rezervisanja nije dozvoljeno.

Menadžeri često usled pritiska uprave da ostvare odgovarajuće, unapred postavljena ciljeve i rezultate poslovanja, a zbog nemogućnosti da zadovolje i ispune zacrtane ciljeve, pribegavaju kreativnom računovodstvu. Kada su rezervisanja u pitanja, opasnost od zloupotrebe leži upravo u proceni iznosa rezervisanja. Manipulacije u vezi sa procenom iznosa rezervisanja imaju direktnog uticaja na visinu iskazanog rezultata poslovanja. Potcenjivanje ili precenjivanje ima uticaja na rezultat poslovanja, i to ne samo u izveštajnom periodu u kojem se formira, već i na rezultat narednih izveštajnih perioda.

2.1.6. Sadašnja vrednost očekivanih izdataka za podmirenje obaveze

Rezervisanja se vrednuju po sadašnjoj vrednosti izdataka zahtevanih da se izmiri obaveza. Međutim, rezervisanja su po svojoj prirodi često dugoročna i obuhvataju nekoliko obračunskih perioda, što procenu sadašnje vrednosti obaveze čini složenijom. Kako se rezervisanja vrednuju po sadašnjoj vrednosti očekivanih izdataka koji mogu nastati u budućem periodu, u procenu je neophodno uključiti i efekat vremenske vrednosti novca.

Naime, u tržišnim uslovima gde je valuta nestabilna, tj. u inflatornim uslovima poslovanja, MRS 37 zahteva diskontovanje očekivanih izdataka zahtevanih da se izmiri obaveza u budućem periodu. Inflacija može imati značajan uticaj na procenu iznosa rezervisanja, pa je u slučajevima inflatornih valuta neophodno diskontovati iznose rezervisanja. Ovo je najčešće slučaj sa rezervisanjima za događaje koji će nastupiti u dužem vremenskom periodu. Stoga, diskontovanje bi trebalo vršiti za sva rezervisanja koja se vrše za period duži od godinu dana, dok bi se za period kraći od 12 meseci vršilo diskontovanje po potrebi.

Diskontna stopa treba da anticipira sadašnju procenu vremenske vrednosti novca i rizike koje sa sobom nosi nastanak događaja, odnosno ispunjenje obaveze. Diskontna stopa je stopa pre poreza koja bi trebalo da odražava tekuću tržišnu procenu vremenske vrednosti novca (preovlađujuće tržišne kamatne stope na finansijske plasmane koje odgovaraju roku na koji se uvodi rezervisanje) i rizike specifične za obaveze po osnovu rezervisanja (korekcija diskontne stope utvrđene na osnovu kamata na tržištu novca) (MRS 37.47).

Dakle, diskontna stopa u sebi sadrži dva elementa:

- *tekuću tržišnu procenu vremenske vrednosti novca* - za određivanje ovog dela diskontne stope mogle bi se koristiti kamatne stope koje preovlađuju na tržištu

hartija od vrednosti čiji rokovi dospeća odgovaraju vremenskom periodu za koji se vrši diskontovanje, i

- *specifične rizike obaveze* - s obzirom da MRS 37 (takođe ni Odeljak 21) ne daje detaljnija uputstva za određivanje dela diskontne stope koja zavisi od specifičnih rizika obaveze, privredni subjekti na bazi prosuđivanja vrše procenjivanje visine tog dela diskontne stope. Pri tom prosuđivanju je bitno da se ne izvrši dupliranje.

Naime, u slučaju procene budućih novčanih tokova kod kojih postoji neizvesnost u pogledu visine obaveze moguće je da se projekcija tih obaveza uradi oprezno, tj. da se njihova visina uveća do maksimalno potencijalno mogućeg njihovog iznosa. U tom slučaju deo diskontne stope koji treba da odrazi specifične rizike obaveza mora biti određen u visini manjoj nego što bi bila kada bi procena obaveza bila rađena u manjem iznosu, a ne u visini maksimalno mogućeg iznosa (Petrović, Stanišić i Vićentijević, 2015).

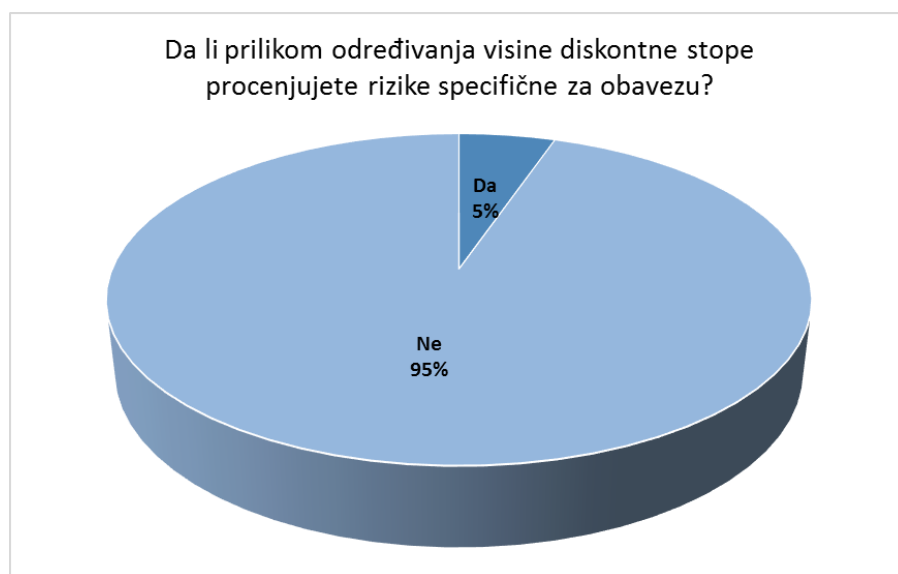
Rezultati sprovedene ankete su nedvosmisleno pokazali da većina privrednih subjekata ne uzima u razmatranje rizike koji su specifični za određenu obavezu (čak 95% anketiranih, prikazano na grafiku br. 1)². Preostalih 5%, koji su se izjasnili da u obzir uzimaju specifične rizike, na pitanje „Na koji način anticipirate specifične rizike koji se odnose na obavezu?“ odgovorilo je da u razmatranje uzimaju koliki je rizik od nastanka nepovoljnog događaja, a koji se odnosi na konkretnu obavezu.

Iz odgovora se može zaključiti da ni oni zapravo nisu dodatno procenjivali rizik u vezi sa obavezom, niti su korigovali odabranu stopu, shodno navedenom. Rizik od nastanka nepovoljnog događaja nije isto što i rizik koji je specifičan za određenu obavezu. Ne nosi svaka obaveza sama po sebi isti rizik, dok neki događaji mogu biti izvesniji da će nastupiti, za

² Detaljnije o sprovedenoj anketi dato je u poglavlju 4 III dela rada.

razliku od nekih drugih. Takođe, na pitanje da li su i za koliko korigovali stopu koju su uzeli za diskontnu stopu, svi su odgovorili negativno, da korekciju diskontne stope nisu radili.

Grafik 1: Procena rizika specifičnih za rezervisanje prilikom određivanja diskontne stope

U ekonomski razvijenim zemljama se za diskontnu stopu uzimaju kamatne stope koje su aktuelne na tržištu hartija od vrednosti čiji su rokovi dospeća kompatibilni vremenskom periodu za koji se vrši diskontovanje. Međutim, u Republici Srbiji finansijsko tržište nije dovoljno razvijeno. Imajući to u vidu, za diskontne stope se mogu koristiti stope prinosa na državne obveznice. Svakako, u obzir se mora uzeti vremenski rok dospeća obveznica, imajući u vidu da se obveznice odnose na različite vremenske periode, pa samim tim nose i različite prinose.

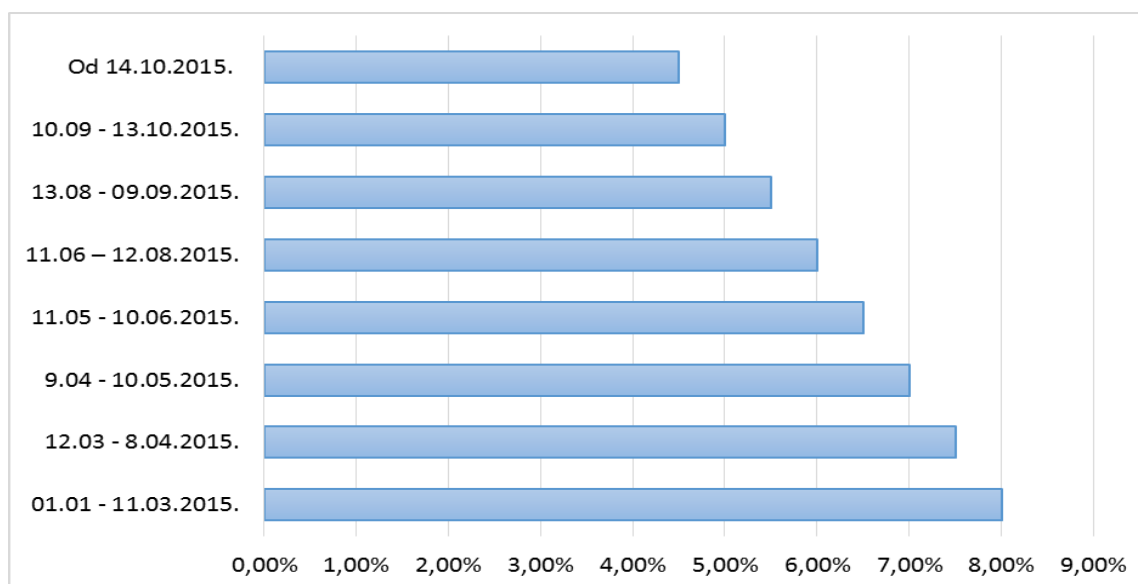
U praksi se često za diskontnu stopu uzima i referentna kamatna stopa Narodne banke Srbije. Objašnjenje privrednih subjekata koji vrše diskontovanje korišćenjem referentne kamatne stope jeste da referentna kamatna stopa za njih predstavlja lakši i jednostavniji

način izbora diskontne stope. Referentna kamatna stopa je javno dostupna i lako je informisati se o njoj.

Međutim, postavlja se pitanje *da li je referentna kamatna stopa adekvatna stopa za diskontovanje rezervisanja na sadašnju vrednost*. Mišljenja smo da **referentna kamatna stopa ne predstavlja adekvatan izbor**, iz najmanje dva razloga:

- **referentna kamatna stopa je veoma promenljiva** (grafik br. 2), kratkoročno posmatrano, što je posebno neadekvatno ako se ima u vidu da dugoročna rezervisanja treba diskontovati, a koja mogu dospeti na plaćanje i za 20-30, i više godina;
- **može da bude previsoka**, što je praksa pokazala. Iako je u ovom trenutku na najnižem nivou u odnosu na prethodne godine, ona se kontinuirano i u kratkom roku menja. Primera radi, ova stopa se u 2006. godini kretala do čak 18%, u periodu od 2012-2014. godine od 8-11,5%. U 2015. godini je pala sa 8% na 4,5%, koliko iznosi u trenutku završetka disertacije. S obzirom da je ova stopa veoma promenljiva, u kratkom roku, ona ne predstavlja adekvatan izbor za diskontnu stopu.

Grafik 2: Kretanje referentne kamatne stope NBS u 2015. godini

MRS 19 (81) uzima u obzir situaciju da možda u nekoj državi, gde su u primeni MRS, ne postoji razvijeno tržište HOV, sa dovoljno dugim rokom dospeća obveznica. U tom slučaju privredni subjekti mogu da koriste tekuće tržišne stope, adekvatnog roka za diskontovanje na kraći rok, dok na bazi ekstrapolacije tekuće tržišne stope, na duži vremenski period, dolazi do procenjene visine diskontne stope, adekvatne za diskontovanje dugoročnih rezervisanja. MRS 19 se primenjuje na rezervisanja za naknade zaposlenima (rezervisanje za otpremnine je dugoročno), dok se u okviru MRS 37 ovo ne navodi.

2.1.7. Uticaj budućih događaja na rezervisanje

Prema MRS 37, prilikom odmeravanja iznosa rezervisanja potrebno je uzeti u razmatranje da li i kakvi budući događaji mogu nastati, za koje se na bazi razumne procene i objektivnih dokaza može pretpostaviti da će nastati. Privredni subjekt je u obavezi da izvrši korigovanje

iznosa rezervisanja ukoliko dođe do okolnosti koje utiču na promenu rezervisanja, bilo da je potrebno povećati rezervisanje ili da ga treba umanjiti.

Primera radi, ukoliko je izvesno da će biti donet novi zakon na osnovu kojeg će privredni subjekt biti u obavezi da učini npr. demontažu objekta nakon upotrebe, privredni subjekt mora da formira rezervisanje za takav događaj u tekućem periodu. Ipak, moguća je i situacija da će očekivani troškovi npr. demontaže biti manji za nekoliko godina, nego što bi to bio slučaj da se objekat demontira u sadašnjem trenutku, zbog toga što se očekuje da će usled razvoja novih tehnologija vreme demontaže biti skraćeno, troškovi smanjeni, i sl. Ovakve i slične situacije rukovodstvo privrednog subjekta treba da uzme u obzir prilikom procenjivanja iznosa rezervisanja, kako bi procena bila realna i razumna, što je jedan od osnovnih zahteva MRS 37. Pritom, nijedna pretpostavka ne sme biti proizvoljna, već za svaku pretpostavku mora postojati razumna osnova koja navodi na određeni zaključak. Preispitivanje pretpostavki je neophodno najmanje jednom godišnje, na datum sastavljanja bilansa stanja, a po potrebi i češće.

2.1.8. Mogućnost otuđenja sredstva

Prilikom procenjivanja iznosa rezervisanja rukovodstvo privrednog subjekta, odnosno računovođa treba da razmotri mogućnost da li će rukovodstvo privrednog subjekta u narednom obračunskom periodu doneti odluku o otuđenju sredstva. Određene vrste rezervisanja su neposredno vezane za neka od sredstava privrednog subjekta. Kada su u pitanju takva rezervisanja, privredni subjekt mora imati u vidu da je moguća situacija da sredstvo bude otuđeno do kraja njegovog veka korišćenja, uz priliv sredstava. U tom slučaju, prihodi, odnosno dobiti od očekivanog otuđenja sredstava se ne uzimaju u razmatranje tokom formiranja rezervisanja, čak ni onda kada je očekivana prodaja određene imovine

neposredno povezana sa događajem zbog kog se formira rezervisanje. Tada privredni subjekt vrši priznavanje dobitka ili gubitka po osnovu prodaje sredstva, a u skladu sa zahtevima standarda kojim se reguliše računovodstveni tretman određene imovine (MRS 37.51-52).

2.1.9. Upotreba i ukidanje rezervisanja

Prilikom formiranja, upotrebe i ukidanja rezervisanja primenjuju se sledeća dva načela:

- načelo uzročnosti prihoda i rashoda i
- načelo opreznosti.

2.1.9.1. Načelo uzročnosti prihoda i rashoda

Rezervisanje se sme koristiti samo ukoliko dođe do nastanka onih poslovnih događaja za koje je prethodno bilo formirano, tj. priznato (MRS 37.61). Rezervisani iznos se ne sme koristiti za pokrivanje štete za koju nije formirano, niti za pokrivanje poslovnih gubitaka do kojih može doći u budućem periodu.

Kako je jedno od osnovnih načela koje se vezuje za rezervisanje upravo *načelo uzročnosti prihoda i rashoda*, evidentno je da se rezervisanje ne sme i ne može koristiti za događaje za koje nije prethodno formirano. Saglasno ovom principu, za prihode tekućeg perioda potrebno je vezati rashode koji će nastati u budućem periodu, a kao posledica sadašnjih događaja za koje su u sadašnjem obračunskom periodu evidentirani (naplaćeni) prihodi.

Primera radi, privredni subjekt ima obavezu da formira rezervisanje za prodate proizvode za koje pruža garantni rok. Dakle, za prodate proizvode u toku godine priznaje se prihod u celini,

dok prodavac preuzima obavezu da za vreme trajanja garantnog roka otkloni sve nedostatke koji mogu nastati na prodatim proizvodima, a koji su pokriveni ugovornom garancijom.

Realno je očekivati da će u budućem periodu, tokom trajanja garantnog roka, nastati određeni manji ili veći kvarovi. Otklanjanje nedostataka će zahtevati odliv sredstava privrednog subjekta u narednim obračunskim periodima, za vreme trajanja garantnog roka. Da troškovi popravke, odnosno otklanjanja nedostataka ne bi opteretili izveštajni period u kojem su nastali, oni se dodeljuju onom izveštajnom periodu u kojem su proizvodi za koji se daje garancija prodati, tj. kada je priznat prihod od prodaje.

Dakle, kao što se prihodi po osnovu prodaje proizvoda priznaju u tekućem izveštajnom periodu kada su proizvodi prodati, nezavisno od priliva po tom osnovu (odnosno nezavisno od toga da li su već naplaćeni i kada će biti naplaćeni, da li u tekućem izveštajnom periodu ili u nekom od budućih perioda), tako se u tekućem izveštajnom periodu priznaju i svi rashodi koji nastanu po osnovu prodaje tih proizvoda, nezavisno od toga da li su odlivi po tom osnovu nastali ili kada će nastati (npr. popravke proizvoda u budućim periodima tokom trajanja garantnog roka).

2.1.9.2. Načelo opreznosti

Pored poštovanja načela uzročnosti prihoda i rashoda, za formiranje rezervisanja vezuje se još jedan princip, *načelo opreznosti*. Načelo opreznosti se odnosi na pažljivu procenu iznosa obaveze. Rezervisanje se ne sme ni preceniti, ni potceniti.

Takođe, načelo opreznosti se može posmatrati i u funkciji obezbeđenja sigurnijeg poslovanja, tj. formiranja *rezervi* za gubitke koji mogu nastati u narednom/im izveštajnim periodima. Takav je slučaj sa npr. rezervisanjima za sudske sporove. Kada postoje jasne indicije da će

sudski spor koji privredni subjekt vodi biti izgubljen i da će usled toga doći do odliva sredstava u budućem izveštajnom periodu, poštujući načelo opreznosti, privredni subjekt treba da formira rezervisanje za gubitke koji po tom osnovu mogu nastati.

2.1.10. Preispitivanje i ukidanje rezervisanja

Na datum svakog bilansa stanja neophodno je preispitati poziciju rezervisanja tako da odražava najbolju procenu u sadašnjem trenutku. Privredni subjekt treba najmanje jednom godišnje, odnosno na kraju svakog izveštajnog perioda da preispituje iskazane iznose rezervisanja i po potrebi ih koriguje, ukidanjem neiskorišćenog dela ili doknjižavanjem dodatnog, potrebnog iznosa. Ova procedura je obavezna na kraju svakog izveštajnog perioda (godišnje, kvartalno), a po potrebi se može sprovoditi i u toku godine (MRS 37.59).

Ukoliko se procenom utvrdi da rezervisanje više ne zadovoljava uslove za priznavanja (sva tri kriterijuma je neophodno ispuniti da bi obaveza mogla da bude priznata kao rezervisanje), ono se ukida u korist prihoda (*račun 678 - Prihodi od ukidanja dugoročnih i kratkoročnih rezervisanja*). Sa druge strane, ako se utvrdi da izdvojena i evidentirana rezervisanja nisu dovoljna, da je potrebno povećati iznos rezervisanja, to se čini na teret rashoda (odgovarajući račun grupe 54 za evidentiranje troškova rezervisanja).

Saglasno zahtevima MRS 8, prema kojem rezervisanje predstavlja računovodstvenu procenu, svaka promena u iznosu procene knjiži se na teret rashoda, odnosno u korist prihoda. Efekat promene koji se odnosi na tekući period priznaje se kao prihod ili rashod tekućeg perioda, ne prošlih ili budućih. Ukoliko se u fazi preispitivanja utvrdi da nije verovatno da će biti potreban odliv resursa za izmirenje obaveza, rezervisanje je potrebno ukinuti. Privredni subjekt treba da obelodani prirodu i iznos promene računovodstvenih procena koje imaju efekat na tekući

obračunski period ili će imati efekta na buduće periode. Isti je slučaj i sa rezervisanjima, obelodanjuju se sve promene koje se odnose na prirodu i iznos rezervisanja.

Prilikom analize finansijskih izveštaja, posebnu pažnju treba obratiti na iznose rezervisanja koji su ukinuti u korist prihoda. Imajući u vidu da se za većinu rezervisanja iznos određuje na bazi procene, to čini ovu poziciju podložniju riziku manipulacije, od strane menadžera. Manipulisanje rezervisanjima ima uticaja na iskazani rezultat poslovanja. Zloupotrebom rezervisanja – njihovim potcenjivanjem, ne samo da se u jednoj godini smanjuju rashodi i time povećava rezultat, već se utiče i na rezultat naredne godine, kada će zbog ukidanja rezervisanja, koje je bilo nedovoljno, doći do povećanja rashoda i time smanjenja dobitka (Škarić, 2007). Moguća je i obrnuta situacija, precenjivanje rezervisanja u tekućem izveštajnom periodu, kako bi u narednom periodu bilo ukinuto, što će imati uticaja na iskazivanje većih rashoda u tekućem periodu i smanjenje rezultata poslovanja, a zatim povećanje prihoda u narednom periodu i, samim tim, povećanje dobitka.

2.1.11. Upotreba rezervisanja

Prema MRS 37 (61) rezervisanje se može koristiti samo kada nastupi događaj za koji je prethodno formirano, tj. za koji je rezervisanje početno priznato, kao što je npr. popravka prodatih proizvoda za vreme trajanja garantnog roka, rekultivacija zemljišta, izmirenje obaveze po osnovu izgubljenog sudskog spora i dr. Tako se, na primer, rezervisanje za troškove u garantnom roku može koristiti samo za izdatke koji nastanu po osnovu nedostataka koji se ispolje na prodanim proizvodima za vreme trajanja garantnog roka, ali ne i za druge izdatke ili pokriće gubitaka iz redovnog poslovanja.

Poslovni gubici ne ispunjavaju uslove za priznavanje rezervisanja i kao takvi ne mogu biti pokriveni iz rezervisanja (MRS 37.63). Očekivani poslovni gubici, za koje se očekuje da će

nastati u narednom izveštajnom periodu, ne predstavljaju obavezu privrednog subjekta i stoga ne mogu biti priznati kao rezervisanje. Ukoliko privredni subjekt ima razumno očekivanje da će pretrpeti poslovni gubitak u narednom periodu, to je znak da je deo njegove imovine ili čak kompletna njegova imovina obezvređena. U tom slučaju privredni subjekt primenjuje odredbe MRS 36 *Obezvređenje sredstava*.

Primer 1.

Privredni subjekt *Alfa* je u tekućem obračunskom periodu prodao 100 komada svog proizvoda „A“ za koji kupcima obezbeđuje garantni rok od godinu dana. Na osnovu prethodnog iskustva i razumne procene rukovodstva vezano za buduća očekivanja nastanka kvarova, očekuje se sledeće:

- ako bi došlo do manjih kvarova na svim proizvodima, troškovi popravke bi iznosili 1.500.000 din;
- ako bi se otkrili veći nedostaci, troškovi popravke bi iznosili 5.000.000 din.

Na osnovu prethodnog iskustva, rukovodstvo procenjuje da se naredne poslovne godine 80% prodate robe neće kvariti, dok se kod 15% očekuju manji kvarovi, a na 5% proizvoda mogući su i veći kvarovi.

Privredni subjekt vrši procenu obaveze za rezervisanja po osnovu garancija u skladu sa zakonskom i profesionalnom regulativom, na sledeći način:

$$\text{Rezervisanje} = (0,8 \times 0) + (0,15 \times 1.500.000) + (0,05 \times 5.000.000) = 475.000$$

Računovodstveno evidentiranje:

- a) Proknjižiti formiranje rezervisanja.

b) Od privrednog subjekta *Omega*, koji vrši servisiranje proizvoda iz prodajnog asortimana privrednog subjekta *Alfa*, stigla je faktura br. 1 za izvršene usluge popravke proizvoda „A“ u iznosu od 390.000 + 20% PDV.

c) Istekao je garantni period za prodane proizvode i privredni subjekt ukida preostali iznos formiranih rezervisanja.

a)

541		Troškovi rezervisanja za garantni rok	475.000,00	
	400	Rezervisanja za troškove u garantnom roku		475.000,00
		- za formiranje rezervisanja -		

b)

400		Rezervisanja za troškove u garantnom roku	390.000,00	
270		Porez na dodatu vrednost u primljenim fakturama po opštoj stopi	78.000,00	
	433	Dobavljači u zemlji		468.000,00
		- faktura privrednog subjekta <i>Omega</i> br. 1 -		

c)

400		Rezervisanja za troškove u garantnom roku	85.000,00	
	678	Prihodi od ukidanja dugoročnih i kratkoročnih rezervisanja		85.000,00
		- za ukidanje rezervisanja -		

2.1.12. Obelodanjivanja u vezi sa rezervisanjima

Prilikom računovodstvenog evidentiranja, rezervisanja se grupišu u srodne grupe (npr. rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava, rezervisanje za date garancije, rezervisanje

za restrukturiranje, i dr.) pa se shodno tome i prilikom obelodanjivanja primenjuje isti princip grupisanja po srodnosti. U skladu sa zahtevima MRS 37 privredni subjekti su u obavezi da obelodane set informacija u vezi sa rezervisanjima.

Saglasno zahtevima MRS 37 obaveze se klasifikuju na rezervisanja i potencijalne obaveze. Rezervisanja ispunjavaju zahteve za priznavanje, za razliku od potencijalnih obaveza koje ne ispunjavaju kriterijume za priznavanje, ali privredni subjekt je ipak dužan da obelodani određene informacije u vezi sa njima.

Za svaku grupu rezervisanja, privredni subjekt treba da obelodani sledeće podatke (MRS 37.84):

- knjigovodstvenu vrednost rezervisanja na početku i na kraju izveštajnog perioda,
- dodatna rezervisanja formirana u tekućem izveštajnom periodu, kao i povećanje ranije formiranih iznosa rezervisanja,
- iskorišćene iznose rezervisanja tokom izveštajnog perioda (odobrene na teret rezervisanja),
- neiskorišćene iznose rezervisanja koji su ukinuti tokom izveštajnog perioda,
- povećanje diskontovanog iznosa u izveštajnom periodu usled protoka vremena i uticaja promene diskontne stope.

Obelodanjivanje uporednih podataka za prethodne obračunske periode se ne zahteva u skladu sa zahtevima MRS 37. Međutim, ako je došlo do promene u pogledu prirode i iznosa rezervisanja, u skladu sa zahtevima MRS 8 potrebno je izvršiti odgovarajuća obelodanjivanja. Promena u iznosu i prirodi rezervisanja smatra se promenom računovodstvene procene, što je u delokrugu MRS 8 prema čijim zahtevima je potrebno izvršiti priznavanje efekata tih promena u korist prihoda, odnosno na teret rashoda. Privredni subjekt u tom slučaju

obelodanjuje prirodu i iznos promene računovodstvene procene koja ima efekat na tekuću godinu ili se pretpostavlja i očekuje da će imati efekat na buduće periode.

Takav je bio slučaj sa rezervisanjima za otpremnine iskazane u 2014. godini. Minimalni iznos otpremnine izmenjen je u odnosu na prethodne godine, tako da je prilikom odlaska zaposlenog u penziju poslodavac u obavezi da isplati zaposlenom otpremninu najmanje u visini od 2 prosečne plate, što je imalo direktan uticaj na smanjenje iznosa formiranih rezervisanja i njihovo ukidanje u korist prihoda.

Ako je situacija takva da privredni subjekt nije u mogućnosti da proceni iznos efekata na buduće periode, tu činjenicu takođe treba da obelodani u napomenama.

Primer obelodanivanja prikazan je u tabeli br. 2:

Tabela 2: Stanje i promene rezervisanja u 201x. godini

	Vrste rezervisanja			Ukupno
	Rezervisanja u garantnom roku	Rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava	Rezervisanje za sudske sporove	
Stanje na početku perioda 01.01.201x.	450.000,00	15.000,00	200.000,00	665.000,00
Dodatna rezervisanja u toku godine	150.000,00	2.000,00	150.000,00	302.000,00
Iskorišćeni iznosi rezervisanja u toku godine	100.000,00	-	170.000,00	270.000,00
Ukinuta rezervisanja u toku godine (u korist prihoda)	-	-	30.000,00	30.000,00
Povećanje iznosa rezervisanja zbog diskontovanja	2.000,00	1.000,00	-	3.000,00
Stanje na kraju perioda 31.12.201x.	502.000,00	18.000,00	150.000,00	670.000,00

Pored prethodno navedenih zahteva, za svaku grupu rezervisanja potrebno je obelodaniti i sledeće informacije (MRS 37.85):

- kratak opis prirode obaveze, kao i očekivano vreme dospeća obaveze, odnosno odliva resursa sa ekonomskim koristima;
- pokazatelje neizvesnosti u vezi sa iznosom ili vremenom dospeća odliva resursa sa ekonomskim koristima. Potrebno je obelodaniti dovoljno informacija koje se odnose na osnovne pretpostavke u pogledu budućih događaja;
- iznos očekivanih nadoknada uz navođenje iznosa svakog sredstva priznatog za tu očekivanu nadoknadu.

Obelodanjivanja u vezi sa pozicijom rezervisanja su uglavnom uniformna i nedovoljnog kvaliteta. Privredni subjekti u Republici Srbiji retko obelodanjuju prirodu obaveze, očekivano vreme dospeća, a posebno pokazatelje neizvesnosti. Kada je u pitanju izbor diskonte stope, privredni subjekti uglavnom obelodane stopu koja je uzeta za obračun, ali ne navode da li je izvršeno projektovanje aktuelne stope na duži vremenski period. Po pitanju manje obelodanih informacija nego što se to MRS zahteva, revizori u većini slučajeva ne iskazuju modifikaciju, niti skretanje pažnje.

2.1.13. Predložene izmene u Nacrtu izmena MRS 37 iz 2010. godine

Nacrt izmena MRS 37 iz 2005. godine nije doveo do izdavanja revidiranog MRS 37, već je u 2010. godini predložen novi *Nacrt izmena*. Nesaglasnost članova IASB-a po pitanju predloženih i uslovno usvojenih izmena Standarda³ rezultirala je pripremom i objavljivanjem novog *Nacrta izmena* u januaru 2010. godine pod nazivom *Odmeravanje obaveza u okviru standarda MRS 37*. Cilj novog *Nacrta* iz 2010. godine bilo je detaljnije regulisanje kriterijuma za odmeravanje obaveza i usklađivanje sa kriterijumima IFRS-a. Kriterijumi koji su navedeni u sadašnjoj verziji MRS 37, prema mišljenju većine članova IASB-a, nejasni su i dvosmisleni u

³ Pod „Standardom“ se misli na MRS 37.

određenim stavkama, a privredni subjekti ih različito tumače i primenjuju, što otežava upoređivanje finansijskih izveštaja privrednih subjekata. Otuda se javila potreba za detaljnijim definisanjem kriterijuma koji su dati u *Nacrtu* iz 2010. godine.

Ciljevi podnošenja novog *Nacrta IASB*-u na razmatranje u 2010. godini bili su:

- Usklađivanje kriterijuma za priznavanje obaveza datih u okviru MRS 37 sa onima koji su obuhvaćeni drugim standardima (u okviru MRS 37 navodi se kriterijum *verovatnoće odliva resursa sa ekonomskim koristima za privredni subjekt* kao jedan od kriterijuma za priznavanje obaveza. Međutim, kriterijum *verovatnoće* se ne navodi u okviru *MSFI 3 Poslovne kombinacije* i *MRS 39 Finansijski instrumenti: priznavanje i odmeravanje*);
- Eliminisanje razlika između MRS 37 i američkih *GAAP* principa, posebno razlika u vremenu kada privredni subjekti priznaju troškove restrukturiranja poslovanja;
- Kreiranje smernica za odmeravanje obaveza u okviru MRS 37 kako bi se kreirao ujednačeniji sistem odmeravanja, za razliku od trenutno aktuelnog gde privredni subjekti koriste različite proračune za utvrđivanje iznosa rezervisanja.

U MRS 37 (36) se navodi: *Iznos priznat kao rezervisanje je najbolja procena izdataka zahtevanih da se izmiri sadašnja obaveza na kraju izveštajnog perioda.*

- Postavljaju se pitanja: Šta je to najbolja procena? Kako utvrditi taj iznos?
Najbolja procena nije jedinstvena kategorija. U praksi se ovaj termin najčešće tumači kao najverovatniji ishod, prosečna ponderisana vrednost svih mogućih odliva ili minimalnog i maksimalnog očekivanog iznosa odliva sredstava sa ekonomskim koristima. Međutim, u Standardu se ne navodi koje troškove privredni subjekt treba da uključi u obračun prilikom procene iznosa rezervisanja.

Neki privredni subjekti uključuju sve direktne troškove, neki dodaju i indirektne i opšte troškove, dok neki privredni subjekti koriste iznos koji bi ugovorna strana morala da plati da izmiri svoju obavezu;

- U Nacrtu se izbacuje upotreba termina „najbolja procena“ koju bi privredni subjekt trebalo da napravi u odmeravanju rezervisanja. Takođe, predlaže se da se prilikom određivanja iznosa rezervisanja u obzir uzimaju svi mogući odlivi sredstava do kojih može doći, bilo da su minimalni ili maksimalni;
- Navodi se da privredni subjekt treba da vrednuje obavezu u iznosu koji bi razumno platio da izmiri obavezu na kraju izveštajnog perioda. To bi bio najmanji iznos od sledećih iznosa:
 - sadašnje vrednosti resursa koji bi bili neophodni da se izmiri obaveza,
 - iznos koji bi privredni subjekt morao da plati da se oslobodi obaveze (da izmiri obavezu) ili
 - iznos koji bi privredni subjekt morao da plati da obavezu prenese na treću stranu;
- U Nacrtu je posebna pažnja posvećena i situaciji kada privredni subjekt nije u mogućnosti da se oslobodi obaveze ili da je prenese na treću stranu, odnosno kada je u mogućnosti da je prenese na treću stranu, ali po izuzetno visokoj ceni što sa ekonomske strane ne bi bilo isplativo. Takođe, mnoge obaveze su pre statutarnog nego ugovornog karaktera. U ovakvim situacijama *IASB* ne očekuje da privredni subjekti traže alternative u vidu oslobođenja obaveze ili prenošenja iste na treću stranu. Zbog toga se od privrednog subjekta očekuje da odmeri obavezu po sadašnjoj vrednosti, odnosno u iznosu koji bi bio potreban da se obaveza izmiri ukoliko druge alternative i informacije nisu dostupne. Naravno, ukoliko privredni

subjekt može da se oslobodi obaveze ili da je prenese na treću stranu, onda obavezu vrednuje po najnižoj od tri gore navedene vrednosti.

Iako je prvi *Nacrt izmena* podnet Odboru pre deset godina, a drugi pre pet godina, do danas nije publikovana izmenjena verzija MRS 37. Ovaj projekat je pauziran dok IASB ne okonča svoja aktuelna razmatranja vezano za svoj budući radni plan. Kao cilj budućeg projekta IASB je u svom saopštenju naveo kreiranje novog MSFI kojim bi se zamenio postojeći MRS 37, a koji se najranije može očekivati u toku 2012. godine. Do februara 2016. godine novi standard nije publikovan, kao ni izmene postojećeg.

Predloženim, novim standardom bi se prvenstveno:

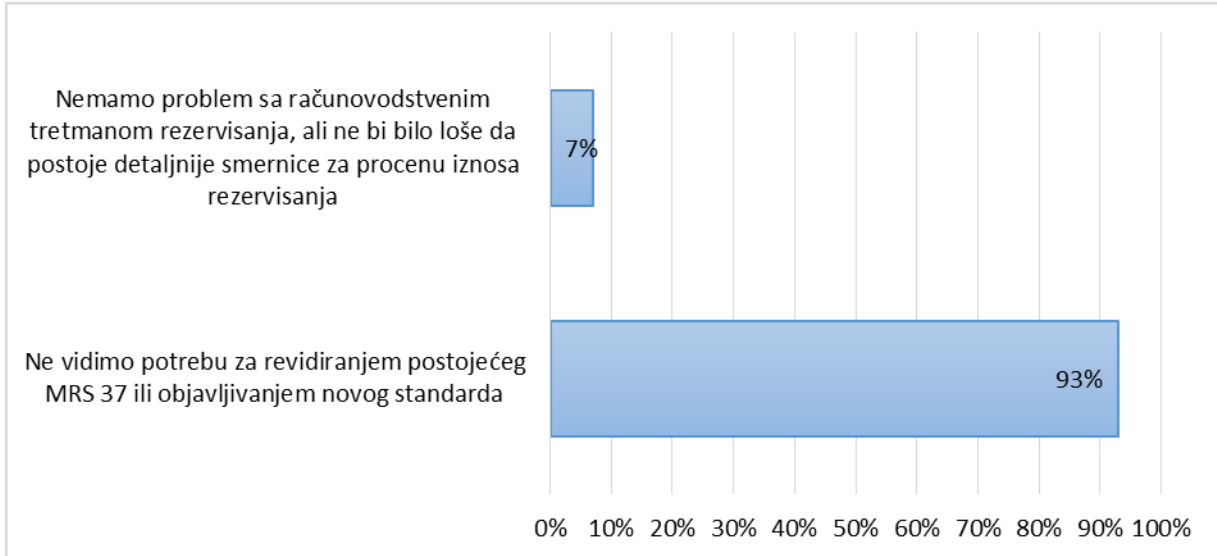
- usaglasili zahtevi sistematizacije i beleženja troškova restrukturiranja koje propisuju MRS sa zahtevima američkih GAAP standarda,
- usaglasili kriterijumi za evidentiranje obaveza sa kriterijumima datim u drugim međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja i
- obezbedilo više konkretnih zahteva u vezi sa merenjem obaveza unutar delokruga novog standarda.

Postavlja se pitanje: *Da li privrednim subjektima remeti nešto činjenica da novi standard još uvek nije objavljen?*

Rezultati sprovedene ankete⁴, u periodu od aprila 2014 – marta 2015. godine, pokazali su da privredni subjekti u najvećem procentu nemaju izraženu potrebu za izmenama postojećeg MRS 37, dok 7% anketiranih smatra da bi, iako je postojeći standard dobar, dodatne i preciznije smernice u vezi procene iznosa rezervisanja bile dobrodošle (grafik br. 3).

⁴ Detaljnije o anketi u okviru 4. poglavlja III dela.

Grafik 3: Odgovori na pitanje: „Da li smatrate da postoji potreba za revidiranjem postojećeg MRS 37 ili izdavanjem novog MRS kojim bi se detaljnije regulisala rezervisanja?“

2.2. Zahtevi MSFI za MSP u vezi sa rezervisanjima

Mala i srednja pravna lica, počevši od 2014. godine, za računovodstveni tretman poslovnih promena primenjuju MSFI za MSP. Kako mala i srednja pravna lica čine procentualno najveći broj registrovanih pravnih lica, a imajući u vidu da se obim njihovog poslovanja značajno razlikuje od obima poslovanja velikih pravnih lica, donošenje MSFI za MSP predstavlja odgovor regulatornog tela na zahteve korisnika, odnosno odgovor na zahteve za harmonizacijom finansijskog izveštavanja MSP. Zakonom o računovodstvu (čl. 21) propisano je da mala i srednja pravna lica za priznavanje, vrednovanje, prezentaciju i obelodanjivanje pozicija u finansijskim izveštajima primenjuju MSFI za MSP, čime je zakonskom regulativom propisana upotreba MSFI za MSP za profesionalnu računovodstvenu regulativu.

2.2.1. MSFI za MSP

U okviru MSFI za MSP se navodi da mala i srednja pravna lica obuhvataju ona pravna lica koja nemaju javnu odgovornost i objavljuju finansijske izveštaje opšte namene za eksterne korisnike. U pravna lica koja nemaju javnu odgovornost spadaju privredni subjekti čijim se hartijama od vrednosti trguje na finansijskim tržištima, institucije finansijskog sektora (banke, osiguravajuća društva, investicioni fondovi i dr.), privredni subjekti koji pružaju javne usluge i oni koji su ekonomski značajni za državu.

MSFI za MSP su prilagođeni potrebama malih i srednjih pravnih lica u svom obimu i delokrugu. Kako je poslovanje malih i srednjih pravnih lica usled uticaja globalizacije prevazišlo nacionalne okvire, javila se potreba za uvođenjem MSFI za MSP pre svega zbog postizanja uporedivosti finansijskih izveštaja na globalnom nivou. Primena MRS/MSFI je prilično komplikovan proces za mala i srednja pravna lica, imajući u vidu obim njihovog poslovanja, a u određenim segmentima može biti i prilično skup. Za razliku od primene MRS/MSFI, primenom MSFI za MSP uspostavlja se sistem finansijskog izveštavanja koji je pristupačan i ovoj grupi pravnih lica.

2.2.2. Odeljak 21 Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna imovina

Odeljak 21 *Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna imovina* bavi se rezervisanjima za mala i srednja pravna lica, potencijalnim obavezama i potencijalnom imovinom. Mala i srednja pravna lica primenjuju ovaj odeljak za priznavanje i vrednovanje rezervisanja.

2.2.2.1. Početno priznavanje

U okviru Odeljka 21 navode se kriterijumi za priznavanje rezervisanja, i to:

- privredni subjekt ima obavezu na datum izveštavanja koja je rezultat prošlog događaja,
- verovatno je da će doći odliva ekonomskih koristi prilikom izmirenja obaveze i
- iznos obaveze se može pouzdano proceniti.

Kada su u pitanju kriterijumi za početno priznavanje rezervisanja ne postoje razlike u zahtevima između MRS 37 i Odeljka 21 MSFI za MSP.

Prilikom odmeravanja rezervisanja koristi se procenjivanje, isto kao što je zahtevano u okviru MRS 37. Mala i srednja pravna lica treba da odmeravaju rezervisanje u visini najbolje procene iznosa potrebnog za izmirenje te obaveze na datum izveštavanja, tj. na kraju izveštajnog perioda. Najbolja procena je iznos koji bi privredni subjekt razumno platio da izmiri obavezu na kraju izveštajnog perioda ili da je prenese na treću stranu. Prilikom procene iznosa rezervisanja u obzir je potrebno uzeti sve moguće i verovatne ishode. Po potrebi treba vršiti ponderisanje mogućih ishoda kako bi se dobila najbolja moguća procena iznosa rezervisanja (MSFI za MSP, 21.7).

2.2.2.2. Naknadno odmeravanje

Za naknadno vrednovanje rezervisanja u računovodstvu malih i srednjih pravnih lica važe takođe isti kriterijumi kao i za velika pravna lica. Privredni subjekt treba da vrši ponovnu procenu rezervisanja na svaki datum izveštavanja, a najmanje jednom godišnje, i da po potrebi koriguje prethodno formirano rezervisanje dodavanjem ili ukidanjem rezervisanja, u zavisnosti od potrebe. Korigovanje prethodno priznatih iznosa rezervisanja priznaje se kao

prihod ili rashod, osim ukoliko rezervisanje nije prvobitno priznato kao deo nabavne vrednosti sredstava (inicijalno priznat trošak demontaže, uklanjanja sredstva i obnove područja na kojem je sredstvo bilo smešteno, što je obaveza privrednog subjekta bilo da je sredstvo nabavio ili samo koristio u toku određenog vremenskog perioda) (MSFI za MSP, 21.11).

Kako ne postoje razlike između MRS i MSFI za MSP ni u zahtevima u vezi sa odmeravanjem rezervisanja, od malih i srednjih pravnih lica se očekuje da koriste diskontovanje iznosa potrebnog rezervisanja na sadašnju vrednost uvek kada za tim postoji potreba. Kada je efekat vremenske vrednosti novca izražen i materijalan, iznos rezervisanja treba da bude sadašnja vrednost očekivanog iznosa potrebnog za izmirenje obaveze (MSFI za MSP, 21.7).

U Odeljku 21 se navodi (21.7) da diskontna stopa (ili stope) treba da bude stopa (ili stope) pre oporezivanja koja odražava trenutne tržišne ocene vremenske vrednosti novca. Takođe, rizici specifični za tu obavezu treba da se odraze ili u diskontnoj stopi ili u proceni iznosa koji se zahteva za izmirenje obaveze, ali ne oboje. **Dakle, privredni subjekt može koristiti više različitih diskontnih stopa, prilagođeno svakom rezervisanju posebno.** Nigde nije navedeno da se za istu vrstu rezervisanja ne sme koristiti nekoliko različitih diskontnih stopa.

Ipak, privredni subjekti u praksi koriste istu diskontnu stopu za sve vrste rezervisanja, posebno kada su u pitanju rezervisanja iz iste grupe. Takođe, privredni subjekti za diskontnu stopu često uzimaju stopu prinosa na državne obveznice, ne vršeći projekciju kretanja stope, bez obzira što period njihovog dospeća može biti kraći nego period za koji se vrši rezervisanje.

2.2.2.3. Obelodanjivanja u vezi sa rezervisanjima

Od privrednih subjekata se očekuje da obelodane sledeće informacije u vezi sa rezervisanjima (MSFI za MSP, 21.14):

- knjigovodstvenu vrednost rezervisanja na početku i kraju izveštajnog perioda,
- dodatna rezervisanja formirana tokom izveštajnog perioda, uključujući korigovanja koja su rezultat promena odmeravanja diskontovanog iznosa,
- iznose knjižene na teret rezervisanja tokom izveštajnog perioda,
- neiskorišćene iznose rezervisanja stornirane tokom izveštajnog perioda,
- kratak opis prirode obaveze, očekivani iznos i vreme svih isplata,
- naznaku neizvesnosti o iznosu i vremenu odliva i
- iznos svakog očekivanog refundiranja, navodeći iznos svih sredstava koja su priznata za očekivano refundiranje.

2.3. Distinkcija između rezervisanja i potencijalnih obaveza

Šire posmatrano može se reći da su sva rezervisanja *potencijalna* jer su neizvesna ili po pitanju vremena dospeća ili po pitanju iznosa. Pod terminom *potencijalan* misli se na obaveze i imovinu koji nisu priznati jer će njihovo postojanje biti dokazano nastankom ili nenastankom nekog budućeg događaja, koji je u sadašnjem trenutku neizvestan i nije u potpunosti pod kontrolom privrednog subjekta.

Za obaveze koje ispunjavaju uslove za priznavanje formira se rezervisanje, dok se obaveze koje ne mogu biti priznate u skladu sa zahtevima MRS 37 tretiraju kao potencijalne obaveze. Rezervisanje se priznaje kao obaveza ukoliko su zadovoljeni kriterijumi za priznavanje, o

kojima je prethodno bilo reči. Potencijalna obaveza se ne priznaje kao obaveza jer je u pitanju (MRS 37.13):

- **moгуća obaveza**, sve dok se pouzdano ne utvrdi da li privredni subjekt ima sadašnju obavezu koja u budućem periodu može da prouzrokuje odliv resursa privrednog subjekta sa ekonomskim koristima, ili
- **sadašnja obaveza koja ne zadovoljava kriterijume za priznavanje** postavljene u okviru MRS 37 jer nije verovatno da će doći do odliva resursa privrednog subjekta sa ekonomskim koristima, ili privredni subjekt nije u mogućnosti da napravi pouzdanu procenu iznosa obaveze.

2.3.1. Računovodstveni tretman priznavanja potencijalnih obaveza

U skladu sa MRS 37, potencijalne obaveze se ne priznaju u poslovnim knjigama. Kada su potencijalne obaveze u pitanju privredni subjekt vrši samo tražena obelodanjivanja u vezi sa njima, izuzev kada je vrednost odliva resursa sa ekonomskim koristima mala (MRS 37.28).

Ipak, kako se potencijalne obaveze mogu menjati u odnosu na prvobitno očekivan način, potrebno je vršiti njihovo stalno praćenje i procenjivanje, sa ciljem da se utvrdi da li je odliv resursa sa ekonomskim koristima postao verovatan. Ukoliko postane verovatno da će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima, vezano za stavku koja je prethodno bila tretirana kao potencijalna obaveza, rezervisanje se priznaje u finansijskim izveštajima perioda u kojem je došlo do promena verovatnoće. Svakako, od ovoga se odstupa ako nije moguće napraviti pouzdanu procenu (MRS 37.30).

U situaciji kada je privredni subjekt zajedno sa drugim privrednim subjektom odgovaran za obavezu, prema MRS 37 deo obaveze za čije izmirenje je zadužen drugi privredni subjekt

smatra se potencijalnom obavezom. U tom slučaju privredni subjekt je u obavezi da obelodani podatke o potencijalnoj obavezi, dok se deo obaveze za koji je zadužen privredni subjekt priznaje kao rezervisanje ukoliko su ispunjeni svi uslovi za priznavanje.

2.3.2. Obelodanjivanja u vezi sa potencijalnim obavezama i potencijalnom imovinom

Kada su u pitanju potencijalne obaveze privredni subjekt je u obavezi da obelodani sledeće podatke (MRS 37.86):

- procenu finansijskog efekta potencijalne obaveze, koji bi mogla da ima ukoliko se ispune ostali uslovi za priznavanje obaveze kao rezervisanja,
- pokazatelje neizvesnosti koji se odnose na iznos ili vreme dospeća odliva sredstava sa ekonomskim koristima i
- mogućnost nadoknade.

Potencijalne obaveze, isto kao i rezervisanja, mogu se grupisati prema sličnim karakteristikama. U tom slučaju se obelodanjivanje vrši na nivou grupa. Kada je verovatan priliv ekonomskih koristi, tada privredni subjekt na kraju poslovne godine, odnosno izveštajnog perioda, obelodanjuje kratak opis prirode potencijalne imovine i procenu finansijskih efekata koje ona može prouzrokovati (MRS 37.89). U standardu se posebna pažnja skreće na važnost izbegavanja davanja pokazatelja verovatnoće nastajanja prihoda koji mogu navesti korisnike finansijskih izveštaja na pogrešne zaključke.

Ukoliko bilo koju informaciju, koja je zahtevana standardom, nije moguće obelodaniti, u tom slučaju je potrebno obelodaniti tu činjenicu. Najčešće je takav slučaj sa sudskim sporovima. Obelodanjivanjem kompletnih informacija privredni subjekt bi sebe doveo u nepovoljan

položaj. Kako bi privredni subjekt sebe zaštitio, on ne mora da obelodani informacije koje bi mu ugrozile poziciju, ali dužan je da obelodani opšte podatke o prirodi spora, činjenicu da nisu sve informacije obelodanjene, kao i razloge za takav izuzetak.

U Odeljku 21 MSFI za MSP, koji se bavi rezervisanjima, potencijalnim obavezama i potencijalnim sredstvima, nisu navedeni posebni zahtevi u vezi sa obelodanjivanjem potencijalnih obaveza i potencijalne imovine, u odnosu na MRS 37.

2.4. Povezanost MRS 37 sa drugim MRS/MSFI

Rezervisanja jesu najdirektnije regulisana u okviru MRS 37, ali pored MRS 37 na računovodstveni tretman određenih rezervisanja, u precizno definisanim slučajevima, primenjuju se zahtevi i smernice i nekih drugih standarda. Ukoliko se drugi standard bavi određenom vrstom rezervisanja, onda se primenjuje taj standard umesto MRS 37. Tako se na (određene vrste) rezervisanja upućuje u standardima: MSFI 4 *Ugovori o osiguranju*, MRS 1 *Prezentacija finansijskih izveštaja*, MRS 2 *Zalihe*, MRS 8 *Računovodstvene politike, promene računovodstvenih procena i greške*, MRS 10 *Događaji posle izveštajnog perioda*, MRS 11 *Ugovori o izgradnji*, MRS 12 *Porez na dobitak*, MRS 16 *Nekretnina, postrojenja i oprema*, MRS 17 *Lizing*, MRS 18 *Prihodi*, MRS 19 *Primanja zaposlenih* i MRS 39 *Finansijski instrumenti: Priznavanje i merenje*.

Dalje u radu biće više reči o povezanosti MRS 37 i nekih od navedenih standarda.

II DEO

**ZAHTEVI ZAKONSKE I PODZAKONSKE REGULATIVE U
VEZI SA REZERVISANJIMA**

1. Zahtevi zakonske regulative u vezi sa rezervisanjima

Zakonska i profesionalna računovodstvena regulativa usko su i neposredno povezane. Zakonsku regulativu iz oblasti računovodstva čine Zakon računovodstvu („Sl. glasnik RS“, br. 62/2013), kojim je uređena oblast računovodstva, i set podzakonskih propisa. Pored Zakona o računovodstvu na određene vrste rezervisanja se odnose i primenjuju i neke odredbe sledećih zakona, o kojima će detaljnije biti pisano u delovima koji slede:

- Zakona o šumama,
- Zakona o zaštiti životne sredine,
- Zakona o zaštiti prirode,
- Zakona o rudarstvu
- Zakona o reviziji,
- Zakona o radu,
- Zakona o zaštiti potrošača i
- Zakona o porezu na dobit pravnih lica.

1.1. Zakon o računovodstvu („Sl. glasnik RS“, br. 62/2013)

Do 2013. godine oblast računovodstva bila je uređena Zakonom o računovodstvu i reviziji („Sl. glasnik RS“, br. 46/2006 i 111/2009) koji je počevši od 24. jula 2013. godine zamenjen novim Zakonom o računovodstvu. Zakonom o računovodstvu utvrđeno je koja su pravna lica u obavezi da primenjuju Međunarodne standarda finansijskog izveštavanja u svom poslovanju, odnosno računovodstvenom obuhvatanju poslovnih transakcija. Dakle, sva

pravna lica koja su u obavezi da primenjuju MSFI za vrednovanje i evidentiranje poslovnih promena, u skladu sa zakonom, a imaju obavezu da formiraju rezervisanja za različite namene, to čine u skladu sa zahtevima postavljenim u okviru MRS 37 i ostalim standardima u kojima se upućuje na tretman rezervisanja.

Prema Zakonu o računovodstvu (čl. 20), za priznavanje, vrednovanje, prezentaciju i obelodanjivanje pozicija u finansijskim izveštajima, velika pravna lica, pravna lica koja imaju obavezu sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja (matična pravna lica), javna društva, odnosno društva koja se pripremaju da postanu javna, u skladu sa zakonom kojim se uređuje tržište kapitala, nezavisno od veličine, primenjuju MSFI.

Imajući u vidu da su se kriterijumi za klasifikaciju pravnih lica na mala, srednja i velika promenili, od 2014. godine manji je broj pravnih lica koja primenjuju MSFI za priznavanje, vrednovanje, prezentovanje i obelodanjivanje pozicija svojih finansijskih izveštaja. Određeni broj pravnih lica koja su prema kriterijumima postavljenim u prethodnom Zakonu o računovodstvu i reviziji pripadali kategoriji velikih pravnih lica, u 2014. godini klasifikovani su kao srednje pravno lice.

Počevši od 2014. godine srednja pravna lica ne primenjuju više MSFI prilikom računovodstvenog obuhvatanja poslovnih transakcija. Za priznavanje, vrednovanje, prezentaciju i obelodanjivanje pozicija u finansijskim izveštajima, mala i srednja pravna lica primenjuju MSFI za MSP (čl. 21) za finansijske izveštaje koji se sastavljaju u 2014. godini. Izuzetno, srednja pravna lica mogu da odluče da primenjuju MSFI kao što to čine velika pravna lica.

Do 2014. godine mala pravna lica nisu bila u obavezi da primenjuju MRS/MSFI, izuzev u određenim slučajevima koji su bili jasno definisani zakonom. Prema novom zakonu i ova

grupa pravnih lica ima obavezu da primenjuje računovodstvene standarde prilikom računovodstvenog obuhvatanja poslovnih transakcija, i to MSFI za MSP. Određeni broj malih pravnih lica, koji su bili tako kategorizovani prema kriterijumima postavljenim u prethodno važećem Zakonu o računovodstvu i reviziji, od 2014. godine su klasifikovani kao mikro pravna lica i kao takvi nisu u obavezi da primenjuju MSFI za MSP.

Za priznavanje, vrednovanje, prezentaciju i obelodanjivanje pozicija u pojedinačnim finansijskim izveštajima, mikro i druga pravna lica (npr. političke organizacije, sindikalne organizacije, fondacije, zadužbine, udruženja, komore, crkve, verske zajednice i dr.) primenjuju podzakonski akt koji donosi ministar nadležan za poslove finansija, a koji se zasniva na opštim računovodstvenim načelima (Zakon o računovodstvu, čl. 22). Kategorija mikro pravnih lica nije postojala do usvajanja novog Zakona o računovodstvu 2013. godine, dok je u 2014. godini veliki broj malih pravnih, klasifikovanih prema prethodno važećem zakonu, klasifikovan kao mikro pravno lice. Izuzetno, mikro pravna lica mogu da odluče da primenjuju MSFI za MSP, ali u tom slučaju mikro i druga pravna lica dužna su, nezavisno od veličine, da primenjuju MSFI za MSP u kontinuitetu, ne po potrebi.

Saglasno zahtevima Zakona o računovodstvu, prilikom vrednovanja obaveza treba primeniti *princip opreznosti*, što je jedan od zahteva koji se primenjuje i prilikom procenjivanja, odnosno vrednovanja rezervisanja. Visina rezervisanja se utvrđuje na bazi procene, tako da je pored nužne objektivnosti neophodna i opreznost prilikom procenjivanja iznosa rezervisanja, kako formirano rezervisanje ne bi bilo ni precenjeno, ni potcenjeno, već realno odmereno i iskazano.

Na određene vrste rezervisanja odnose se i odredbe drugih zakona, kao što su: Zakon o šumama, Zakon o zaštiti životne sredine i Zakon o rudarstvu (rezervisanja za obnavljanje prirodnih bogatstava), Zakon o radu (rezervisanja za otpremnine, rezervisanja za jubilarne

nagrade), Zakon o zaštiti potrošača (rezervisanje za troškove u garantnom roku), i dr. O ovim zakonima biće više reči u daljem tekstu ili u okviru ostalih delova disertacije, koji slede.

1.2. Osvrt na lokalnu zakonsku regulativu sredinom 90-tih godina (Zakon o računovodstvu, „Sl. list SRJ“, br. 46/96, 60/96, 74/99, 22/01, 71/01)

Radi boljeg razumevanja promena i izmena u vezi sa rezervisanjima na lokalnom nivou, na teritoriji Republike Srbije, sledi pregled zakonskih propisa iz oblasti računovodstva u protekle dve decenije. Osvrnućemo se na prethodne zakone koji su svojevremeno bili aktuelni i kojima je oblast računovodstva bila uređivana, a u okviru kojih je pozicija rezervisanja bila direktno regulisana.

Zakonom o računovodstvu („Sl. list SRJ“, br. 46/96, 60/96, 74/99, 22/01, 71/01) bila je uređena oblast računovodstva, a između ostalog i pozicija dugoročnih rezervisanja. U skladu sa ovim zakonom, koji je usvojen 1996. godine, preduzeća su bila razvrstana na mala, srednja i velika, što se zadržalo i u kasnije usvojenim zakonima kao način kategorizacije pravnih lica. U vreme kada je ovaj zakon usvojen za profesionalnu računovodstvenu regulativu nisu korišćeni Međunarodni računovodstveni standardi, koje donosi IASB sa sedištem u Londonu, iako su oni i u tom periodu postojali. Savezno ministarstvo finansija je saglasno odredbama zakona utvrđivalo računovodstvene standarde i standarde revizije. Tek je Zakonom o računovodstvu i reviziji iz 2002. godine („Sl. list SRJ“, br. 71/2002) uvedena obavezna primena MRS za priznavanje, procenjivanje i prezentaciju pozicija finansijskih izveštaja. Pravna lica i preduzetnici bili su dužni da vođenje poslovnih knjiga, sastavljanje i prezentaciju finansijskih izveštaja vrše u skladu sa računovodstvenim načelima definisanim u okviru MRS, počevši od 2003. godine. Iako su MRS postojali i pre 2003. godine, u Republici Srbiji je njihova

obavezna primena počela tek 2003. godine, čime je ostvarena sinergija između zakonske i profesionalne regulative.

Član 46. Zakona o računovodstvu, usvojenog 1996. godine, uređivao je poziciju dugoročnih rezervisanja. Kao što je to do skoro bio slučaj, pozicija rezervisanja se i tada nazivala *dugoročna rezervisanja*. Kako je u pomenutom Zakonu o računovodstvu iz 1996. godine bilo definisano, dugoročna rezervisanja su predstavljala obaveze za pokriće troškova i rizika proisteklih iz prethodnog poslovanja koji će se pojaviti u narednim godinama, a odnosila su se naročito na:

- dugoročne rizike,
- obnavljanje prirodnih bogatstava,
- opšte, odnosno paušalno rezervisanje za pokriće dubioznih potraživanja iz poslovnih odnosa i potencijalnog gubitka,
- investiciono održavanje osnovnih sredstava koje se ponavlja u intervalima dužim od godinu dana,
- ostale verovatne troškove koji će nastati posle dužeg vremena, a odnose se na sadašnje učinke,
- negativan goodwill,
- odložene revalorizacione dobitke.

1.2.1. Rezervisanje za rizike

Dugoročna rezervisanja za rizike odnosila su se na troškove za koje je bilo izvesno da će se javiti u narednim godinama u odnosu na godinu formiranja rezervisanja (npr. troškovi garantnog roka dužeg od jedne godine, deo zadržanih kaucija i depozita za posao izvršen kvalitetno i u roku, i sl.), a za koje je ostvaren prihod u punom iznosu. Rezervisanja za

troškove nastale u garantnom roku aktuelna su i danas, a njihovo formiranje u svrhe pokrića troškova koji nastanu usled nedostataka na prodatom proizvodu tokom trajanja garantnog perioda dozvoljeno je u skladu su za zahtevima MRS 37.

Dugoročna rezervisanja za rizike odnosila su se i na moguće gubitke u budućnosti po osnovu dugoročnih nedospelih finansijskih plasmana, nedospelih potraživanja, izdatih garancija i drugih jemstava. Formiranje rezervisanja u ove svrhe nije dozvoljeno u skladu sa zahtevima MRS 37. Kada su u pitanju nedospeli finansijski plasmani i nedospela potraživanja, reč je zapravo o ispravci vrednosti, ne o rezervisanjima kao računovodstvenoj poziciji i zbog toga formiranje rezervisanja za ove namene nije dozvoljeno.

Formiranje dugoročnih rezervisanja bilo je dozvoljeno i za finansijske rashode po osnovu kursnih razlika. Naime, ukoliko je rast cena na malo brži u odnosu na rast kursa određene strane valute u toku godine, pravno lice je moglo da izvrši dugoročno rezervisanje na teret finansijskih rashoda za amortizaciju rizika po osnovu naknadnog usklađivanja rasta cena na malo i kurseva stranih valuta. Negativni efekti usklađivanja kurseva stranih valuta i rasta cena na malo pokrivali su se na teret dugoročnih rezervisanja formiranih za tu svrhu. Preostali iznos dugoročnih rezervisanja ukidao se u korist prihoda, a manjak dugoročnih rezervisanja pokrivao se na teret rashoda. Međutim, ovo je bilo potpuno pogrešno, imajuć u vidu odredbe MRS 37. U skladu za kriterijumima postavljenim u okviru MRS 37 formiranje rezervisanja za finansijske rashode po osnovu kursnih razlika nije dozvoljeno.

Takođe, prema Zakonu iz 1996. godine, bankama i drugim finansijskim organizacijama bilo je dozvoljeno formiranje dugoročnih rezervisanja za rizike po osnovu plasmana, tj. bilo im je dozvoljeno da vrše pojedinačne rezervacije za rizike po osnovu plasmana. Ispravka vrednosti potraživanja, odnosno problematičnih plasmana nije isto što i rezervisanje koje je po svojoj prirodi obaveza. **U praksi se i danas ovi pojmovi često mešaju ili upotrebljavaju u**

pogrešnom kontekstu, što verovatno datira još iz perioda kada je ovaj zakon bio aktuelan. Takođe, rezerve koje predstavljaju deo kapitala privrednog subjekta ne treba mešati sa rezervisanjima, koja su po svojoj prirodi obaveza privrednog subjekta.

Za dugoročna rezervisanja za rizike zahtevano je kontinuirano praćenje po vrstama, a njihovo smanjenje, odnosno ukidanje knjižilo se u korist prihoda ako se radi o jednokratnom rezervisanju, a ako se radi o kontinuiranom rezervisanju, umanjivao bi se iznos potrebnih dugoročnih rezervisanja po bilansu za tekuću godinu. Neiskorišćeni deo dugoročnih rezervisanja knjižio bi se u korist prihoda ukoliko više nema potrebe za rezervisanjem.

Dugoročnim rezervisanjima za rizike smatrani su i iznosi za eventualni otpis ulaganja u donji stroj železničkih i drugih pruga, puteva, aerodroma, ulica, trgova, parkova i drugih izgrađenih javnih površina kod kojih se očekuje prestanak korišćenja, kao i ostalih ulaganja u građevinske objekte koji su proglašeni za spomenike kulture i istorijske spomenike, odnosno koji su muzejske vrednosti; dela likovne, vajarske, filmske i druge umetnosti; puteve lokalnog značaja sa zemljanom ili makadamskom podlogom i objekti koji su sastavni deo tih puteva, a kod kojih se takođe očekuje prestanak korišćenja.

Rezervisanje za prethodno navedene namene nije predviđeno i dozvoljeno u skladu sa MRS 37. Ulaganje u građevinske objekte, spomenike kulture, kao i za puteve, pruge, aerodrome i sl. za koje se očekuje da će prestati da se koriste ne može se računovodstveno tretirati kao rezervisanje, odnosno izdaci neophodni za pokriće troškova koji će proisteći iz eventualnog otpisa ovih sredstava ne smeju se tretirati kao rezervisanje. Osnovna sredstva se tokom veka korišćenja amortizuju, a **umanjenje vrednosti i amortizovani iznosi ne mogu se tretirati kao rezervisanje, već kao troškovi perioda.** Takođe, postoji i poseban standard koji se bavi obezvređenjem sredstava, MRS 36 *Umanjenja vrednosti imovine.*

MRS 37 definiše rezervisanje kao obavezu neizvesnog vremena dospeća ili iznosa i ono se ne sme poistovećivati ili koristiti u kontekstu amortizacije, umanjenja vrednosti imovine i sumnjivih potraživanja. Naime, kada su u pitanju ove stavke radi se zapravo o korigovanju knjigovodstvene vrednosti imovine, a MRS 37 se ne bavi ovim stavkama. Rezervisanja predstavljaju obavezu, ne imovinu i sa njom povezane korekcije vrednosti.

1.2.2. Rezervisanje za investiciona održavanja sredstava

U okviru MRS 37 jasno je naglašeno da se rezervisanje ne može vršiti za generalne popravke i ostala investiciona održavanja sredstava, kao što je npr. zamena motora na automobilu, veće popravke transportnih sredstava, zamena delova na mašinama i postrojenjima i sl. Priznavanje troškova investicionog održavanja sredstava kao rezervisanja nije dozvoljeno iz dva razloga, koji slede uz primer br. 1.

Primer br. 1:

Privredni subjekt *Transport* je danas kupio nov kamion. Rukovodstvo privrednog subjekta procenjuje da će se kamion koristiti 10 godina, nakon čega je planirana generalna popravka. Troškovi generalne popravke su procenjeni na iznos od 500.000 dinara. Svake godine, tokom desetogodišnjeg perioda korišćenja sredstva, privredni subjekt ukalkulisava po 50.000 dinara troškova i formira rezervisanje.

Na kraju desete godine korišćenja kamiona urađena je generalna popravka. Trošak generalne popravke iznosio je 500.000 dinara, koliko je prethodno bilo i procenjeno.

Zbog čega ovo nije računovodstveno ispravno?

Da bismo odgovorili na ovo pitanje, moramo poći od osnovnog računovodstvenih principa uzročnosti prihoda i rashoda, tj. načela po kojem se prihodi i rashodi moraju dodeliti onom izveštajnom periodu na koji se i odnose. U primeru br. 1 ovo osnovno računovodstveno načelo je povređeno: svakom izveštajnom periodu tokom deset godina dodeljuje se trošak koji se odnosi, odnosno odnosiće se na buduće koristi koje će to sredstvo tek nakon 10 godina i učinjene popravke doneti privrednom subjektu, eventualno.

Drugi razlog zašto je formiranje rezervisanja za ovu namenu pogrešno i nedozvoljeno jeste činjenica da rezervisanje predstavlja obavezu za privredni subjekt. Da li privredni subjekt realno ima obavezu da popravi kamion nakon 10 godina korišćenja istog? Ne, privredni subjekt nema obavezu da izvrši popravku sredstva. Šta više, privredni subjekt može pre isteka desetogodišnjeg perioda da odluči da proda kamion, tako da do generalne popravke neće ni doći, bar ne kod privrednog subjekta koji je kamion kao nov kupio.

Dakle, na osnovu prethodno navedenih argumenata jasno je zbog čega formiranje rezervisanja za investiciono održavanje sredstava nije dozvoljeno. Međutim, Zakonom o računovodstvu iz 1996. godine bilo je dozvoljeno tretiranje troška investicionog održavanja osnovnih sredstava, koje se ponavlja u intervalima dužim od godinu dana, kao dugoročnog rezervisanja.

Postavlja se pitanje: *Kako je moguće da je postojala takva kolizija između zahteva Zakona o računovodstvu i MRS?*

MRS se nisu primenjivali u Republici Srbiji u vreme usvajanja Zakona o računovodstvu 1996. godine. Da li su oni postojali u vreme kada je pomenuti zakon usvojen? Jesu. Međutim, tek je naredni Zakon o računovodstvu i reviziji, koji je usvojen krajem 2002. godine, propisao obaveznu primenu MRS/MSFI kao profesionalne računovodstvene regulative.

Da li je MRS 37 bio u primeni u vreme usvajanja Zakona o računovodstvu iz 1996. godine? Nije, MRS 37 je donet dve godine kasnije, 1998. godine, a njegova primena počela je tek 1. jula 1999. godine, kada je MRS 37 stupio na snagu i počeo da se primenjuje na sve finansijske izveštaje koji se sastavljaju za periode koji počinju 1. jula 1999. godine ili kasnije. Ipak, bez obzira na činjenicu da nije postojao poseban standard koji se bavio samo rezervisanjima, rezervisanja su bila regulisana u okviru MRS 10⁵ *Potencijalne obaveze i događaji nakon izveštajnog perioda*.

1.2.3. Rezervisanja za date garancije

Za date garancije (jemstva) drugom privrednom subjektu može se formirati rezervisanje u skladu sa MRS 37. Privredni subjekt može dati garanciju (jemstvo) drugom privrednom subjektu da će izmiriti njegove obaveze ukoliko ono zapadne u finansijske probleme. U tom slučaju prošli, obavezujući događaj predstavlja davanje garancije, zbog čega će privredni subjekt verovatno imati odliv sredstava sa ekonomskim koristima u budućnosti, kada privredni subjekt primalac garancije zapadne u finansijske probleme.

1.2.4. Rezervisanje za obnavljanje zemljišta i šuma

Kada je u pitanju *rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava*, prema Zakonu o računovodstvu iz 1996. godine bilo je propisano formiranje rezervisanja za obnavljanje zemljišta. Dugoročna rezervisanja za obnavljanje zemljišta vršila su se u iznosima potrebnim da bi se zemljište koristilo u svrhe za koje je namenjeno, odnosno da bi se posle korišćenja

⁵ MRS 10 (*engl. IAS 10 - Contingencies and Events Occurring After the Balance Sheet Date*) - usvojen u oktobru 1978. godine, a zvanično u primeni od 1. januara 1980. godine

dovelo u prvobitno stanje, kao i da bi se sprečilo nastajanje šteta ili za potrebe otklanjanja štete ako je šteta ipak nastala. Ova rezervisanja su formirala preduzeća koja su posedovala ili koristila površinske kopove, deponije jalovine i pepela, jamske kopove i sl.

Dugoročna *rezervisanja za obnavljanje (reprodukciju) šuma* bila su utvrđena u fiksnom iznosu, odnosno procentu. Naime, potreban iznos dugoročnih rezervisanja za obnavljanje, tj. reprodukciju šuma izdvajao se iz ostvarenog ukupnog prihoda u visini određenoj opštim aktom pravnog lica, a najmanje u visini 15% od vrednosti posečene drvne mase prema tržišnim cenama na najbližem prodajnom mestu (kamionski put, železnička stanica, plovni objekat i sl.).

Dalje se u Zakonu o računovodstvu iz 1996. godine navodi da *sredstva* za reprodukciju šuma služe za održavanje i zaštitu postojećih šuma, obnavljanje posečenih šuma i otvaranje postojećih šuma za eksploataciju ili drugu namenu kojoj šume služe, kao i za druge potrebe gazdovanja šumama kako je propisano zakonom. Ovo je pogrešno iz razloga što je rezervisanje po svojoj prirodi obaveza privrednog subjekta, ne sredstvo, i kao obaveza nalazi se u pasivi bilansa stanja.

U ovom slučaju konkretno rezervisanje se ne upotrebljava u pravom značenju, u značenju obaveze. Zapravo mešaju se dva pojma, pojam sredstava i pojam rezervisanja za obnavljanje prirodnih bogatstava (šuma). U zakonu se dakle ne govori o rezervisanju kao o računovodstvenoj poziciji, koje je obaveza za privredni subjekt.

Takođe, fiksno određen procenat u visini od najmanje 15% od vrednosti posečene drvne mase prema tržišnim cenama predstavlja pogrešan način određivanja, odnosno izračunavanja iznosa rezervisanja. Postavlja se pitanje *za šta, tj. u koje svrhe, za koje nastale događaje se vrši ukidanje ovih rezervisanja za šume? Iznos od najmanje 15% od vrednosti*

posečene drvne mase predstavlja nerealan iznos, što utiče na realnost finansijskog izveštavanja i narušava istinito, fer i pošteno prikazivanje finansijskih izveštaja privrednog subjekta.

Naime, u okviru MRS 1 (15) navodi se da finansijski izveštaji treba istinito da prikažu finansijsku poziciju, finansijski uspeh i tokove gotovine. Fer prezentacija zahteva verno prikazivanje efekata transakcija, drugih događaja i uslova u skladu sa definicijama i kriterijumima za priznavanje imovine, obaveza, prihoda i rashoda. Pogrešnim utvrđivanjem i/ili iskazivanjem iznosa rezervisanja narušen je jedan od osnovnih postulata računovodstva i finansijskog izveštavanja, a to je da finansijski izveštaji treba da odražavaju realno stanje i da budu prikazani istinito, fer i objektivno.

1.2.5. Rezervisanje za gubitke i nedospela potraživanja

Rezervisanje se takođe, u skladu sa MRS 37, ne može formirati i koristiti za pokriće gubitaka iz redovnog poslovanja. Budući poslovni gubici ne ispunjavaju definiciju obaveze, odnosno opšte kriterijume za priznavanje rezervisanja. Ukoliko postoje indicije da će poslovnoj imovini biti umanjena vrednost i da će privredni subjekt zbog toga pretrpeti gubitke, tada se primenjuju zahtevi MRS 36 *Umanjenje vrednosti imovine*. Dakle, opšte, odnosno paušalno rezervisanje za pokriće potencijalnog gubitka predstavlja još jednu vrstu rezervisanja koja je postojala, bila u primeni i bila zakonom dozvoljena u Saveznoj Republici Jugoslaviji, a što nije dozvoljeno u skladu sa zahtevima MRS/MSFI.

Izdvajanje sredstava za pokriće mogućih gubitaka do kojih može doći u budućnosti po osnovu dugoročnih nedospelih finansijskih plasmana i za pokriće dubioznih potraživanja iz poslovnih odnosa nije isto što i rezervisanje. Iako se često sreće termin *rezervisanje za nenaplativa potraživanja* ovde se zapravo ne radi o rezervisanjima kao računovodstvenoj kategoriji.

Naime, reč je o ispravci vrednosti računa potraživanja, o čemu će više reči biti u IV delu disertacije.

1.2.6. Rezervisanje za negativni goodwill

Negativan goodwill (engl. *badwill*) predstavlja negativan efekat koji privredni subjekt trpi kada akcionari i investitori otkriju da je privredni subjekt uradio nešto što nije u skladu sa dobrom poslovnom praksom i profesionalnim poštenjem. Iako se negativni goodwill (*badwill*) ne iskazuje vrednosno, on se ispoljava u vidu smanjenih prihoda, gubitka klijenata ili dobavljača, smanjenja udela na tržištu, ali i pokretanja tužbe ukoliko je učinjeno krivično delo (npr. pronevera, falsifikovanje i dr.) (Stefanović, 2010).

Ipak, bez obzira na štetu koju jedan privredni subjekt može pretrpeti kada dođe do bilo kog tipa malverzacije, formiranje rezervisanja za ovu namenu nije dozvoljeno. Dakle, privredni subjekt u ovom slučaju nema obavezu da formira rezervisanje: ne postoji obavezujući prošli događaj, niti je verovatno da će u budućem periodu doći do odliva sredstava po osnovu ovog događaja, odnosno po osnovu pretrpljenog gubitka usled negativnog goodwill. Zapravo, do malverzacija ne bi trebalo ni da dođe, tako da negativni goodwill ne bi trebalo ni očekivati u budućem poslovanju. Svakako, priznavanje rezervisanja za ovu namenu nije dozvoljeno prema MRS 37 i ovo je još jedan primer pogrešnog obračunavanja rezervisanja, a koje je svojevremeno bilo legitimno, u skladu sa odredbama Zakona o računovodstvu iz 1996. godine.

1.2.7. Rezervisanje za odložene revalorizacione gubitke

Rezervisanje za odložene revalorizacione gubitke predstavlja još jednu vrstu rezervisanja koja je bila propisana Zakonom o računovodstvu iz 1996. godine, a koje nije u saglasnosti sa zahtevima postavljenim u okviru MRS/MSFI. Priznavanje rezervisanja za odložene revalorizacione gubitke nije dozvoljeno.

1.2.8. Zaključna promatranja Zakona o računovodstvu iz 1996. godine, sa aspekta rezervisanja

Dakle, od svih rezervisanja koja su bila dozvoljena Zakonom o računovodstvu koji je usvojen 1996. godine i bio u primeni sve do 2002. godine, prema MRS 37 dozvoljena su samo sledeća rezervisanja:

- rezervisanje za troškove u garantnom periodu (ova vrsta rezervisanja je pripadala kategoriji rezervisanja za dugoročne rizike),
- rezervisanja za zadržane kaucije i depozite (ova vrsta rezervisanja je takođe pripadala kategoriji rezervisanja za dugoročne rizike) i
- rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava (rezervisanja za zemljište i rezervisanja za šume).

Rezervisanje za naknade zaposlenima (otpremnine, jubilarne nagrade) nije bilo regulisano Zakonom o računovodstvu iz 1996. godine, a ova vrsta rezervisanja predstavlja jednu od najzastupljenijih vrsta rezervisanja srednjih i velikih pravnih lica. Takođe, u navedenom zakonu nije bilo predviđeno ni rezervisanje za restrukturiranje, niti rezervisanje za ostale namene, a koje zadovoljava kriterijume za priznavanje u skladu sa MRS 37, kao što su npr.

rezervisanja za sudske sporove (ova vrsta rezervisanja je jedna od najzastupljenijih u finansijskim izveštajima pravnih lica u Republici Srbiji) i rezervisanja za štetne ugovore.

Zakonom o računovodstvu i reviziji koji je po prvi put usvojen 2002. godine odredbe koje su se odnosile na dugoročna rezervisanja su uklonjene, a po prvi put je uvedena primena MRS za potrebe vođenja poslovnih knjiga, sastavljanja i prezentacije finansijskih izveštaja. Počev od 2002. godine privredni subjekti procenjuju i formiraju rezervisanja u skladu sa zahtevima MRS/MSFI.

2. Zahtevi podzakonske regulative u vezi sa rezervisanjima

Rezervisanja predstavljaju bilansnu poziciju koja se nalazi u okviru obaveza u pasivi bilansa stanja. Imajući u vidu da je u pitanju bilansna pozicija, na računovodstveni tretman rezervisanja se pored profesionalne zakonske regulative primenjuju i određeni podzakonski akti. Prilikom računovodstvenog tretmana rezervisanja primenjuju se zahtevi:

- Pravilnika o sadržini i formi obrazaca finansijskih izveštaja za privredna društva, zadruge i preduzetnike,
- Pravilnika o Kontnom okviru i sadržini računa u Kontnom okviru za privredna društva, zadruge, druga pravna lica i preduzetnike u vezi sa rezervisanjima i
- Pravilnika o načinu priznavanja, vrednovanja, prezentacije i obelodanjivanja pozicija u pojedinačnim finansijskim izveštajima mikro i drugih pravnih lica (dalje u tekstu: Pravilnik za mikro pravna lica).

2.1. Zahtevi Pravilnika o sadržini i formi obrazaca finansijskih izveštaja za privredna društva, zadruge i preduzetnike

Pravilnikom o sadržini i formi obrazaca finansijskih izveštaja za privredna društva, zadruge i preduzetnike („Sl. glasnik RS“, br. 95/2014, 144/2014) propisana je sadržina i forma obrazaca finansijskih izveštaja. Ovim pravilnikom propisana je sadržina pozicija u obrascima finansijskih izveštaja, za pravna lica i preduzetnike koji poslovne knjige vode po sistemu dvojnog knjigovodstva.

Set finansijskih izveštaja čine sledeći finansijski izveštaji: bilansa stanja, bilansa uspeha, izveštaj o ostalom rezultatu, izveštaj o tokovima gotovine, izveštaj o promenama na kapitalu i napomene uz finansijske izveštaje. Kako je rezervisanje pozicija koja se nalazi u pasivi bilansa stanja, odredbe ovog pravilnika se odnose i na poziciju rezervisanja. U bilansu stanja su u okviru pasive iskazana rezervisanja, dok su u bilansu uspeha prikazani troškovi rezervisanja kumulativno sa troškovima amortizacije.

Saglasno zahtevima MRS 1 *Prezentacija finansijskih izveštaja* definisan je minimum pozicija, tj. linijskih stavki koje izveštaj koji prikazuje finansijsku poziciju privrednog subjekta treba da sadrži. Jedna od obaveznih linijskih stavki izveštaja o finansijskoj poziciji privrednog subjekta jeste i pozicija rezervisanja. U zvaničnom obrascu bilansa stanja predviđena je linijska pozicija pod nazivom *dugoročna rezervisanja*, dok se *kratkoročna rezervisanja* iskazuju kumulativno sa ostalim *kratkoročnim obavezama*.

Standard MRS 1 takođe zahteva da se rezervisanja u izveštaju o finansijskoj poziciji ili u napomenama razvrstaju na rezervisanja za primanja zaposlenih i ostala rezervisanja. Ovaj zahtev privredni subjekti mogu i treba da zadovolje u okviru napomena, budući da zvaničnim obrascem bilansa stanja nije predviđeno raščlanjavanje pozicije rezervisanja.

U okviru bilansa uspeha, u kategoriji *Poslovni rashodi*, prikazani su *Troškovi amortizacije i rezervisanja*. Ova pozicija predstavlja zbir računa grupe 54 i pripada poslovnim rashodima. Finansijski izveštaji dati su u formi obrazaca (tabela), izuzev napomena koje predstavljaju su jedini finansijski izveštaj u tekstualnoj formi. U napomenama privredni subjekt treba da obelodani informacije o ključnim pretpostavkama koje se odnose na budućnost, sve neizvesnosti, osnove na kojima su procene zasnovane, što se odnosi i na obelodanjivanje informacija o rezervisanjima, budući da se iznos rezervisanja utvrđuje na bazi procene.

Takođe, privredni subjekt treba da obelodani informacije o ključnim izvorima neizvesnosti konkretnih procena na kraju izveštajnog perioda kod kojih postoji rizik da će u narednom izveštajnom periodu prouzrokovati značajna korigovanja knjigovodstvene vrednosti obaveza. Na primer, procene iznosa rezervisanja za otpremnine su veoma kompleksne i zahtevaju uključivanje raznih pretpostavki u obračun, počev od rizika i neizvesnosti koje sa sobom nosi protok vremena, određivanja diskontne stope koja u sebi treba da odražava ukalkulisane rizike i inflaciju, ali i pretpostavke kretanja zarada u budućnosti, fluktuacije zaposlenih i dr.

U okviru napomena obelodanjuju se i raščlanjuju bilansne pozicije, ali treba obelodaniti i informacije koje nisu sadržane u ostalim finansijskim izveštajima, a koje je privredni subjekt dužan da obelodani u skladu sa zahtevima postavljenim u okviru MRS, odnosno MSFI. U vezi sa imovinom i obavezama, što se odnosi i na rezervisanja, napomene treba da sadrže obelodanjene informacije o:

- njihovoj prirodi,
- njihovoj knjigovodstvenoj vrednosti na kraju izveštajnog perioda,
- informacije o usaglašenosti sa nacionalnim propisima i MRS,
- informacije o primenjenim osnovama za vrednovanje pozicija u pripremi finansijskih izveštaja i

- informaciju o računovodstvenim politikama koje su odabrane i primenjene na značajne poslovne promene i događaje.

U obrascu izveštaja o ostalom rezultatu koji velika pravna lica (i srednja pravna lica u izuzetnim slučajevima) po prvi put sastavljaju nije predviđena pozicija u vezi sa prihodima i rashodima koji nastaju po osnovu formiranja rezervisanja ili ukidanja ranije formiranih rezervisanja. Otuda, izveštaji u kojima su prezentovani podaci o rezervisanjima su: bilans stanja, bilans uspeha i napomene uz finansijske izveštaje.

2.2. Zahtevi Pravilnika o Kontnom okviru i sadržini računa u Kontnom okviru za privredna društva, zadruge, druga pravna lica i preduzetnike u vezi sa rezervisanjima

Pravilnikom o Kontnom okviru („Sl. glasnik RS“, br. 95/2014) propisan je Kontni okvir i sadržina računa u Kontnom okviru za privredna društva, zadruge i preduzetnike koji u skladu sa Zakonom o računovodstvu vode poslovne knjige po sistemu dvojnog knjigovodstva. Odredbe ovog pravilnika odnose se na sva pravna lica koja primenjuju MRS, odnosno MSFI, na pravna lica koja primenjuju MSFI za MSP, kao i na mikro pravna lica.

Prema Pravilniku o Kontnom okviru računovodstveno evidentiranje poslovnih promena koje se odnose na poziciju dugoročnih rezervisanja u Republici Srbiji vrši se na računima klase 4 – *Dugoročna rezervisanja i obaveze*. Sva knjiženja u vezi sa rezervisanjima računovodstveno se evidentiraju na računima grupe 40 - *Dugoročna rezervisanja*. Rezervisanja najčešće jesu dugoročna, međutim u određenim situacijama rezervisanja mogu imati i kratkoročni karakter. Za evidentiranje obaveza za kratkoročna rezervisanja predviđen je račun 467 - *Obaveze za kratkoročna rezervisanja*. Račun za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja uvršten je u tek u poslednji, aktuelni Kontni okvir, čime je privrednim subjektima olakšano

računovodstveno evidentiranje kratkoročnih rezervisanja. Takođe, ovim je doprineto realnijem i poštenijem finansijskom izveštavanju.

Računovodstveno evidentiranje poslovnih promena u vezi sa rezervisanjima vrši se u glavnoj knjizi finansijskog knjigovodstva (na računima grupe 40 ili na računu 467, kako je propisano Pravilnikom o Kontnom okviru) i dnevniku glavne knjige finansijskog knjigovodstva.

2.2.1. Kontni okvir

Za evidentiranje poslovnih promena u vezi sa dugoročnim rezervisanjima predviđeni su sledeći računi u okviru grupe 40 - *Dugoročna rezervisanja* (Pravilnik o Kontnom okviru, čl. 29):

- 400 - *Rezervisanja za troškove u garantnom roku,*
- 401 - *Rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava,*
- 402 - *Rezervisanja za zadržane kaucije i depozite,*
- 403 - *Rezervisanja za troškove restrukturiranja,*
- 404 - *Rezervisanja za naknade i druge beneficije zaposlenih,*
- 405 - *Rezervisanja za sudske sporove i*
- 409 - *Ostala dugoročna rezervisanja.*

Na računu 400 - *Rezervisanja za troškove u garantnom roku* iskazuju se rezervisanja po osnovu troškova za održavanje proizvoda u garantnom roku, za koje je ostvaren prihod u punom iznosu.

Rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava evidentiraju se na *računu 401*. U Pravilniku o Kontnom okviru navodi se da se na ovom računu knjiže dugoročna rezervisanja za obnavljanje zemljišta i za obnavljanje (reprodukciju) šuma u skladu sa MRS i računovodstvenom politikom.

Račun 402 je predviđen za evidentiranje poslovnih promena u vezi sa zadržanim kaucijama i depozitima. Na ovom računu se evidentira rezervisanje za troškove za koje je vrlo verovatno da će se javiti u narednim godinama po osnovu zadržanih kaucija i depozita za posao koji je završen kvalitetno i u roku, a za koji je ostvaren prihod u punom iznosu.

Na računu 403 evidentiraju se rezervisanja za troškove restrukturiranja, u skladu sa MRS 37 i računovodstvenom politikom.

Račun 404 predviđen je za naknade i druge beneficije zaposlenih. Najčešće su u pitanju otpremnine za odlazak u penziju i jubilarne nagrade koje se isplaćuju u skladu sa stečenim pravima u toku trajanja i nakon prestanka zaposlenja, ali i druge obaveze prema zaposlenima koje zadovoljavaju kriterijume priznavanja obaveze kao rezervisanja.

Saglasno zahtevima prethodnog Pravilnika o Kontnom okviru, za evidentiranje rezervisanja za sudske sporove nije bio predviđen poseban račun, već se ove vrste rezervisanja knjižila na računu 409 - *Ostala dugoročna rezervisanja*. Ranije su se na ovom računu bila evidentirana rezervisanja za sudske sporove. Međutim, zbog aktuelnosti ove vrste rezervisanja i zastupljenosti u poslovnim knjigama privrednih subjekata na teritoriji Republike Srbije, novim Pravilnim o kontnom okviru dodat je račun 405 - *Rezervisanja za sudske sporove*. Na ovom računu se iskazuju rezervisanja po osnovu postojećih sudskih sporova koji se vode protiv pravnih lica i preduzetnika, a koje je potrebno iskazati u skladu sa MRS 37.

U Pravilniku o Kontnom okviru stoji da se na računu 409 iskazuju se rezervisanja za sudske sporove u toku, rezervisanja za izdate garancije i druga jemstva, kao i ostala rezervisanja ukoliko ispunjavaju kriterijume koji su postavljeni u okviru MRS 37 i koji su predviđeni internom računovodstvenom politikom privrednog subjekta. Ovo može dovesti računovođe u nedoumicu da li da rezervisanje za sudske sporove evidentiraju na računu 405 ili 409.

Evidentno je da je u pitanju greška i da rezervisanje za sudske sporove treba evidentirati na računu 405, ali bi nadležno telo trebalo da ispravi ovu kontradiktornost koja postoji u okviru aktuelnog Pravilnika o Kontnom okviru.

Novim Pravilnikom o Kontnom okviru dodat je račun u okviru grupe 46 - Druge obaveze za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja. Godinama unazad privredni subjekti su bili onemogućeni da evidentiraju kratkoročna rezervisanja, što je uvođenjem ovog računa ispravljeno i time omogućeno privrednim subjektima da iskazuju obaveze za kratkoročna rezervisanja. Na računu 467 - *Obaveze za kratkoročna rezervisanja*, iskazuju se kratkoročna rezervisanja za troškove i rizike koji se priznaju i vrednuju u skladu sa MRS 37 i drugim relevantnim MRS.

2.2.2. Kratkoročna rezervisanja

Do usvajanja novog i trenutno aktuelnog Pravilnika o Kontnom okviru, za evidentiranje rezervisanja bili su predviđeni samo računi grupe 40 – *Dugoročna rezervisanja*. U okviru MRS 37 ne navodi se podela na dugoročna i kratkoročna rezervisanja, niti se rezervisanja pominju u kontekstu dugoročnih ili kratkoročnih, ali je u okviru MRS 1 postavljen zahtev da se sve obaveze iskazuju kao dugoročne i kratkoročne⁶. Otuda je logično i potrebno da se evidentiraju i iskazuju ne samo dugoročna, već i kratkoročna rezervisanja.

⁶ Prema MRS 1 (69) obaveza se klasifikuje kao kratkoročna ukoliko je zadovoljen neki od kriterijuma: očekuje se da će biti izmirena u toku uobičajenog poslovnog ciklusa privrednog subjekta, drži se prvenstveno za trgovanje, dospeva za izmirenje u roku od dvanaest meseci posle izveštajnog perioda i privredni subjekt nema bezuslovno pravo da odloži izmirenje obaveze za najmanje dvanaest meseci posle izveštajnog perioda.

Pozicija rezervisanja je u prethodnom Kontnom okviru („Sl. glasnik RS“, br. 114/2006, 119/2008 i 9/2009) nosila naziv *dugoročna rezervisanja* i nije postojao niti jedan račun za računovodstveno obuhvatanje kratkoročnih rezervisanja. Novim Pravilnikom o Kontnom okviru ovaj nedostatak je ispravljan dodavanjem računa 467. Za kratkoročna rezervisanja nije predviđena grupa računa, već jedan jedini račun i to u okviru drugih obaveza. Po potrebi račun 467 se može raščlaniti na četvorocifrene ili višecifrene račune.

Postoji nekoliko situacija u kojima bi se rezervisanje knjižilo na računu kratkoročnih rezervisanja. Ako, primera radi, privredni subjekt ima obavezu da formira rezervisanje za troškove u garantnom roku za proizvod koji je prodat u oktobru mesecu, a za koji privredni subjekt obezbeđuje garantni rok u trajanju od 6 meseci, privredni subjekt može imati problem da li uopšte da formira rezervisanje i na kom računu da ga evidentira.

Da je proizvod prodat u prvoj polovini godine (prvoj polovini izveštajnog perioda) to ne bi bio problem, rezervisanje se ne bi ni formiralo i svi troškovi koji nastanu do kraja izveštajnog perioda po osnovu otklanjanja nedostataka na prodatim proizvodima tretirali bi se kao rashod perioda u kojem su nastali. Međutim, problem nastaje zato što period trajanja garantnog roka obuhvata dva obračunska perioda i privredni subjekt može biti u dilemi da li da formira rezervisanje i na koji način da ga evidentira.

Prilikom određivanja da li treba formirati rezervisanje ili ne, prvo treba utvrditi da li bi iskazano rezervisanje predstavljalo materijalno značajnu stavku za finansijske izveštaje. Ukoliko rezervisanje nije materijalno značajnog iznosa i nema većeg efekta na finansijske izveštaje, u tom slučaju ga ne treba formirati.

Takođe, ukoliko su prethodno formirana dugoročna rezervisanja, ona bi trebalo da se u poslednjoj obračunskoj fazi, tj. u poslednjem izveštajnom periodu evidentiraju kao

kratkoročna. Ako je rezervisanje formirano za period od 5 godina, nakon isteka četvrte godine preostali deo rezervisanja bi trebalo knjižiti na računu kratkoročnih rezervisanja. Ovo je zapravo i najčešća situacija u kojoj se formiraju kratkoročna rezervisanja. Uvođenjem posebnog računa za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja privrednim subjektima je omogućeno da realnije evidentiraju i prikazuju svoje obaveze.

Ranije se usled nepostojanja posebnog računa za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja postavljalo pitanje na kom računu knjižiti rezervisanja koja su po svojoj prirodi kratkoročna, kada poseban račun namenjen kratkoročnim rezervisanjima nije postojao. Da li je bilo ispravno kratkoročna rezervisanja evidentirati na nekom od računa grupe 40, u zavisnosti o kojoj se vrsti rezervisanja radilo? Mišljenja smo da nije, iz razloga što su računi grupe 40 predstavljali „dugoročna rezervisanja“, u skladu sa nazivom, i na njima nije trebalo knjižiti kratkoročna rezervisanja. Usled nepostojanja niti jednog računa za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja, a usled evidentne potrebe da se kratkoročna rezervisanja odvoje od dugoročnih, neki privredni subjekti su koristili račun pasivnih vremenskih razgraničenja za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja.

Na računima grupe 49 - *Pasivna vremenska razgraničenja*, iskazuju se unapred naplaćeni, odnosno obračunati prihodi i troškovi tekućeg perioda za koje nije primljena isprava, ili kad obaveza plaćanja nastaje u budućem periodu, kao i odložene poreske obaveze i razgraničene obaveze za porez na dodatu vrednost. U pomenutoj situaciji kratkoročna rezervisanja su evidentirana na računu 499 - *Ostala pasivna vremenska razgraničenja*. Uvođenje posebnog računa za knjiženje kratkoročnih rezervisanja u Kontni okvir doprinelo je povećanju transparentnosti finansijskog izveštavanja, fer i poštenijem prikazivanju finansijskih izveštaja.

2.2.3. Računi za evidentiranje prihoda i rashoda u vezi sa rezervisanjima

Kada su u pitanju računi uspeha, troškovi formiranja rezervisanja se knjiže na računima grupe 54, a prihodi u vezi sa rezervisanjima na računima grupe 67. Za evidentiranje promena u okviru klase 5 koriste se računi grupe 54 - *Troškovi amortizacije i rezervisanja*, dok se za evidentiranje promena u okviru klase 6 koriste računi grupe 67 - *Ostali prihodi*.

Prilikom priznavanja rezervisanja zadužuje se odgovarajući račun rashoda grupe 54 - *Troškovi amortizacije i rezervisanja*. Troškovi rezervisanja se knjiže na nekom od sledećih računa:

- 541 - *Troškovi rezervisanja za garantni rok,*
- 542 - *Rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava,*
- 543 - *Rezervisanja za zadržane kaucije i depozite,*
- 544 - *Rezervisanja za troškove restrukturiranja,*
- 545 - *Rezervisanja za naknade i druge beneficije zaposlenih,*
- 549 - *Ostala dugoročna rezervisanja.*

Novim Kontnim okvirom uveden je poseban račun za evidentiranje rezervisanja za sudske sporove, međutim račun troškova za ovu vrstu rezervisanja nije uvršten u Kontni okvir. Iako je očigledno reč o propustu, privrednim subjektima preostaje da rezervisanja za sudske sporove evidentiraju na teret računa 549, kao i do sada. Troškovi formiranja kratkoročnih rezervisanja se evidentiraju na računu 579 - *Ostali nepomenuti rashodi*.

Ukoliko je procenjeni iznos obaveze, tj. rezervisanja bio procenjen, odnosno ako rezervisanje nije iskorišćeno u potpunosti ili ako nije iskorišćeno uopšte, tada se knjiži prihod na računu 678.

2.3. Zahtevi Pravidnika za mikro pravna lica

Na osnovu čl. 22. Zakona o računovodstvu donet je Pravilnik za mikro pravna lica („Sl. glasnik RS“, broj 118/2013 i 95/2014) koji je u stupio na snagu 07. januara 2014. godine. Pravilnikom za mikro pravna lica propisuje se način priznavanja, vrednovanja, prezentacije i obelodanjivanja pozicija u pojedinačnim finansijskim izveštajima mikro i drugih pravnih lica koja ne primenjuju MSFI, odnosno MSFI za MSP, već to čine u skladu sa zakonom, drugim propisom, pomenutim pravilnikom i svojim internim aktom o računovodstvenim politikama.

Kao što je to bio slučaj i sa MSFI za MSP, tako je i u okviru Pravidnika za mikro pravna lica postavljen zahtev da se vrednovanje vrši uz primenu *principa opreznosti*. Ovaj kriterijum su u obavezi da primenjuju svi privredni subjekti prilikom vrednovanja, tj. procene iznosa rezervisanja. Utvrđivanje iznosa rezervisanja se vrši na bazi procene i zbog toga je posebno važno da se privredni subjekt pridržava ovog principa, kako bi iznos rezervisanja bio realno procenjen. Nerealno iskazivanje rezervisanja narušava istinito i fer prikazivanje finansijskih izveštaja, čime se umanjuje realnost finansijskog izveštavanja.

Mikro pravna lica su dužna da formiraju rezervisanja ukoliko za tim postoji potreba, odnosno ako je iznos rezervisanja materijalno značajan. Neke pozicije u finansijskim izveštajima zahtevaju procenu jer nije moguće na drugi način precizno utvrditi i tačno izmeriti njihovu vrednost. Takav je slučaj sa rezervisanjima. Procena mora biti razumna i realna, a korišćenje metode procenjivanja predstavlja sastavni i bitan deo procesa sastavljanja finansijskih izveštaja. Procenom se ne umanjuje njihova pouzdanost, ali je potrebno vršiti kontinuirano praćenje i nadgledanje svih faktora koji su uticali na procenu rezervisanja. Ukoliko dođe do promena okolnosti na kojima se zasnivala prvobitna procena neophodno je izvršiti novu procenu i korigovati prethodno određene iznose tako da odgovaraju novonastalom stanju. Ponovnu procenu treba uraditi i ako je privredni subjekt došao do novih saznanja, novih

informacija ili iskustava. Po svojoj prirodi promena procene se ne odnosi na prethodne periode i ne predstavlja ispravku greške.

Članovima 25 i 26 Pravilnika za mikro pravna lica uređena je oblast dugoročnih rezervisanja. Kao što je to bio slučaj sa Zakonom o računovodstvu i Pravilnikom o primeni Kontnog okvira, tako se i u Pravilniku za mikro pravna lica govori o poziciji rezervisanja kao dugoročnim rezervisanjima, što je nepotpuno i neprecizno. Naime, rezervisanja mogu biti i dugoročna i kratkoročna, a od 2014. godine predviđen je Kontnim okvirom i poseban račun za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja, iako da su godinama unazad postojali samo računi za knjiženje dugoročnih rezervisanja.

Pravilnikom za mikro pravna lica dugoročna rezervisanja su definisana kao obaveze po osnovu kojih će se vršiti isplate u narednim obračunskim periodima, a odnose se na (čl. 25):

- rezervisanja za troškove u garantnom roku,
- rezervisanja za obnavljanje prirodnih bogatstava,
- rezervisanja za zadržane kaucije i depozite i
- rezervisanja za ostale verovatne troškove koji će nastati, a odnose se na sadašnje učinke (rezervisanja za sudske sporove, za izdate garancije i druga jemstva i druga rezervisanja).

Dalje je navedeno da se dugoročna rezervisanja procenjuju u visini očekivanih izdataka po osnovu kojih će se isplate vršiti u narednim obračunskim periodima. Procenjivanje dugoročnih rezervisanja vrši se na osnovu verodostojne tehničke, knjigovodstvene i druge dokumentacije, na način uređen opštim aktom privrednog subjekta (Pravilnik za mikro pravna lica, čl. 25).

Kada je u pitanju računovodstveno evidentiranje rezervisanja, nastali izdaci po osnovu izvršenih dugoročnih rezervisanja terete iznos rezervisanja. Ukoliko su izdaci viši nego što iznosi formirano rezervisanje, izdaci preko iznosa izvršenih rezervisanja iskazuju se kao rashodi, dok se neiskorišćeni deo rezervisanja ukida u korist prihoda (Pravilnik za mikro pravna lica, čl. 26).

U Pravilniku za mikro pravna lica ne navode se rezervisanja za naknade zaposlenima i za restrukturiranje, ali takođe nigde nije navedeno ni da ove vrste rezervisanja mikro pravna lica ne smeju da formiraju i evidentiraju u svojim poslovnim knjigama. Svakako, rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade najčešće iskazuju srednja i velika pravna lica, koja imaju veći broj zaposlenih i kod kojih rezervisanje za naknade zaposlenima ima materijalno značajan uticaj na finansijske izveštaje.

Takođe, u Pravilniku se ne navodi obaveza diskontovanja iznosa rezervisanja. Kako mikro pravna lica imaju mali broj zaposlenih lica, a neretko broje čak samo jednog zaposlenog, obaveza diskontovanja bi otežavala obračun rezervisanja ovim pravnim licima. Pravilnik za mikro pravna lica se bazira na zahtevima postavljenim u okviru MRS/MSFI, ali su zahtevi računovodstvenih standarda prilagođeni potrebama i veličini mikro pravnih lica. **Posebni zahtevi u vezi sa računovodstvenim tretmanom rezervisanja, u odnosu na zahteve MRS 37, nisu postavljeni u okviru Pravilnika za mikro pravna lica.**

3. Poreski tretman rezervisanja

Zakonom o porezu na dobit pravnih lica⁷ („Sl. glasnik RS“, br. 25/2001, 80/2002, 80/2002, 43/2003, 84/2004, 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 - dr. zakon, 142/2014, 91/2015 i 112/2015) propisano je koji se rashodi i prihodi priznaju u poreskom bilansu, za potrebe utvrđivanja oporezive dobiti, koja predstavlja osnovicu poreza na dobit pravnih lica. U periodu od 2013 – 2015. godine na snagu su stupile izmene i dopune ovog zakona koje su se odnosile i na poziciju dugoročnih rezervisanja.

Oporeziva dobit se utvrđuje u poreskom bilansu, usklađivanjem dobiti obveznika⁸ iskazane u bilansu uspeha i propisima kojima se uređuje oblast računovodstva i revizije, na način kako je utvrđeno zakonom. Oporeziva dobit obveznika koji ne primenjuju MRS, odnosno MSFI utvrđuje se u poreskom bilansu usklađivanjem dobiti obveznika, iskazane u skladu sa načinom priznavanja, merenja i procenjivanja prihoda i rashoda koji propisuje ministar finansija, na način kako je utvrđeno pomenutim zakonom (čl. 6).

Za utvrđivanje oporezive dobiti priznaju se rashodi u iznosima utvrđenim bilansom uspeha, u skladu sa MRS, odnosno MSFI i propisima kojima se uređuje računovodstvo i revizija, osim rashoda za koje je zakonom propisan drugi način utvrđivanja. Za utvrđivanje oporezive dobiti obveznika koji, prema propisima kojima se uređuje računovodstvo i revizija, ne primenjuje MRS, odnosno MSFI, priznaju se rashodi utvrđeni u skladu sa načinom priznavanja, merenja i

⁷ U daljem tekstu ovog poglavlja: *zakon*.

⁸ Poreski obveznik poreza na dobit pravnih lica je privredno društvo, odnosno preduzeće, odnosno drugo pravno lice koje je osnovano radi obavljanja delatnosti u cilju sticanja dobiti (Zakon o porezu na dobit pravnih lica, čl. 1).

procenjivanja rashoda koji propisuje ministar finansija, osim rashoda za koje je ovim zakonom propisan drugi način utvrđivanja (čl. 7).

Kada su u pitanju troškovi rezervisanja, u poreskom bilansu se na teret rashoda priznaju sledeći troškovi rezervisanja:

- obračunate otpremnine i novčane naknade zaposlenom po osnovu odlaska u penziju ili prestanka radnog odnosa po drugom osnovu - priznaju se kao rashod u poreskom bilansu, i to u poreskom periodu u kom su isplaćene (čl. 9a),
- dugoročna rezervisanja za obnavljanje prirodnih bogatstava (čl. 22b),
- dugoročna rezervisanja za troškove u garantnom roku (čl. 22b),
- dugoročna rezervisanja za zadržane kaucije i depozite (čl. 22b),
- ostala dugoročna rezervisanja koja ispunjavaju uslove za priznavanje u skladu sa MRS, odnosno MSFI i MSFI za MSP, u visini iskorišćenih iznosa tih rezervisanja u poreskom periodu, odnosno izmirenih obaveza i odliva resursa po osnovu tih rezervisanja (čl. 22b).

Dakle, otpremnine i novčane naknade po osnovu prestanka radnog odnosa koje su obračunate, a neisplaćene u poreskom periodu se ne priznaju kao rashod u poreskom bilansu. U poreskom bilansu se priznaju samo one otpremnine i novčane naknade po osnovu prestanka radnog odnosa koje su obračunate u prethodnom, a isplaćene u poreskom periodu za koji se podnosi poreski bilans. Ukoliko npr. zaposleni Petar Petrović ide u penziju, u poreskom bilansu privrednog subjekta (njegovog poslodavca) iznos otpremnine biće priznat kao rashod tek kada privredni subjekt isplati zaposlenom otpremninu, tj. u poreskom bilansu koji se sastavlja za onaj period u kojem je došlo do isplate otpremnine ili novčane naknade po osnovu odlaska u penziju ili prestanka radnog odnosa po drugom osnovu.

U obrascu poreskog bilansa PB 1, u III delu koji se odnosi na usklađivanje rashoda, sledeće linijske stavke se odnose na dugoročna rezervisanja:

- Redni broj 16: Otpremnine i novčane naknade po osnovu prestanka radnog odnosa koje su obračunate, a neisplaćene u poreskom periodu (ne priznaje se kao rashod u poreskom bilansu),
- Redni broj 17: Otpremnine i novčane naknade po osnovu prestanka radnog odnosa koje su obračunate u prethodnom, a isplaćene u poreskom periodu za koji se podnosi poreski bilans (priznaje se kao rashod u poreskom bilansu),
- Redni broj 31: Dugoročna rezervisanja koja se ne priznaju u poreskom bilansu (iznos ostalih vrsta rezervisanja koja se ne priznaju kao rashod u poreskom bilansu) i
- Redni broj 32: Iskorišćena dugoročna rezervisanja za izdate garancije i druga jemstva koja nisu bila priznata kao rashod u poreskom periodu u kome su izvršena (priznaju se u poreskom bilansu).

U skladu sa čl. 25a Zakona o porezu na dobit pravnih lica, prihodi nastali po osnovu neiskorišćenih dugoročnih rezervisanja koja nisu bila priznata kao rashod u poreskom periodu u kom su izvršena, ne ulaze u poresku osnovicu u poreskom periodu u kom su iskazani. Ovakav tretman prihoda od ukidanja rezervisanja može imati uticaja na procenjivanje iznosa rezervisanja, odnosno može doprineti realnijoj proceni rezervisanja. Imajući u vidu da se prihodi od ukidanja rezervisanja ne priznaju u poreskom bilansu, privrednim subjektima nije ostavljeno prostora za manipulisanje prilikom procenjivanja rezervisanja sa ciljem da umanje poresku osnovicu.

Ipak, bez obzira što privredni subjekti ne mogu da iskoriste ukidanje rezervisanja u korist prihoda za smanjenje poreske osnovice, i samim tim plaćanje manjeg poreza na dobit, oni

moгу imati druge motive da iskažu nerealna i precenjena rezervisanja. Ukidanje neiskorišćenog dela rezervisanja utiče na povećanje dobiti privrednog subjekta, što je najčešće primarni cilj menadžera čiji bonusi, a nekada i osnovna zarada, zavise od realizacije postavljenih ciljeva i ostvarenog rezultata poslovanja. Takođe, privredni subjekt može imati za cilj iskazivanje što većeg dobitka kako bi npr. kod poslovne banke aplicirao za kredit, čime se povećavaju šanse da kredit bude odobren, ili u cilju uspostavljanja poslovne saradnje sa novim partnerima, pri čemu je od izuzetne važnosti predstaviti poslovanje i rezultate poslovanja u što boljem svetlu i sa što većim dobitkom.

Članom 22b propisano da se u poreskom bilansu na teret rashoda priznaju troškovi po osnovu dugoročnih rezervisanja za obnavljanje prirodnih bogatstava, za troškove u garantnom roku, zadržane kaucije i depozite, kao i ostala dugoročna rezervisanja koja ispunjavaju uslove za priznavanje u skladu sa MRS/MSFI ili MSFI za MSP, u visini iskorišćenih iznosa tih rezervisanja u poreskom periodu, odnosno izmirenih obaveza i odliva resursa po osnovu tih rezervisanja. Imajući u vidu da se kratkoročna rezervisanja ne pominju u zakonu, sva kratkoročna rezervisanja se priznaju bez obzira po kom osnovu su nastala, saglasno odredbama čl. 7 pomenutog zakona.

Do poslednjih izmena, koje su aktuelne počev od 2016. godine, otežavajuću okolnost za pojedine privredne subjekte predstavljala je činjenica da u poreskom bilansu nisu bili priznati troškovi koji nastaju po osnovu svih vrsta rezervisanja, već samo rashodi u vezi sa pojedinim vrstama dugoročnih rezervisanja. Naime, rezervisanja za sudske sporove, rezervisanja za štetne ugovore i rezervisanja za restrukturiranje nisu bila priznata u poreskom bilansu kao rashod. Nemogućnost privrednih subjekata da iskažu neku od prethodno navedenih vrsta rezervisanja u bilansu stanja i troškove u vezi sa njima u bilansu uspeha, mogla je da ih učini demotivisanim da uopšte iskazuju rezervisanja po ovim osnovama zbog toga što troškovi ovih vrsta rezervisanja nisu bili priznati u poreskom bilansu kao rashodi.

Usvajanjem poslednjih izmena Zakona o porezu na dobit pravnih lica („Sl. glasnik RS“, br. 112/2015), privrednim subjektima je omogućeno priznavanje na teret rashoda ostalih dugoročnih rezervisanja koja ispunjavaju uslove za priznavanje u skladu sa MRS, odnosno MSFI i MSFI za MSP, u visini iskorišćenih iznosa tih rezervisanja u poreskom periodu, odnosno izmirenih obaveza i odliva resursa po osnovu tih rezervisanja (čl. 22b). Ova izmena može imati pozitivan uticaj na realnost finansijskog izveštavanja jer su prethodno pojedini privredni subjekti mogli biti demotivisani da iskazuju rezervisanja čiji troškovi nisu bili uključeni u obrazac poreskog bilansa PB 1, što je narušavalo objektivnost prikazivanja finansijskih izveštaja. Ovo je posebno bilo izraženo u situacijama kada je određena vrsta rezervisanja materijalno značajnog iznosa, a čiji trošak nije bio priznat u poreskom bilansu.

Prema Zakonu o porezu na dobit preduzeća („Sl. glasnik RS“, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003 i 84/2004) bilo je propisano da se obračunate, a neisplaćene otpremnine i novčane naknade zaposlenima po osnovu odlaska u penziju ili prestanka radnog odnosa po drugom osnovu *ne priznaju* u poreskom bilansu kao rashod (čl. 9a). Ova odredba se nije promenila ni u izmenjenom Zakonu o porezu na dobit čije su izmene i dopune stupile na snagu na samom početku 2014. godine. Međutim, problem se javio usled nekonzistentnosti odredbi zakonske regulative i obrasca poreskog bilansa.

Naime, u obrascu poreskog bilansa nisu postojale linijske stavke pod rednim brojevima 17 i 31, koje sada postoje. Iako je prema Zakonu o porezu na dobit preduzeća („Sl. glasnik RS“, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003 i 84/2004) bilo propisano da se ne priznaju kao rashod u poreskom bilansu obračunate, a neisplaćene otpremnine i novčane naknade zaposlenom po osnovu odlaska u penziju ili prestanka radnog odnosa po drugom osnovu, u obrascu poreskog bilansa nije postojala linijska stavka za iskazivanje otpremnina i novčanih naknada po osnovu prestanka radnog odnosa koje su obračunate u prethodnom, a isplaćene u poreskom periodu za koji se podnosi poreski bilans.

Ovo je imalo značajan uticaj na privredne subjekte. Primera radi, privredni subjekt koji ima 100 zaposlenih, od kojih je 80 zaposlenih sa radnim stažem od 35 i više godina, u narednim godinama će biti u situaciji da mora da isplati otpremnine ovim zaposlenima prilikom njihovog odlaska u penziju. Uzmimo za pretpostavku da 15 zaposlenih odlazi u penziju u tekućem izveštajnom periodu. Iznos otpremnina koje će privredni subjekt morati da isplati zaposlenima koji odlaze u penziju je materijalno značajan. Taj iznos mora biti iskazan i evidentiran u poslovnim knjigama i finansijskim izveštajima, kako bi finansijsko izveštavanje bilo realno i objektivno.

Međutim, bez obzira što će privredni subjekt u bilansu uspeha iskazati trošak rezervisanja za naknade zaposlenima (tj. svake godine srazmerni iznos troška rezervisanja za otpremnine) i trošenje formiranih rezervisanja za ovu namenu, privredni subjekti nisu mogli da iskažu ovaj izdatak u poreskom bilansu usled nedostatka samog obrasca. Otuda su neki privredni subjekti bili demotivisani da obračunavaju i iskazuju rezervisanja za otpremnine. Obračun rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade prilično je složen, neretko zahteva i angažovanje aktuara što proces obračunavanja čini ne samo složenijim, već i skupljim. Zbog nemogućnosti priznavanja rashoda u poreskom bilansu po osnovu formiranja, odnosno trošenja rezervisanja za otpremnine, a uz to i prilično složenog obračuna, privredni subjekti su izbegavali da obračunavaju i iskazuju rezervisanja za otpremnine.

Zakonom o porezu na dobit pravnih lica (koji je stupio na snagu 2014. godine) čl. 9a propisuje da se obračunate otpremnine i novčane naknade zaposlenom po osnovu odlaska u penziju ili prestanka radnog odnosa po drugom osnovu priznaju kao rashod u poreskom bilansu u poreskom periodu u kome su isplaćene. U obrazac poreskog bilansa PB 1 ubačen je 17. red na koji se primenjuju odredbe pomenutog člana, čime je privrednim subjektima omogućeno da iskazuju trošak rezervisanja za otpremnine. Pomenuti član je ostao nepromenjen u poslednjim izmenama zakona.

III DEO

REVIZIJA REZERVISANJA U REPUBLICI SRBIJI

1. Zahtevi profesionalne revizijske regulative u vezi sa revizijom rezervisanja

Zakonom o reviziji („Sl. glasnik RS“, broj 62/2013), koji je stupio na snagu 24. jula 2013. godine uređuje se oblast revizije finansijskih izveštaja, tj. uslovi i način obavljanja revizije finansijskih izveštaja, obaveznost revizije, stručna osposobljenost lica i dr. Revizija predstavlja postupak provere i ocene finansijskih izveštaja, kao i podataka i metoda koji se primenjuju prilikom sastavljanja finansijskih izveštaja na osnovu kojih se daje nezavisno stručno mišljenje o tome da li finansijski izveštaji u svim materijalno značajnim aspektima daju istinit i pošten prikaz finansijskog stanja i rezultata poslovanja pravnog lica u skladu sa odgovarajućom regulativom za izradu finansijskih izveštaja (čl. 2). Tokom vršenja procesa revizije finansijskih izveštaja revizori kontrolišu i poziciju rezervisanja, koja je iskazana u okviru pasive bilansa stanja, dok su troškovi formiranja rezervisanja prikazani u okviru bilansa uspeha.

2. Uticaj kreativnog računovodstva na poziciju rezervisanja

Razdvajanje funkcije upravljanja od funkcije vlasništva dovelo je do stvaranja neusklađenih i suprotstavljenih ciljeva menadžera i vlasnika kapitala. Glavni cilj vlasnika kapitala jeste ostvarenje što većeg profita. Vlasnici kapitala često pred menadžere postavljaju određene targete koje menadžeri treba da realizuju u poslovanju, a koji su najčešće novčano merljivi. Kako bi menadžeri prikazali zahtevani (očekivani) rezultat poslovanja, događa se da neki od njih podlegnu pritiscima i potraže rešenje u kreativnom računovodstvu.

Razdvajanjem funkcije vlasništva od funkcije upravljanja dovelo je do stvaranja tzv. *Agencijske teorije*. Agencijska teorija istražuje kako ugovori i stimulansi mogu motivisati pojedince da ostvare svoje ciljeve unutar organizacije (Soltani, 2007). Ugovorne odredbe u ugovorima o radu menadžera često imaju uticaja na izveštavanje, posebno kada su u pitanju klauzule koje se tiču bonusa. Ukoliko menadžeri realizuju postavljene ciljeve, prema ugovoru dobijaju odgovarajući bonus od svog poslodavca i upravo iz tog razloga neki menadžeri se služe alatima kreativnog računovodstva sa ciljem da prikažu željene rezultate i ostvare pravo na bonus.

U američkoj literaturi najčešće se koristi termin *menadžment zarada*, dok se u literaturi evropskih zemalja češće sreće termin *kreativno računovodstvo*. Mnogobrojne definicije kreativnog računovodstva su zastupljene u literaturi, ali ono što je zajedničko svima njima jeste peglanje poreza, peglanje dobitka, kozmetičko računovodstvo i finansijsko inženjerstvo (Mizdrakovic, Dzamic, Gasmi & Stefanovic, 2013). Kreativno računovodstvo predstavlja korišćenje poznavanja računovodstva, računovodstvenih principa u svrhe manipulisanja određenim pokazateljima, odnosno transformisanje pokazatelja poslovanja od onoga kakvi oni zaista jesu do toga kakve menadžment želi da ih predstavi u izveštajima, koristeći pritom razne računovodstvene tehnike, standarde i politike.

Naser (1992) definiše kreativno računovodstvo kao transformaciju pozicija/pokazatelja u finansijskom računovodstvu od onoga kakve one zaista jesu do toga kako oni koji ih prezentuju žele da izgledaju, koristeći pritom postojeća pravila i/ili ignorišući neka od njih ili čak sva. Koncept kreativnog (kreativnosti), prikaz suprotan konzistentnosti i konzervativizmu koji je prisutan u računovodstvenim načelima, često se koristi i kao cinična opaska za izvršne menadžere korporacija koji tajno ulepšavaju finansijske izveštaje bez pridržavanja davno uspostavljenih načela i konvencija (Hsieh & Tsai, 2005).

Kreativno računovodstvo je pod uticajem dva ključna motivatora: ugovora stejkholdera i pokazatelja poslovanja, koji motivišu menadžere da se fokusiraju na određene računovodstvene pokazatelje, a posebno na zaradu po akciji (Shah, 1998). Copeland je još 1968. godine naveo da kreativno računovodstvo uključuje ponavljanje određenih računovodstvenih merila ili izveštajnih pravila po određenom obrascu, čiji efekat jeste prikazivanje toka prihoda sa manjim varijacijama u odnosu na trend nego što bi to inače bio slučaj.

Menadžeri u nastojanju da upravljaju dobitkom, odnosno da manipulišu istim, koriste mogućnost izbora koju dozvoljavaju računovodstveni standardi, kada fleksibilnost izbora postoji. Ovi agresivni računovodstveni izbori akumuliraju se tokom vremena u bilansu stanja uzrokujući pritom da određene pozicije bilansa stanja postanu naduvane, tj. nerealno prikazane (Ettredge, Scholz, Smith & Sun, 2010).

Kreativno računovodstvo ne znači i nezakonito računovodstvo, iako se u određenim slučajevima u kojima ima elemenata prevara govori takođe o kreativnom računovodstvu. Ono što je evidentno jeste činjenica da je linija između dozvoljenog (kreativnog) i nedozvoljenog (kriminalnog) veoma tanka, a motivi za štimovanje finansijskih izveštaja su često veoma jaki. Ipak, čak i u onim slučajevima kada računovodstveni standardi dozvoljavaju izbor između dve ili više računovodstvenih politika, prioritet svakako treba da bude realno, fer i pošteno finansijsko izveštavanje.

Ukoliko izbor određene računovodstvene politike narušava realnost prikazivanja neke pozicije u finansijskim izveštajima, takva računovodstvena politika ne treba da predstavlja izbor privrednog subjekta. Nerealno prikazivanje jedne pozicije u finansijskim izveštajima utiče i na druge pozicije, na direktan ili indirektan način, a taj uticaj nije aktuelan samo u tekućem izveštajnom periodu, već se prenosi i na naredne.

Da li je pozicija rezervisanja podložna manipulacijama i da li eventualne manipulacije u vezi sa rezervisanjima mogu imati uticaja na realnost finansijskog izveštavanja?

Svaka pozicija za čije se utvrđivanje koristi postupak procene podložna je određenim manipulacijama, pa tako i pozicija rezervisanja. Iako je u praksi zastupljeno mišljenje da rezervisanja nisu značajna stavka u finansijskim izveštajima, to nije tačno, posebno ukoliko su formirana rezervisanja materijalno značajnog iznosa. Manipulisanjem prilikom procene iznosa i formiranja rezervisanja, a kasnije i ukidanjem neiskorišćenog iznosa rezervisanja, može se uticati ostvareni rezultat poslovanja. Prikazivanje finansijskih izveštaja koji ne odgovaraju realnom stanju negativno utiče na finansijsko izveštavanja, čineći ga nekvalitetnim i netransparentnim.

3. Praksa revizije rezervisanja u Republici Srbiji

Finansijski izveštaji predstavljaju jedan od osnovnih i veoma važnih izvora informacija za investitore, poslovne partnere i sve ostale zainteresovane strane. Prezentovani podaci i informacije u finansijskim izveštajima moraju biti relevantni, pouzdani i istiniti, kako bi korisnici finansijskih izveštaja mogli da donesu odgovarajuće odluke na osnovu njih.

Iako je za sastavljanje finansijskih izveštaja odgovorno rukovodstvo privrednog subjekta, oči javnosti su najčešće uprte u revizore i njihov izveštaj, izveštaj nezavisnog revizora, tj. njihovo mišljenje o finansijskim izveštajima određenog privrednog subjekta. Korisnici finansijskih izveštaja očekuju od revizora da doprinese procesu finansijskog izveštavanja određenog privrednog subjekta tako što će svojom stručnošću, poštenjem, nezavisnim i objektivnim pristupom povećati kredibilitet finansijskih izveštaja. Finansijski skandali poput *Enron-a*,

WorldCom-a, *Lehman Brothers*-a i dr. narušili su poverenje javnosti u sistem finansijskog izveštavanja i sada je javnost više nego ikada ranije usredsređena na izveštaje nezavisnih revizora i njihovo iskazano mišljenje.

Postoje računi obaveza za koje je teško utvrditi tačan saldo, odnosno iznos koji je trebalo na njima evidentirati jer zahtevaju značajne procene i pretpostavke vezano za buduće događaje (Rittenberg, Schwieger & Johnstone, 2008). To je upravo slučaj sa rezervisanjima. U vezi sa tvrdnjom o osnovanosti dugoročnih obaveza uvek postoji rizik (Stanišić, 2009):

- da su kao dugoročne obaveze prikazane neke situacije koje nisu dugoročne obaveze u skladu sa uobičajenim tretmanom dugoročnosti obaveza, i
- da su dugoročne obaveze iskazane u pogrešnom iznosu.

Iako je pozicija rezervisanja obuhvaćena planom i programom revizije finansijskih izveštaja, postavljaju se pitanja: *Da li se u praksi reviziji ove pozicije zaista posvećuje dužna pažnja? Da li ova pozicija nosi određeni rizik po revizora, odnosno da li postoji opasnost da su izvršene određene manipulacije u vezi sa rezervisanjima, a da ih revizor neće detektovati? Najzad, da li rezervisanja utiču na povećanje detekcionog rizika?*

Revizori se prilikom vršenja revizije služe različitim tehnikama kako bi utvrdili da li je klijent realno, pošteno i objektivno procenio iznos rezervisanja. Primera radi, proizvodno preduzeće je u obavezi da obezbedi garantni rok za svoje proizvode, u skladu sa zakonskim propisima. U tom slučaju, program revizije treba da obuhvati prethodno iskustvo klijenta po pitanju reklamacija u garantnom roku i da istovremeno procenu prilagodi uticaju sledećih faktora (Rittenberg, Schwieger & Johnstone, 2008):

- sve promene u proizvodnom asortimanu privrednog subjekta, bilo da poboljšavaju ili smanjuju kvalitet proizvoda,

- promena u uslovima davanja garancije,
- promene u količini prodatih proizvoda/robe,
- promene u prosečnom trošku popravke proizvoda koji je pod garancijom.

Rukovodstvo privrednog subjekta na bazi procene utvrđuje iznos rezervisanja. Procena treba da bude realna i poštena, kao i da predstavlja objektivno stanje. Međutim, kao i u ostalim situacijama kada se iznos (vrednost) obaveze ili nekog sredstva utvrđuje na bazi procene, može doći do određenih nepravilnosti i neregularnosti, pa čak i manipulacija. Kada je u pitanju revizija rezervisanja, revizori posebnu pažnju treba da obrate:

- da li su prilikom procene iznosa rezervisanja uzeti u obzir svi faktori koji mogu imati uticaj na procenjeni iznos?
- da li je iznos rezervisanja realno formiran/procenjen? Da li je iznos rezervisanja precenjen ili možda potcenjen?
- da li je u prethodnom ili tekućem izveštajnom periodu bilo ukidanja rezervisanja u korist prihoda? Ako jeste, da li je taj iznos materijalno značajan?
- ako je ukinut materijalno značajan iznos rezervisanja u korist prihoda, da li je i koliki uticaj to ukidanje imalo na ostvareni rezultat poslovanja?

Iako revizija pruža visoko, ali ne i apsolutno uveravanje, korisnici revizorskog izveštaja se u značajnoj meri oslanjaju na mišljenje nezavisnog revizora. Revizija finansijskih izveštaja je oblik usluge uveravanja u kojoj revizor izdaje pisani izveštaj u kojem izražava mišljenje o tome da li finansijski izveštaji sadrže značajno pogrešne prikaze (Soltani, 2007). Svaki revizijski angažman sa sobom nosi revizijski rizik, a po revizora je najopasniji detekcioni rizik. Kako bi revizor minimizirao ovaj rizik potrebno je da preduzme odgovarajuće tehnike i sprovede sve neophodne testove, sa ciljem da njegovo izraženo mišljenje bude relevantno jer se javnost oslanja na njega.

Prethodno je postavljeno pitanje da li se reviziji rezervisanja posvećuje dužna pažnja u praksi vršenja revizije. U razgovoru koji je obavljen sa revizorima iz šest revizorskih firmi, sa sedištem u Beogradu, nezavisni revizori su izneli stavove koji slede, a u vezi sa revizijom rezervisanja. Zbog poverljivosti informacija i u cilju zaštite privatnosti sagovornika, njihovi lični podaci neće biti navedeni, kao ni podaci o firmama u kojima su oni zaposleni.

Na pitanje koliko pažnje posvećuju reviziji pozicije rezervisanja tokom vršenja zakonski obavezne revizije finansijskih izveštaja, ispitanici su pružili sledeće odgovore:

- Revizor iz revizorske firme A: *„Tokom vršenja procesa revizije kontrolišemo i poziciju rezervisanja, ali se ne zadržavamo mnogo oko ove pozicije budući da ona nije značajna kategorija za finansijske izveštaje. Rezervisanje je po svojoj prirodi više obračunska kategorija i nema značajnijeg uticaja na rezultat poslovanja, pa zbog toga ne izdvajamo mnogo vremena za kontrolisanje ove pozicije.“*
- Revizor iz revizorske firme B: *„Ispitujemo i proveravamo poziciju rezervisanja, ali to je pozicija koja nije mnogo značajna za same finansijske izveštaje, ne utiče na njihovu realnost i istinitost, tako da kada je u pitanju pozicija rezervisanja zapravo i nemamo mnogo posla. To je više rutinska kontrola, tj. ubacivanje podataka u testove.“*
- Revizor iz revizorske firme C: *„Kada radimo reviziju privrednog subjekta koji ima formirana rezervisanja mi prekontrolišemo da li su procenjena rezervisanja ispravno iskazana. Naši klijenti najčešće imaju iskazana rezervisanja za otpremnine. Oni sami obračunavaju iznos rezervisanja, koristeći svoje interno napravljene tabele i kalkulacije, koje mi ne proveravamo.“*

- Revizor iz revizorske firme D: *„Mi smo fokusirani više na druge pozicije, poput nenaplativih potraživanja, pozicije obaveza, prihoda i rashoda i sl. nego na rezervisanja. Kod rezervisanja nema prostora za manipulisanje, tako da nam je ta pozicija manje bitna u samoj proverii.“*
- Revizor iz revizorske firme E: *„Kad vršimo reviziju pozicije rezervisanja obavezno prođemo sve testove koji su predviđeni za tu poziciju. Međutim, iskreno govoreći, klijenti koji loše posluju veoma često ne iskazuju rezervisanja, iako bi trebalo to da čine imajući u vidu npr. delatnost kojom se bave (npr. davanje garantnog roka kupcima), veliki broj zaposlenih kojima će biti potrebno isplatiti otpremnine prilikom odlaska u penziju, i dr. Imajući u vidu tešku privrednu situaciju i probleme sa održavanjem likvidnosti, solventnosti, pa čak i zadovoljenja going concern načela, mi često samo usmeno skrenemo pažnju takvim klijentima, ne evidentirajući takvu napomenu u izveštaju revizora.“*
- Revizor iz revizorske firme F: *„Privredni subjekti čije revizije ja radim najčešće imaju iskazana rezervisanja za otpremnine i često se događa da su mišljenja da neiskazivanjem rezervisanja za otpremnine ne narušavaju realnost finansijskih izveštaja. Međutim, ukoliko klijent ne iskaže rezervisanje za otpremnine, a to predstavlja materijalno značajan iznos, uvek izdajemo modifikovano mišljenje. Partneri na tome insistiraju.“*

U razgovoru sa eksternim revizorima došli smo do dragocenih informacija o tome kako i na koji način oni posmatraju poziciju rezervisanja, kao i sa koliko pažnje se pristupa reviziji rezervisanja. Ono što je zajedničko većini izjava jeste da se prilikom vršenja revizije poziciji rezervisanja ne posvećuje odgovarajuća pažnja. Mišljenje revizora jeste da ova pozicija nema

bitniji uticaj na realnost finansijskih izveštaja i da otuda nema potrebe da se duže zadržavaju kontrolišući je. Sa druge strane, partneri jedne od velikih revizorskih kuća, članice Velike četvorke, insistiraju na davanju kvalifikovanog izveštaja klijentima koji povrede obavezu iskazivanja određene vrste rezervisanja, za kojom postoji potreba. Neki revizori ne insistiraju na obaveznoj vršenju rezervisanja, ukoliko klijent finansijski loše stoji, što je protivno pravilima struke. Ipak, istraživanje sprovedeno od strane grupe autora potvrdilo je povezanost između promene revizorske kuće i vrste revizorskog mišljenja. Rezultati njihovog istraživanja pokazala su da društva koja imaju pozitivno mišljenje ili mišljenje sa rezervom imaju značajno manje izgleda da zadrže istu vrstu mišljenja ukoliko promene revizora (Stanišić et al., 2015).

Pozicija rezervisanja može imati značajan uticaj na finansijske izveštaje. **Precenjena ili potcenjena, rezervisanja direktno utiču na iskazani rezultat poslovanja.** Činjenica da se rezervisanja formiraju na osnovu procene čini ovu poziciju interesantnom i atraktivnom kao instrumentom za manipulisanje rezultatom poslovanja. Ukoliko se proces procene rezervisanja zloupotrebi tako što privredni subjekt formira manja rezervisanja nego što je realno potrebno, to će uticati na smanjenje rashoda tekuće godine i konsekventno na povećanje rezultata. Ovakav postupak će imati uticaj i na naredni izveštajni period, kada će usled nedovoljno formiranih rezervisanja doći do povećanja rashoda, a samim tim i smanjenja dobitka.

Ukoliko pak menadžeri odluče da formiraju veća rezervisanja nego što je realno potrebno i opravdano, u nekom od narednih izveštajnih perioda će doći do ukidanja neiskorišćenih rezervisanja u korist prihoda, čime će se direktno uticati na povećanje dobitka. Kao što je slučaj sa potcenjivanjem rezervisanja, tako ni precenjivanje rezervisanja nije dozvoljeno, odnosno ne predstavlja pozitivnu računovodstvenu praksu.

Dakle, rezervisanje predstavlja poziciju koja je podesna za manipulisanje najviše iz razloga što se za formiranje rezervisanja koristi postupak procenjivanja. Postupak procene sadrži određenu veću ili manju dozu subjektivnosti, bez obzira na to što bi rukovodstvo trebalo da procenu vrši na objektivan i pošten način. Otuda revizori treba da posvete dužnu pažnju proveru i kontroli pozicije rezervisanja, kako bi utvrdili da li je privredni subjekt eventualno precenio ili potcenio rezervisanja, što može imati direktnog uticaja na rezultat poslovanja.

Bilo kakva manipulacija u vezi sa rezervisanjima ne manifestuje se samo na tekući izveštajni period, već i na naredni, a u određenim slučajevima i na više narednih izveštajnih perioda. To je još jedan od razloga zbog kojih revizori treba da izdvoje potrebno vreme i na adekvatan način prekontrolišu sve transakcije i događaje koji su se dogodili u vezi sa rezervisanjima u izveštajnom periodu za koji se vrši revizija. Imajući u vidu da revizori pružaju uveravanje da li su finansijski izveštaji sastavljeni fer i pošteno i da li prikazuju realno finansijsku poziciju na određeni dan, rezultat poslovanja, novčane tokove i promene na kapitalu koje su se dogodile u kontrolisanom izveštajnom periodu, revizija pozicije rezervisanja se ne sme preskočiti, ukoliko je sastavni deo bilansa stanja i bilansa uspeha privrednog subjekta.

4. Empirijski nalazi

U istraživanju koje je sprovedeno u periodu od aprila 2014 – marta 2015. godine učestvovalo je ukupno 59 ispitanika. Njenom popunjavanju su mogli da pristupe isključivo šefovi računovodstvenih službi ili osobe koje rade u sektoru računovodstva, a poseduju dovoljna i relevantna (sa)znanja da mogu da pruže odgovore na pitanja u vezi sa pozicijom i procesom rezervisanja u njihovom privrednom subjektu.

Odgovori su prikupljeni na sledeće načine:

- *online* – anketa je bila dostupna na *Google* platformi, pristup je bio omogućen isključivo putem linka koji se slao ispitanicima na mail adresu;
- u papirnoj formi - tokom seminara i stručnih savetovanja na teritoriji Republike Srbije ili su odnete u kompaniju, popunjene i lično predate nazad.

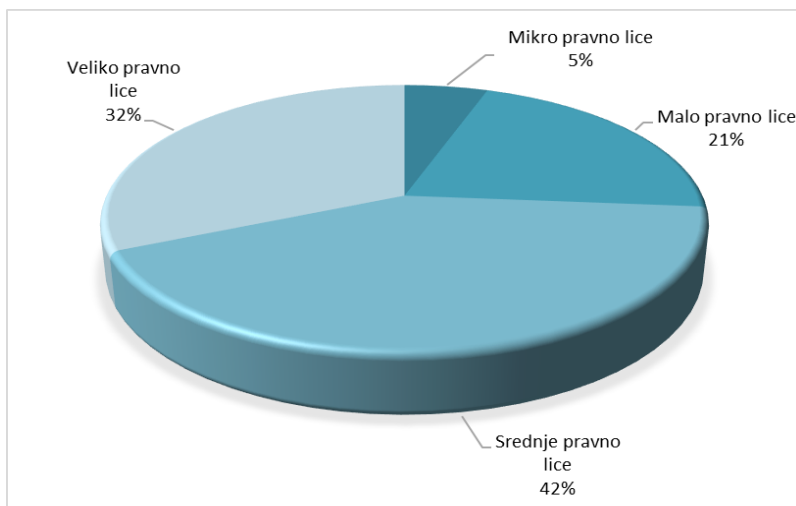
Od ukupno 59 popunjenih i prikupljenih anketnih listova, za dalju analizu i obradu prikupljenih podataka uzeto je 57. Dva popunjena anketna lista su eliminisana zbog nepotpunih informacija, zbog toga što ispitanici nisu pružili odgovore na neka od obaveznih pitanja.

Za analizu prikupljenih podataka korišćeni su softverski paketi *SPSS*, *MS Excel* i *Qualtrics*.

Eliminacioni kriterijum za popunjavanje ankete bila je činjenica da li privredni subjekt formira i iskazuje u svojim izveštajima bilo koju vrstu rezervisanja. Upitnik su popunjavali samo oni privredni subjekti koji imaju formirana rezervisanja.

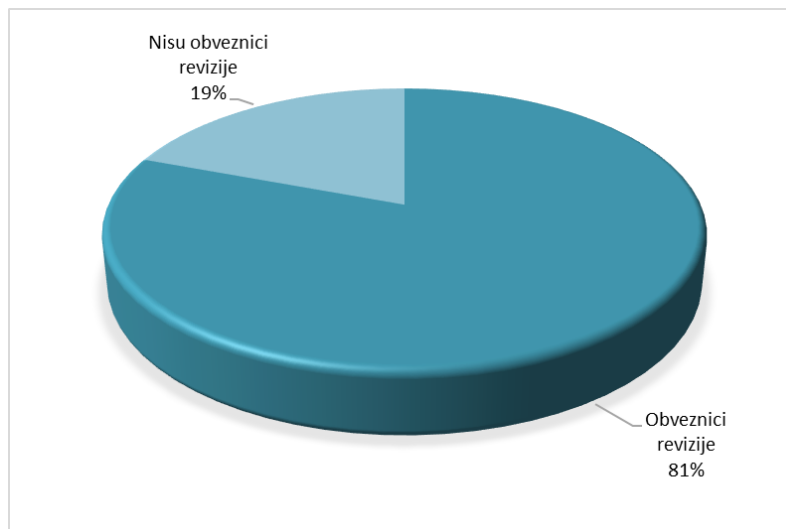
Među popunjenim upitnicima najzastupljenija su srednja pravna lica (24), zatim velika pravna lica (18), mala pravna lica (12) i mikro pravna lica (3). Za klasifikaciju privrednih subjekata na velika, srednja, mala i mikro uzeta je njihova klasifikacija u izveštajnoj 2013. godini. Struktura učešća pravnih lica prema kategorizaciji na velika, srednja, mala i mikro data je na grafiku ispod (grafik br. 4).

Grafik 4: Struktura privrednih subjekata koji su učestvovali u anketi, prema kriterijumu veličine

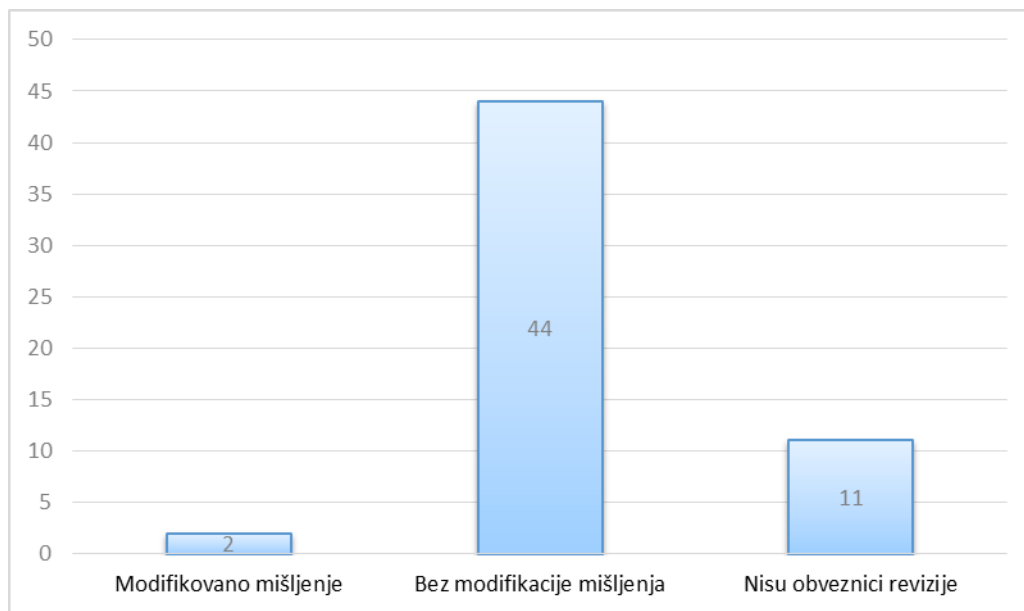
Od ukupnog broja privrednih subjekata koji su uzeli učešće u istraživanju i pružili svoj doprinos istom, njih 46 (81%) su obveznici revizije i vrše obaveznu godišnju reviziju svojih finansijskih izveštaja, dok 11 privrednih subjekata (19%) nisu obveznici revizije (grafik br. 5).

Grafik 5: Struktura ispitanika prema kriterijumu vršenja obavezne godišnje revizije seta finansijskih izveštaja

Dva privredna subjekta su dobila modifikovano mišljenje revizora zbog određenih nepravilnosti, neregularnosti ili nedostataka u vezi sa pozicijom rezervisanja. Većina ispitanika ipak (77%) nije imalo takvo iskustvo u svom prethodnom poslovanju, dok 19% privrednih subjekata koji su učestvovali u istraživanju nisu ni bili u prilici da imaju takvo iskustvo budući da nisu obveznici revizije (grafik br. 6).

Grafik 6: Zastupljenost privrednih subjekata koji su dobili modifikovano mišljenje nezavisnog revizora u ukupnom broju anketiranih

Privredni subjekti koji su dobili modifikaciju mišljenja nezavisnog revizora zbog materijalno značajnih grešaka u vezi sa pozicijom rezervisanja, dalje su naveli na koje se tačno vrste rezervisanja odnosila modifikacija. Dva privredna subjekta su dobila kvalifikovani izveštaj nezavisnog revizora zbog određenih nepravilnosti u vezi sa sledećim vrstama rezervisanja:

- rezervisanjima za otpremnine i jubilarne nagrade,
- rezervisanjima u garantnom roku i

- rezervisanjima za sudske sporove.

Iako broj dobijenih modifikovanih mišljenja nezavisnog revizora u vezi sa pozicijom rezervisanja nije veliki, uočljivo je da su svi osnivači tri privredna subjekta koja su dobila modifikovano mišljenje iz zemlje (tabela br. 3). Nijedan privredni subjekt čiji je najmanje jedan osnivač/suosnivač iz inostranstva nije imao situaciju da zbog pozicije rezervisanja dobije modifikovano mišljenje revizora. Iz prethodno navedenog može se zaključiti da privredni subjekti koji su delom ili u celosti u stranom vlasništvu poštuju u većoj meri zahteve profesionalne računovodstvene regulative, kada je u pitanju računovodstveni tretman rezervisanja.

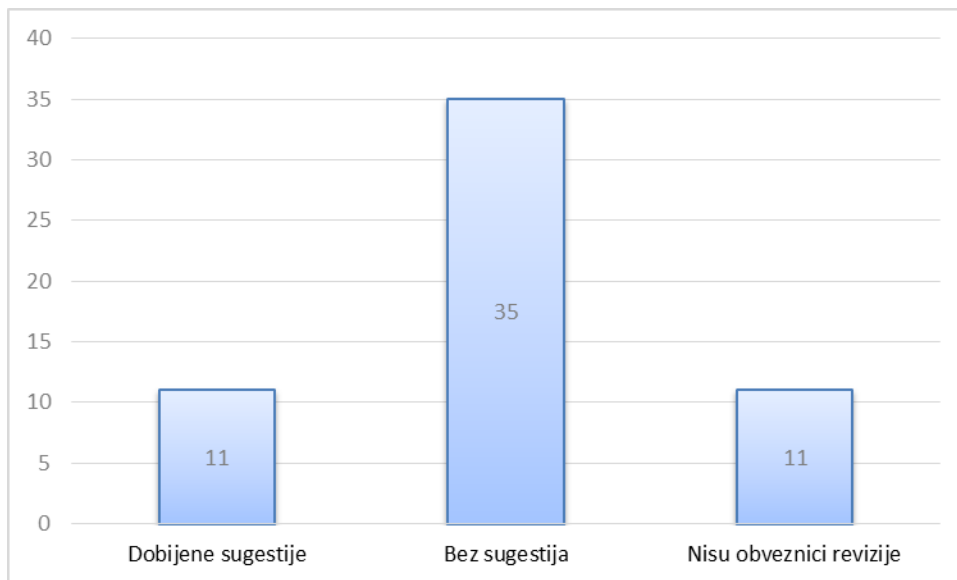
Tabela 3: Povezanost između strukture vlasništva i dobijenog modifikovanog mišljenja revizora

		Svi osnivači/suosnivači su iz zemlje	Najmanje jedan osnivač/suosnivač je iz inostranstva
Modifikovano mišljenje nezavisnog revizora zbog rezervisanja za:	otpremne i jubilarne nagrade	1	0
	troškove u garantnom roku	1	0
	sudske sporove	1	0
	Ukupno	3	0

Ipak, veći broj ispitanika koji nije imao situaciju da dobije modifikovano mišljenje zbog rezervisanja, odgovorio je da je bilo situacija da revizori tokom vršenja revizije iznesu određene sugestije u vezi sa pozicijom i procesom vrednovanja rezervisanja (grafik br. 7). Ove sugestije su bile usmenog karaktera i imale su savetodavnu ulogu, tako da nisu uticale na iskazano mišljenje i nisu ga dodatno modifikovale. Od 57 analiziranih ispitanika, njih 11 (19%) potvrdilo je da su bili u situaciji da od revizora dobiju sugestiju u vezi sa pozicijom

rezervisanja, što nije uticalo na dobijeno mišljenje revizora. Većina ipak nije imala ni modifikaciju, niti situaciju da dobije sugestiju u vezi sa pozicijom rezervisanja (35 privrednih subjekata). Privredni subjekti koji nisu obveznici revizije (11 privrednih subjekata) nije ni bilo u takvoj situaciji zbog činjenice da reviziju svojih finansijskih izveštaja nisu radili.

Grafik 7: Zastupljenost dobijenih sugestija u vezi sa pozicijom rezervisanja od strane nezavisnog revizora

Na osnovu prikupljenih odgovora ispitanika putem upitnika i intervjua, zaključci su sledeći kada je u pitanju revizija pozicije rezervisanja:

- učešće modifikovanog mišljenja nezavisnog revizora zbog propusta, nepravilnosti ili neregularnosti u vezi sa pozicijom rezervisanja nije zastupljeno u značajnijem procentu;
- privredni subjekti kod kojih je najmanje jedan osnivač/suosnivač iz inostranstva nisu dobijali modifikovano mišljenje nezavisnog revizora;

- češće su situacije da revizori usmenim putem skrenu pažnju i iskažu svoje primedbe i sugestije koje se odnose na poziciju rezervisanja;
- kada su u pitanju rezervisanja za sudske sporove, revizori u skoro 90% slučajeva traže od klijenta da dostavi izveštaj o sudskim sporovima.

Analizom sadržaja izveštaja nezavisnih revizora 75 kompanija, čiji su finansijski izveštaji takođe analizirani, uočeno je sledeće:

- 24% izveštaja revizora za 2013. godinu sadržalo je rezervu ili skretanje pažnje na poziciju rezervisanja;
- 78% kvalifikovanih izveštaja ili izveštaja u kojima je iskazano pozitivno mišljenje sa skretanjem pažnje na poziciju rezervisanja, odnosi se na rezervisanja za sudske sporove. Privredni subjekti koji su dobili ovakve izveštaje revizora uglavnom nisu formirali dovoljan iznos rezervisanja za izmirenje obaveze po osnovu očekivanog gubitka sudskog spora ili njihova pravna služba nije sastavila izveštaj o sudskim sporovima, usled čega revizori nisu mogli da se uvere u realnost procenjenih i formiranih iznosa. Manji broj privrednih subjekata uopšte nije iskazao rezervisanja po osnovu sudskih sporova;
- 45% privrednih subjekata koji su dobili modifikovano mišljenje nije iskazalo rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade, iako je to trebalo da učine imajući u vidu zakonsku obavezu, kao i činjenicu da je ukupan iznos ove obaveze materijalno značajan i da utiče na realnost prezentovanih finansijskih izveštaja;

- Neiskazivanje rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade uticalo je na izdavanje mišljenja sa rezervom (25%) i čak uzdržavanje od izdavanja mišljenja (50%). Ipak, 25% privrednih subjekata koji nisu iskazali rezervisanje za otpremnine i jubilarne nagrade dobilo je pozitivno mišljenje revizora, ali sa skretanjem pažnje na činjenicu da nisu iskazali rezervisanje za naknade zaposlenima;
- Jedan privredni subjekt nije formirao rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava, što je bio jedan od razloga za izražavanje mišljenja sa rezervom.

Najveću opasnost po revizora predstavlja mogućnost da ne detektuje materijalno značajnu grešku sadržanu u finansijskim izveštajima. Da li između pozicije rezervisanja i neto rezultata poslovanja postoji uslovljenost? Da li visina formiranog ili ukinutog rezervisanja može imati uticaja na iskazani rezultat poslovanja?

Regresiona analiza je pokazala da promena iznosa dugoročnih rezervisanja nema uticaja na neto rezultat. Imajući u vidu da je $p > 0,05$ dobijeni rezultati ukazuju da statistička povezanost ne postoji. Korelacija je potvrdila isto, da između ovih varijabli ne postoji uslovljenost (koeficijent korelacije iznosi 0,047).

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1,114E12	1	1,114E12	,136	,713 ^a
	Residual	4,983E14	61	8,168E12		
	Total	4,994E14	62			

a. Predictors: (Constant), Dugorocna rezervisanja

b. Dependent Variable: Neto dobitak

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	299142,726	370867,171		,807	,423
	Dugorocna rezervisanja	,065	,175	,047	,369	,713

a. Dependent Variable: Neto dobitak

Correlations

		Dugorocna rezervisanja	Neto dobitak
Dugorocna rezervisanja	Pearson Correlation	1	,047
	Sig. (2-tailed)		,713
	N	71	63
Neto dobitak	Pearson Correlation	,047	1
	Sig. (2-tailed)	,713	
	N	63	67

Međutim, dobijene rezultate treba posmatrati u širem kontekstu. Iako statistički ne postoji jaka povezanost između rezervisanja i neto dobitka, činjenica je da se rezervisanje može iskoristiti za manipulaciju rezultatom poslovanja. Na visinu neto dobitka utiču značajnije mnoge druge pozicije pre nego rezervisanje, kao što su npr. prihodi od prodaje. Ipak, ukidanjem rezervisanja u korist prihoda dolazi do povećanja neto dobitka, a nasuprot tome formiranjem rezervisanja povećavaju se troškovi i umanjuje dobitak. Otuda revizori treba da provere, kada je u pitanju pozicija rezervisanja, da li je u izveštajnom periodu bilo ukidanja rezervisanja, kao i realnost procene rezervisanja.

Uzorak je obuhvatio 75 velikih pravnih lica, za koje se očekuje da formiraju barem jednu vrstu rezervisanja imajući u vidu veličinu (broj zaposlenih) i delatnost kojom se bave. Neki od njih nisu formirali rezervisanje, iako su imali obavezu da to učine. Većina njih je po tom osnovu dobila modifikovano mišljenje revizora. Modifikaciju mišljenja revizora ili skretanje pažnje dobili su i oni privredni subjekti koji nisu formirali dovoljan iznos rezervisanja, već znatno manji. **Rezervisanje se ne može koristiti za predikciju neto dobitka/gubitka, ali predstavlja poziciju koja je podložna manipulacijama u cilju upravljanja rezultatom poslovanja.**

IV DEO

PRAKSA REZERVISANJA U REPUBLICI SRBIJI

1. Rezervisanja za troškove u garantnom roku

Privredni subjekti koji se bave proizvodnjom i prodajom dobara za koje su u zakonskoj obavezi da obezbede kupcima odgovarajući garantni rok, treba da formiraju rezervisanja za rizike po osnovu troškova garantnog roka. Rezervisanje za troškove koji mogu nastati u garantnom roku mogu formirati i iskazati i oni privredni subjekti koji nemaju zakonsku obavezu da to učine, ali su se opredelili da svojim kupcima pruže garantni rok, dobrovoljno, u cilju dobre poslovne prakse ili uz odgovarajuću novčanu nadoknadu.

Pozitivno-pravnim propisima uređeno je i utvrđeno minimalno trajanje garantnog roka za različite vrste proizvoda, dok su privredni subjekti slobodni da svojim kupcima pruže i duži garantni rok od zakonom utvrđenog. Privredni subjekti takođe mogu da produže kupcima trajanje garantnog roka uz određenu novčanu nadoknadu. Ova praksa je zastupljenija u zapadnim zemljama, nego u Republici Srbiji, mada postoje privredni subjekti koji u svojoj ponudi nude i produženje trajanja garantnog roka uz odgovarajuću doplatu. Takav je npr. slučaj sa prodajom mobilnih telefona. Prodavci mobilnih telefona pružaju kupcima garantni rok u trajanju od 24 meseca, ali uz odgovarajuću doplatu od strane kupca garantni rok se može produžiti na još nekoliko godina (prodavac određuje na koliko godina se može produžiti garantni rok nakon isteka zakonom utvrđenog garantnog roka u trajanju od 24 meseca).

Najčešći razlozi za takvu politiku poslovanja po pitanju garancija jeste uverenje da je kvalitet proizvoda dobar i/ili nastojanje da se takvom poslovnom politikom privredni subjekt diferencira na tržištu. Istraživanje koje je Ministarstvo trgovine Sjedinjenih američkih država (*U.S. Department of Commerce*) još 1992. godine sproveo pokazalo je da svaki drugi kupac

ocenuje kvalitet proizvoda na bazi garancije, prilikom procesa kupovine (Chu & Chintagunta, 2011). Ovo istraživanje ukazuje na značaj koji garancija na dati proizvod ima za kupce.

U zapadnim zemljama je čest slučaj da prodavac obezbeđuje garantni rok koji je zakonom propisan, od npr. godinu dana, uz mogućnost produženja garantnog roka. Međutim, ukoliko kupac želi duži garantni rok od standardnog, on mora da doplati određeni iznos za produženje garantnog roka za onoliki vremenski period koliko prodavac to dozvoljava. U tom smislu garancije mogu biti podeljene na osnovne i produžene garancije. Osnovne garancije su deo paketa koji se kupuje, nerazdvojne su od proizvoda i ne mogu se opciono kupovati, po želji kupca ili dodatno. Reč je zapravo o zakonskim garancijama. Produžene garancije su opcione po svojoj prirodi, kupci ih mogu dobiti uz dodatni trošak, ali taj trošak nisu obavezni da učine.

U situacijama kada privredni subjekt ima ovakvu politiku poslovanja, on mora da vrši „dodatna“ rezervisanja za proizvode za koje su kupci doplatili produženi garantni rok. Imajući u vidu da je ovakva politika poslovanja po pitanju produžavanja dužine trajanja garantnog roka sve zastupljenija u Republici Srbiji, privredni subjekti koji formiraju rezervisanja po osnovu rizika u garantnom roku moraju evidentirati dodatne iznose rezervisanja za produženi vremenski period trajanja garancija.

1.1. Zahtevi računovodstvene regulative u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za troškove u garantnom roku

Velika pravna lica, kao i srednja pravna lica koja primenjuju MRS/MSFI, za poslove priznavanja, vrednovanja, prikazivanja i obelodanjivanja rezervisanja za rizike po osnovu troškova u garantnom roku primenjuju MRS 37.

1.1.1. Priznavanje rezervisanja

Rezervisanje za troškove u garantnom roku formira se uvek kada se očekuju izdaci u budućem periodu, posmatrano od trenutka prodaje. Kao i sva ostala rezervisanja, tako i rezervisanje za rizike po osnovu troškova u garantnom roku mora da zadovolji tri kriterijuma za priznavanje, u skladu sa zahtevima postavljenim u okviru MRS 37. Rezervisanje za troškove u garantnom roku ispunjava sva tri uslova u vezi sa priznavanjem rezervisanja, i to:

- *Privredni subjekt ima sadašnju obavezu (zakonsku ili izvedenu) koja je rezultat prošlog događaja.*

Prodaja proizvoda za koji privredni subjekt obezbeđuje kupcu garantni rok predstavlja prošli, obavezujući događaj. Sadašnja obaveza jeste obećanje privrednog subjekta kupcu da će nedostaci i kvarovi, koji se dogode za vreme trajanja garantnog roka, biti otklonjeni na račun privrednog subjekta (prodavca).

- *Verovatno je da će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima za privredni subjekt, kako bi se izmirila obaveza.*

Ukoliko je prodat veći broj proizvoda, postoji velika verovatnoća da će doći do kvarova tokom trajanja garantnog roka. Ipak, ukoliko je prodat jedan proizvod, verovatnoća da će nastupiti kvar najčešće nije velika, ali svakako da postoji.

- *Moguće je napraviti pouzdanu procenu iznosa obaveze.*

Visina izdataka koji će biti potrebni da bi se obaveza izmirila može da se utvrdi. Iznos rezervisanja se utvrđuje na bazi procene, a svaka procena sa sobom nosi određeni veći ili manji stepen subjektivnosti prilikom utvrđivanja iznosa. Ipak, kada su u pitanju rezervisanja za rizike po osnovu troškova nastalih u

garantnom roku, taj iznos se relativno lako može utvrditi, i to na osnovu prethodnog iskustva, tj. na bazi statističkih pokazatelja prethodnih godina.

Rezervisanja po osnovu rizika za troškove u garantnom roku knjigovodstveno se evidentiraju na računu 400 - *Rezervisanja za troškove u garantnom roku*. Rezervisanje za troškove u garantnom roku predstavlja za privredni subjekt obavezu, a prodaja proizvoda i davanje garantnog roka kupcu obavezujući događaj. Priznavanje rezervisanja vrši se na teret računa 541 – *Troškovi rezervisanja*.

Ukoliko privredni subjekt svake godine prodaje nove proizvode, za koje takođe pruža garantni rok, onda će rezervisanje vršiti kontinuirano, iz godine u godinu. U tom slučaju, na kraju svakog izveštajnog perioda privredni subjekt ne vrši ukidanje preostalog, neiskorišćenog iznosa ranije formiranog rezervisanja za troškove po osnovu garantnog roka, već vrši priznavanje dodatnog rezervisanja do iznosa koji je procenjen kao potreban. Dakle, ne vrši se ukidanje preostalog iznosa rezervisanja i formiranje novog rezervisanja po osnovu rizika u garantnom roku, već se vrši priznavanje dodatnog iznosa rezervisanja.

Rezervisanje se formira za sve vrste proizvoda za koje privredni subjekt kupcima obezbeđuje garantni rok. Za istu grupu (vrstu) prodatih proizvoda rezervisanje se iskazuje grupno, a ne pojedinačno za svaki prodat proizvod.

1.1.2. Procena i vrednovanje rezervisanja

Prema MRS 37, rezervisanje za rizike po osnovu troškova u garantnom roku formira se na bazi procene, kao što je to slučaj sa drugim vrstama rezervisanja. Procena iznosa rezervisanja za troškove koji mogu nastati po osnovu datih garancija za prodane proizvode, tokom trajanja garantnog roka, bazira se najčešće na prethodnom iskustvu za isti ili sličan proizvod. Prilikom

procenjivanja rezervisanja za troškove u garantnom roku u obzir se mora uzeti najmanje sledeće:

- obim realizovane prodaje,
- kvalitet proizvoda,
- troškovi radne snage,
- troškovi rezervnih delova,
- usluge servisera (dobavljača) koji će popravljati proizvode sa ispoljenim nedostacima,
- ostali troškovi koji mogu nastati u vezi sa popravkom prodatog proizvoda u toku trajanja garantnog roka i
- svi ostali bitni faktori koji mogu uticati na realnost procene.

Imajući u vidu da se rezervisanje za troškove u garantnom roku najčešće odnosi na veći broj proizvoda, po osnovu velikog broja transakcija, prilikom izračunavanja iznosa rezervisanja vrši se ponderisanje svih mogućih ishoda. Pri procenjivanju rezervisanja uzimaju se u obzir svi mogući ishodi, uvažavajući i procenjujući verovatnoću nastanka određenih kvarova i novčane vrednosti popravke istih (primer br. 2).

Primer br. 2 – procena iznosa rezervisanja za troškove u garantnom roku

Privredni subjekt *Produkt* proizvodi i prodaje usisivače za koje kupcima obezbeđuje garantni rok u trajanju od godinu dana. Na bazi prethodnog iskustva, a verujući u kvalitet svojih prodatih proizvoda, prilikom procenjivanja iznosa rezervisanja za troškove po osnovu rizika u garantnom roku rukovodstvo privrednog subjekta (računovođa) polazi od sledećih pretpostavki:

- na 85% prodatih proizvoda neće doći do kvara tokom trajanja garantnog roka,

- kod 10% prodatih proizvoda biće iskazani manji nedostaci u garantnom roku,
- 5% prodatih proizvoda će pretrpeti veće kvarove.

Privredni subjekt procenjuje iznos rezervisanja za 2014. godinu. Ako bi se na svim prodatim proizvodima dogodili manji kvarovi, procenjuje se (na bazi prethodnog iskustva) da bi trošak popravke iznosio 2.000.000,00 dinara. Troškovi popravki većih nedostataka iznosili bi 5.000.000,00 dinara na svim proizvodima zajedno.

U postupku utvrđivanja iznosa rezervisanja pošli smo od pretpostavke da efekat vremenske vrednosti novca nije značajan. Koristeći metod ponderisanja, privredni subjekt procenjuje iznos rezervisanja na sledeći način:

$$\begin{aligned} \text{Rezervisanje za 2014. godinu} &= 0,85 \times 0 + 0,1 \times 2.000.000,00 + 0,05 \times 7.000.000,00 \\ &= 550.000,00 \text{ din} \end{aligned}$$

Knjiženje rezervisanja u 2014. godini:

Dnevnik glavne knjige finansijskog knjigovodstva					
RB	Broj računa		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje		Duguje	Potražuje
1	541	400	Troškovi rezervisanja za garantni rok Rezervisanja za troškove u garantnom roku rezervisanja za troškove u garantnom roku	550.000,00	550.000,00

Procena rezervisanja za troškove po osnovu rizika u garantnom roku se mora bazirati na ugovorima o prodaji i izdatim garantnim listovima. Određeni broj privrednih subjekata iznos rezervisanja formira kao procenat prihoda od prodaje. Ovakav način utvrđivanja iznosa rezervisanja, koji je potrebno formirati po osnovu prodatih proizvoda u tekućoj godini, jeste

jednostavniji, ali sa računovodstvenog aspekta nije ispravan. Procena rezervisanja treba da odražava realnu pretpostavku troškova koji će nastati po osnovu rizika u garantnom roku. Neće se svi podaci proizvodi pokvariti, niti će vrednost svih popravki biti ista. Zbog toga privredni subjekt na bazi istorijskih podataka i karakteristika prodatog proizvoda utvrđuje verovatnoću nastanka određenih manjih ili većih kvarova, kao i prosečan trošak otklanjanja tih kvarova. Dakle, obračun rezervisanja se ne sme bazirati na procentualnom iznosu ostvarenih prihoda od prodaje, iako je posredno povezano sa prihodima od prodaje imajući u vidu da bez prodatih proizvoda, a samim tim i evidentiranih prihoda od prodaje, ne bi ni bilo potrebe za formiranjem rezervisanja.

1.1.3. Preispitivanje, upotreba i ukidanje rezervisanja

Od privrednog subjekta se, saglasno MRS 37, očekuje da na datum bilansa preispita prethodno formirana rezervisanja i utvrdi da li je potrebno formirati dodatna rezervisanja ili možda treba izvršiti ukidanje preostalog iznosa rezervisanja ukoliko je izvesno da u narednom periodu neće biti potrebna. Takođe treba utvrditi da li je došlo do značajnijeg obezvređenja usled inflacije, kada je potrebno izvršiti diskontovanje rezervisanja na sadašnju vrednost, a zatim utvrditi da li treba formirati dodatna rezervisanja ili ne.

Kako su rezervisanja u prethodnom primeru bila formirana za period od jedne godine, preispitivanje rezervisanja nije moguće jer nema šta da se preispituje. U prethodnom slučaju je potrebno samo izvršiti ukidanje preostalog iznosa rezervisanja, ukoliko rezervisanje nije u celosti iskorišćeno. Ukoliko je rezervisanje formirano npr. u junu, ono će u poslednji izveštajni period ući kao kratkoročno rezervisanje. Počevši od 2014. godine privrednim subjektima je uvođenjem računa kratkoročnih rezervisanja omogućeno da iskazuju kratkoročna rezervisanja.

Primer br. 3 - formiranje i preispitivanje rezervisanja

Uzmimo za primer prodaju proizvoda za koji privredni subjekt obezbeđuje garantni rok u trajanju od 24 meseca.

Privredni subjekt *Omega* proizvodi i prodaje proizvode za koje daje garantni rok u trajanju od 24 meseca. U tekućoj godini prodato je ukupno 1.000 proizvoda. Na bazi prethodnog iskustva i računovodstvene politike privrednog subjekta, procenjeno je da će kvarovi nastati u sledećim procentima i da će vrednost popravki iznositi kako je dato u tabeli ispod:

Procentat očekivanih kvarova	Vrednost troškova popravki očekivanih kvarova
85%	-
7%	1.000 - 2.000 din.
5%	2.001 - 4.000 din.
3%	4.001 - 6.000 din.

U ovom primeru takođe polazimo od pretpostavke da efekat vremenske vrednosti novca nije izražen, radi pojednostavljenja obračuna. Diskontovanje će biti obrađeno dalje u okviru poglavlja 1.1.6. Procena iznosa rezervisanja data je u tabeli ispod.

Tabela 4: Primer procene iznosa rezervisanja za troškove u garantnom roku

Procentat očekivanih kvarova	Kom.	Prosečan iznos troškova otklanjanja nedostataka po grupi	Ukupan trošak popravki
7%	70	1.500,00 din.	105.000,00 din.
5%	50	3.000,00 din.	150.000,00 din.
3%	30	5.000,00 din.	150.000,00 din.
Ukupno			405.000,00 din.

Dakle, za prodatih 1.000 proizvoda, za koje privredni subjekt obezbeđuje garantni rok u trajanju od 2 godine, na bazi obračuna utvrđeno je da je potrebno formirati rezervisanja po osnovu troškova za rizike u garantnom roku u iznosu od 405.000 dinara. Ovaj iznos se odnosi na period od 24 meseca. Shodno tome, mesečni iznos rezervisanja bi iznosio 16.875 dinara, odnosno 16,875 dinara za svaki prodati proizvod.

Pod pretpostavkom da su svi proizvodi prodati u decembru 2014. godine, evidentiranje rezervisanja u dnevniku glavne knjige finansijskog knjigovodstva bi izgledalo ovako:

Knjiženje rezervisanja u 2014. godini:

Dnevnik glavne knjige finansijskog knjigovodstva					
RB	Broj računa		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje		Duguje	Potražuje
1	541	400	Troškovi rezervisanja za garantni rok Rezervisanja za troškove u garantnom roku rezervisanja za troškove u garantnom roku	405.000,00	405.000,00

Međutim, ovaj iznos rezervisanja se odnosi na sve proizvode koji su prodati u izveštajnom periodu, od 01. januara do 31. decembra. Mala je verovatnoća da će svi proizvodi biti prodati u poslednjem mesecu izveštajnog perioda. Garantni rok počinje da teče od dana prodaje, tako da će za proizvod koji je prodat npr. krajem juna 2014. godine u tekućoj 2014. godini biti „potrošeno“ 6 meseci garantnog roka od ukupno 24.

Zbog činjenice da se tokom godine prodaje veći broj proizvoda za koji se obezbeđuje garantni rok, privredni subjekti ne knjiže formiranje pripadajućeg dela rezervisanja za svaki pojedinačno prodat proizvod nakon svake prodaje, već se za sve proizvode iz iste grupe vrši

kumulativno iskazivanje, tj. formiranje rezervisanja. Tako se procena iznosa rezervisanja za istu grupu prodatih proizvoda najčešće vrši na kraju poslovne godine, odnosno na kraju izveštajnog perioda.

U delu koji sledi dati su primeri poslovnih promena u vezi sa rezervisanjima za troškove u garantnom roku, kao i primeri evidentiranja poslovnih promena u vezi sa rezervisanjima u dnevniku glavne knjige finansijskog knjigovodstva.

Primer br. 4 - poslovne promene u vezi sa rezervisanjima za troškove po osnovu rizika u garantnom roku (formiranje, upotreba i preispitivanje rezervisanja):

Privredni subjekt *Omega* je u periodu od jula do decembra 2014. godine prodao 1.000 električnih uređaja za koje je kupcima obezbeđen garantni rok u trajanju od 2 godine. Sa privrednim subjektom *Serviser* potpisan je ugovor o servisiranju uređaja koji su pretrpeli određene kvarove za vreme trajanja garantnog roka. Kako će *Omega* formirati rezervisanja tek na kraju izveštajnog perioda, u periodu od jula do decembra svi troškovi popravki koji nastupe tretiraće se kao troškovi usluga održavanja.

1. Primljena je faktura od privrednog subjekta *Serviser* za troškove otklanjanja kvarova u garantnom roku u iznosu od 120.000 dinara. U fakturi je iskazan i PDV po opštoj stopi od 20% u iznosu od 20.000 dinara.
2. Na kraju izveštajnog perioda privredni subjekt vrši procenu iznosa i formiranje rezervisanja.

Na osnovu obračuna koji je dat u tabeli br. 4 i prikupljenih podataka o prodaji proizvoda i izdatim garantnim listovima po osnovu tih prodaja, privredni subjekt pristupa utvrđivanju iznosa koji je potrebno izdvojiti za formiranje rezervisanja (tabela br. 5).

Tabela 5: Obračun rezervisanja na kraju izveštajnog perioda

Mesec	Broj prodatih električnih uređaja	Preostali period važenja garantnog roka (u mesecima)	Prodati proizvodi x Preostali br. meseci trajanja garantnog roka
Avgust	150	20	3.000
Septembar	200	21	4.200
Oktobar	230	22	5.060
Novembar	170	23	3.910
Decembar	250	24	6.000
Ukupno	1000	110	22.170
Iznos rezervisanja na mesečnom nivou			16,875
Rezervisanje u 2014. godini			374.118,75

Dakle, privredni subjekt će u 2014. godini na računu rezervisanja po osnovu troškova u garantnom roku iskazati rezervisanje u iznosu od 374.118,75 dinara. Prethodno formiranih rezervisanja nije bilo, tako da je u trenutku procenjivanja rezervisanja saldo na računu 400 bio jednak nuli.

3. U servisu koji se nalazi u sklopu privrednog subjekta *Omega* izvršene su popravke proizvoda u garantnom roku. Po osnovu izveštaja servisa za otklanjanje kvarova potrošeno je rezervnih delova u vrednosti od 80.000 dinara. Vrednost radova po osnovu otklanjanja kvarova iznosi 35.000 dinara.
4. Od privrednog subjekta *Servis* dobijena je faktura za troškove otklanjanja kvarova u garantnom roku u iznosu od 120.000 dinara. U fakturi je iskazan PDV po opštoj stopi od 20% u iznosu od 20.000 dinara.

Dnevnik glavne knjige finansijskog knjigovodstva					
RB	Broj računa		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje		Duguje	Potražuje
1	532	435	Troškovi usluga održavanja	100.000,00	120.000,00
	270		Porez na dodatu vrednost u primljenim fakturama po opštoj stopi	20.000,00	
2	541	400	Dobavljači u zemlji za troškove popravki kvarova u garantnom roku	374.118,75	374.118,75
			Troškovi rezervisanja za garantni rok Rezervisanja za troškove u garantnom roku za formiranje rezervisanja		
3	400	102	Rezervisanja za troškove u garantnom roku	115.000,00	80.000,00
			Rezervni delovi		
4	270	621	Prihodi od aktiviranja ili potrošnje proizvoda i usluga za sopstvene potrebe za popravke u garantnom roku	35.000,00	120.000,00
			Rezervisanja za troškove u garantnom roku		
4	400	435	Porez na dodatu vrednost u primljenim fakturama po opštoj stopi	100.000,00	120.000,00
	270		Dobavljači u zemlji za troškove popravki kvarova u garantnom roku	20.000,00	

Upotreba i preispitivanje rezervisanja u 2015. godini:

Na kraju naredne, 2015. godine privredni subjekt treba da preispita ranije formirana rezervisanja, sa ciljem da utvrdi da li je potrebno izvršiti doknjižavanje novog iznosa rezervisanja ili ukidanje preostalog neiskorišćenog iznosa rezervisanja u korist prihoda. Na

kraju svakog obračunskog perioda potrebno je izvršiti ponovnu procenu rezervisanja za troškove u garantnom roku.

Realno je da su za godinu dana na prodatim proizvodima nastali određeni kvarovi koji su zahtevali popravke. Za iznos troškova tih popravki umanjuju se rezervisanja. Ukoliko se na kraju obračunskog perioda utvrdi da iskazana rezervisanja nisu bila dovoljna za servisiranje svih popravki, iznos rezervisanja se povećava na teret rashoda. Ako je pak određeni iznos rezervisanja ostao neiskorišćen, vrši se ukidanje rezervisanja u korist prihoda, po isteku garantnog roka.

- Dakle, na kraju 2015. godine vrši se obračun stanja rezervisanja za garantni rok (tabela br. 6). Utvrđenu razliku proknjižiti na teret rashoda, ukoliko je potrebno formiranje dodatnog iznosa rezervisanja, odnosno u korist prihoda ako je rezervisanje bilo formirano u iznosu većem nego što je potrebno.

Tabela 6: Obračun stanja rezervisanja na kraju 2015. godine

Broj prodatih električnih uređaja	Preostali period važenja garantnog roka (u mesecima)	Prodati proizvodi x Preostali br. meseci trajanja garantnog roka
150	8	1.200
200	9	1.800
230	10	2.300
170	11	1.870
250	12	3.000
Ukupno		10.170
Iznos rezervisanja na mesečnom nivou		16,875
Iznos potrebnog rezervisanja		171.618,75
Saldo na računu rezervisanja za garantni rok		159.118,75
Novo stanje rezervisanja (dodavanje/ukidanje)		12.500,00

Na osnovu obračuna koji je napravljen na kraju 2015. godine utvrđeno je da je potrebno izvršiti dodatno rezervisanje u iznosu od 12.500 dinara. Troškovi popravki su bili veći nego što je početno planirano i zbog toga je potrebno izvršiti dodatno rezervisanje kako bi stanje na računu 400 bilo u skladu sa utvrđenim iznosom na osnovu procene.

Dnevnik glavne knjige finansijskog knjigovodstva					
RB	Broj računa		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje		Duguje	Potražuje
5	541	400	Troškovi rezervisanja za garantni rok Rezervisanja za troškove u garantnom roku za formiranje rezervisanja	12.500,00	12.500,00

Međutim, pored preispitivanja postojećih iznosa rezervisanja, u 2015. godini je takođe prodana određena količina novih proizvoda i za te prodane proizvode je takođe potrebno formirati rezervisanje. Ukoliko privredni subjekt kontinuirano prodaje svoje proizvode za koje kupcima pruža garantni rok, ne vrši se ukidanje preostalog neiskorišćenog iznosa rezervisanja iz prethodnog perioda i formiranje novog rezervisanja, već se u tom slučaju vrši priznavanje dodatnog iznosa rezervisanja (razlika između potrebnog iznosa rezervisanja i iznosa koji je iz prethodnog perioda ostao neiskorišćen). Privredni subjekt treba da vodi preciznu evidenciju prodatih proizvoda i izdatih garantnih listova, kako bi služba računovodstva bila u mogućnosti da vrši kontinuiranu procenu potrebnog iznosa rezervisanja po osnovu prodatih proizvoda. Priznavanje dodatnog iznosa rezervisanja evidentira se na teret troškova rezervisanja.

1.1.4. Kratkoročna rezervisanja

U poslednjem izveštajnom periodu, neiskorišćeni iznos dugoročnih rezervisanja potrebno je prebaciti na račun kratkoročnih rezervisanja. Počev od 2014. godine u Kontni okvir je dodat račun za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja. Međutim, u njemu nije predviđena grupa računa kratkoročnih rezervisanja u okviru koje bi se nalazili računi za evidentiranje različitih vrsta kratkoročnih rezervisanja, već samo jedan račun, koji se po potrebi može dalje raščlaniti.

Na računu 467 evidentiraju se sva kratkoročna rezervisanja, bez obzira na vrstu, budući da ne postoji poseban račun za svaku vrstu kratkoročnih rezervisanja.

6. Na kraju 2015. godine preostali iznos dugoročnog rezervisanja potrebno je prebaciti na račun kratkoročnog rezervisanja jer u narednom izveštajnom periodu (2016. godine) prestaje obaveza po osnovu datih garancija.

Dnevnik glavne knjige finansijskog knjigovodstva					
RB	Broj računa		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje		Duguje	Potražuje
6	400	467	Rezervisanja za troškove u garantnom roku Obaveze za kratkoročna rezervisanja za prenos na račun kratkoročnih rezervisanja	171.618,75	171.618,75

1.1.5. Upotreba i ukidanje rezervisanja

Rezervisanje predstavlja obavezu za privredni subjekt, odnosno obavezu sadašnjeg perioda prema budućem periodu. Ono se sme koristiti samo za događaje za koje je formirano, nije dozvoljena upotreba rezervisanja za druge namene, pokriće gubitaka iz redovnog poslovanja i sl. Dakle, rezervisanje se sme koristiti samo kada u budućem periodu nastupe događaji za koje je bilo očekivano da će nastupiti, što će uzrokovati odliv resursa sa ekonomskim koristima za privredni subjekt, a po osnovu sadašnje obaveze.

Privredni subjekt može izvršiti prestanak priznavanja dela rezervisanja, u korist prihoda, ukoliko se na datum bilansa procenom utvrdi da ne postoji potreba za iznosom rezervisanja koji je prethodno formiran i da on prevazilazi postojeći iznos rezervisanja. Kada privredni subjekt u potpunosti prestane da ima obavezu po osnovu garantnih listova za prodane proizvode, tj. kada prestane da vrši priznavanje rezervisanja po osnovu rizika u garantnom roku, tada se vrši ukidanje preostalog iznosa rezervisanja u celosti, u korist prihoda od ukidanja rezervisanja (račun 678).

7. Od privrednog subjekta *Servis* dobijena je faktura za troškove otklanjanja kvarova u garantnom roku u iznosu od 150.000 dinara. U fakturi je iskazan PDV po opštoj stopi od 20% u iznosu od 25.000 dinara.
8. Garantni rok za prodane proizvode je istekao i privredni subjekt nema više obavezu po osnovu rizika u garantnom roku. Izvršiti ukidanje neiskorišćenog iznosa rezervisanja.

Dnevnik glavne knjige finansijskog knjigovodstva					
RB	Broj računa		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje		Duguje	Potražuje
7	467	435	Obaveze za kratkoročna rezervisanja	125.000,00	150.000,00
	270		Porez na dodatu vrednost u primljenim fakturama po opštoj stopi	25.000,00	
8	467	678	Dobavljači u zemlji za troškove popravki kvarova u garantnom roku		
			Obaveze za kratkoročna rezervisanja	46.618,75	
			Prihodi od ukidanja dugoročnih i kratkoročnih rezervisanja za ukidanje rezervisanja		46.618,75

1.1.6. Diskontovanje rezervisanja na sadašnju vrednost

Kada je efekat vremenske vrednosti novca značajno izražen, dugoročna rezervisanja je potrebno preispitati najmanje jednom godišnje na kraju izveštajnog perioda, po potrebi i češće, i izvršiti diskontovanje na sadašnju vrednost (MRS 37.45-46). Efekat vremenske vrednosti novca je posebno izražen u privredama u kojima lokalna valuta nije stabilna. Ipak, i u mnogim ekonomski razvijenijim državama vrši se diskontovanje, posebno ako se rezervisanje formira za period koji je duži od 24 meseca. Privredni subjekti koji posluju u Republici Srbiji, usled delovanja inflacije i zbog nestabilnosti domaće valute, treba da vrše diskontovanje dugoročnih rezervisanja na kraju svakog izveštajnog perioda, a po potrebi i češće.

Diskontovanje planiranih izdataka na sadašnju vrednost neophodno je da bi se utvrdio realan iznos rezervisanja, oslobođen uticaja inflacije. Najbolji primer za to su rezervisanja za troškove u garantnom roku. Ova vrsta rezervisanja predstavlja tzv. *kontinuirana rezervisanja*,

koja se formiraju i prenose iz perioda u period. Usled obezvređenja lokalne valute, kada se ne bi vršilo diskontovanje rezervisanja na sadašnju vrednost došlo bi do nerealnog prikazivanja iznosa rezervisanja u bilansu stanja. Zbog toga privredni subjekti treba da najmanje jednom godišnje, odnosno na kraju svakog izveštajnog perioda, preispitaju iznos rezervisanja, a po potrebi i češće (MRS 37.59).

Tokom godine, svi izdaci koji nastanu po osnovu popravki i servisiranja prodatih proizvoda u garantnom roku knjiže se na teret rezervisanja. Na teret rashoda se knjiže izdaci tek onda kada se sva rezervisanja, prethodno formirana za tu namenu, potroše. Ako se utvrdi da prethodno formirana rezervisanja nisu dovoljna, iznos rezervisanja se uvećava, na teret rashoda. Ukoliko je formirani iznos bio veći nego što je bilo potrebno, i shodno tome deo istog ostao neiskorišćen, neiskorišćeni deo se ukida u korist prihoda.

Rezervisanja se formiraju na bazi procene i realno je da može doći do određenih odstupanja u procenjenom iznosu, na više ili niže. Međutim, nije poželjno da ta odstupanja budu prevelika, niti da se događaju iz perioda u period jer je to pokazatelj pogrešne procene iza koje može stajati neiskustvo, neracionalnost, nesagledavanje svih događaja, uticaja i sl. Takođe, precenjena ili potcenjena rezervisanja mogu predstavljati i crvenu zastavicu za revizora, da su možda izvršene određene manipulacije prilikom procene i vrednovanja ove pozicije.

Prilikom procene iznosa rezervisanja, pored svih ostalih događaja i činilaca, o kojima je prethodno bilo reči, privredni subjekt mora da uzme u obzir i efekat vremenske vrednosti novca. Dakle, kada su u pitanju rezervisanja koja su po svojoj prirodi dugoročna (odnose se na period duži od 12 meseci) kao što je to slučaj sa garancijama za prodane proizvode/robu, diskontovanje na sadašnju vrednost predstavlja neizostavan deo procesa procene rezervisanja. Iako se diskontovanje najčešće vrši prilikom preispitivanja vrednosti dugoročnih

rezervisanja, ono se takođe može vršiti i kada su u pitanju kratkoročna rezervisanja ukoliko za tim postoji potreba.

Ukoliko bi diskontovanje bilo izostavljeno iz postupka procene ili preispitivanja iznosa rezervisanja, to bi direktno negativno uticalo na realnost finansijskih izveštaja. Nerealno prikazani finansijski izveštaju mogu dovesti korisnike u zabludu prilikom procenjivanja stanja imovine, kapitala i obaveza, kao i visine ostvarenog rezultata poslovanja, što dalje može imati uticaja na donošenje pogrešnih investicionih odluka, čiji efekti mogu biti materijalno značajni.

Primer br. 5 - diskontovanje:

Privredni subjekt „Omega“ proizvodi i prodaje frižidere za koje kupcima obezbeđuje garantni rok od 5 godina. S obzirom da je u pitanju višegodišnji garantni rok, potrebno je proceniti i formirati adekvatan iznos rezervisanja. Kako je efekat vremenske vrednosti novca prisutan i značajan, prilikom procene rezervisanja mora se izvršiti diskontovanje budućih izdataka na sadašnju vrednost.

Kao što je prethodno već bilo reči, za diskontnu stopu u Republici Srbiji se često uzima referentna kamatna stopa NBS ili stopa prinosa državnih obveznica. U jednom trenutku, tokom pisanja teze, referentna kamatna stopa iznosila je 10% i ona će biti uzeta kao primer diskontne stope u daljim obračunima, imajući u vidu da je često uzimana u praksi. Referentna kamatna stopa i to od 10% ne predstavlja adekvatan izbor, o čemu je bilo reči, ali za potrebe ovog primera i radi pojednostavljenja obračuna biće uzeta kao diskontna stopa u obračunu.

Proizvodi su prodati u vrednosti od 25.000.000 dinara. Rukovodstvo je procenom i na bazi prethodnog iskustva utvrdilo da je potrebno rezervisati 650.000 dinara. Očekivani izdaci po godinama iznosiće:

Godina	Iznos
2014	50.000
2015	100.000
2016	130.000
2017	160.000
2018	210.000
Ukupno	650.000

Međutim, iznos od 650.000 dinara predstavlja zbir iznosa različite realne (upotrebne) vrednosti novca u određenim periodima vremena. Zbog efekta vremenske vrednosti novca ovaj iznos treba svesti na sadašnju vrednost. Uzimajući u obračun procenjeni iznos rezervisanja i diskontnu stopu, utvrđujemo diskontovanu vrednost budućih novčanih tokova.

Za izračunavanje sadašnje vrednosti koristi se sledeća formula:

$$NSV = BV_1 / (1+k) + BV_2 / (1+k)^2 + BV_3 / (1+k)^3 + / (1+k) + \dots + BV_n / (1+k)^n$$

Gde su: NSV – neto sadašnja vrednost; BV – buduća vrednost.

Formula za izračunavanje NSV se može predstaviti skraćeno kao:

$$NSV = BV \times Df$$

Gde je: Df - Diskontni faktor (Df), koji se računa primenom sledeće formule:

$$Df = 1/(1+p)^n$$

Gde je: p – kamatna stopa (u našem slučaju referentna kamatna stopa NBS)

n – broj godina preostalih do penzionisanja zaposlenog

Diskontovanje rezervisanja po osnovu prodaje frižidera za koji se kupcu obezbeđuje garantni rok u trajanju od 5 godina prikazano je u tabeli br. 7.

Tabela 7: Diskontovanje rezervisanja – svođenje obaveze na sadašnju vrednost

Godina	Buduća vrednost	Diskontni faktor	Sadašnja vrednost
1	2	3	4 (2x3)
2014	50.000	0,909090909	45.455
2015	100.000	0,826446281	82.645
2016	130.000	0,751314801	97.671
2017	160.000	0,683013455	109.282
2018	210.000	0,620921323	130.393
Ukupno	650.000		465.446

Diskontovanjem svih očekivanih, budućih dinarskih iznosa izdvojenih za popravke do kojih može doći za vreme trajanja garantnog roka, utvrđene su sadašnje vrednosti. Iznos od 465.446 dinara predstavlja iznos rezervisanja koji se knjiži po osnovu prodaje u 2013. godini. Ovaj iznos bi se knjižio na sledeći način:

Dnevnik glavne knjige finansijskog knjigovodstva					
RB	Broj računa		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje		Duguje	Potražuje
1	541	400	Troškovi rezervisanja za garantni rok Rezervisanja za troškove u garantnom roku za formiranje rezervisanja	465.446,00	465.446,00

U eri informacionih tehnologija korišćenjem različitih softverskih paketa moguće je značajno ubrzati i pojednostaviti mnogobrojne procese. Ručno procenjivanje rezervisanja i obračun diskontovanja na sadašnju vrednost deo je prošlosti. Korišćenjem MS Office alata, diskontovanje se veoma jednostavno i lako može izračunati u Excel-u, pozivanjem funkcije NPV.

Godina	Buduća vrednost	Diskontni faktor	Sadašnja vrednost
1	2	3	4 (2x3)
2014	50.000	0,909090909	45.455
2015	100.000	0,826446281	82.645
2016	130.000	0,751314801	97.671
2017	160.000	0,683013455	109.282
2018	210.000	0,620921323	130.393
Ukupno	650.000		465.446

Function Arguments dialog box details:

- Rate: C11 = 0,1
- Value1: B3:B7 = {50000;100000;130000;160000;210000}
- Value2: (empty) = number
- Result: = 465445,7284
- Formula result: = -465.445,73 Din.

Međutim, ovde se postupak procene ne završava. Na kraju narednog izveštajnog perioda, tj. na datum bilansa, potrebno je preispitati procenjeni iznos rezervisanja i izvršiti odgovarajuće korekcije. Kako je zahtev MRS 37 da rezervisanje treba da odražava najbolju *sadašnju* procenu, na kraju svakog izveštajnog perioda potrebno je izvršiti preispitivanje rezervisanja, u cilju zadovoljenja ovog zahteva. Nakon izvršenog preispitivanja, iznos rezervisanja treba korigovati tako da bude u skladu sa novom procenom.

Postavlja se pitanje: *Da li bi nepreispitivanje i nevršenje diskontovanja imalo uticaja na finansijske izveštaje?*

Svakako da bi, realnost finansijskih izveštaja bi u tom slučaju bila dovedena u pitanje. Ukoliko je okruženje u kojem privredni subjekt posluje inflatorno, što je slučaj sa privredom Republike Srbije, finansijski izveštaji bi prikazivali nerealnu sliku obaveza i rezultata poslovanja, čime bi korisnici istih bili dovedeni u zabludu.

Naime, na dan 31.12. naredne godine (u našem slučaju 31.12.2014. godine) bliži smo za jednu godinu očekivanim izdacima po osnovu popravki u garantnom roku. Kada se koristi diskontovanje, knjigovodstvena vrednost rezervisanja se povećava u svakom periodu, tako da odražava protok vremena. Ovo povećanje se priznaje kao trošak pozajmljivanja (MRS 37.60).

Kako bi rezervisanje bilo što realnije procenjeno i iskazano, potrebno je ukamatiti ranije diskontovane iznose za jedan period. Drugim rečima, treba doknjižiti rezervisanje iz 2013. godine i svesti ga na sadašnju vrednost, na dan 31.12.2014. godine (tabela br. 8).

Na primer, diskontovani iznos izdataka za 2016. godinu u iznosu od 97.671 dinara uvećava se za vrednost kamatne stope, i to:

$$97.671 \text{ dinara} \times 1,1 = 107.438,10 \text{ dinara.}$$

Odnosno, buduća vrednost u iznosu od 130.000 dinara diskontuje se za period od dve godine, i to:

$$130.000 \times 0,826446281 = 107.438,00 \text{ dinara.}$$

Razlika između ova dva iznosa, diskontovane vrednosti na dan 31.12.2013. godine i 31.12.2014. godine, u iznosu od 9.767 dinara knjiži se kao trošak kamate u 2014. godini.

Tabela 8: Preračun rezervisanja iz 2013. u 2014. godinu

Godina	Buduća vrednost	Diskontni faktor	Diskontovana sadašnja vrednost	Diskontovani iznos (sadašnja vrednost) u prethodnom izveštajnom periodu	Doknjižiti iznos
1	2	3	4 (2x3)	5	6
2015	100.000	0,909090909	90.909	82.645	8.264
2016	130.000	0,826446281	107.438	97.671	9.767
2017	160.000	0,751314801	120.210	109.282	10.928
2018	210.000	0,683013455	143.433	130.393	13.039
Ukupno	600.000		461.990	419.991	41.999

U primeru smo pošli od pretpostavke da se diskontna stopa nije promenila. Ukoliko dođe do promene u visini diskontne stope za obračun se uzima nova, aktuelna diskontna stopa. Na osnovu ponovne procene rezervisanja i diskontovanja formiranih rezervisanja na sadašnju vrednost, utvrđeno je da je potrebno dodati rezervisanja u iznosu od 41.999 dinara. Ovaj iznos se knjiži na teret rashoda, uz povećanje stanja na računu rezervisanja.

Primer br. 6 - knjiženje preračuna rezervisanja iz 2013. u 2014. godinu

Dnevnik glavne knjige finansijskog knjigovodstva					
RB	Broj računa		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje		Duguje	Potražuje
1	541	400	Troškovi rezervisanja za garantni rok Rezervisanja za troškove u garantnom roku - za formiranje rezervisanja -	41.999,00	41.999,00

Ukoliko privredni subjekt u 2014. godini proda nove proizvode za koje obezbeđuje garantni rok, potrebno je da izvrši procenu i u skladu sa tim doknjiži iznos rezervisanja koji se odnosi na promet u toj godini.

1.1.7. Obelodanjivanje rezervisanja za troškove u garantnom roku

Kada je u pitanju obelodanjivanje informacija u vezi sa rezervisanjima po osnovu rizika u garantnom roku, pred privredne subjekte se ne postavljaju posebni i dodatni zahtevi, u odnosu na druge vrste rezervisanja. Privredni subjekt treba da obelodani informacije koje zahteva MRS 37 (obrađeno u I delu, poglavlje 2.1.12.), a u vezi sa rezervisanjima za troškove u garantnom roku.

1.2. Zahtevi MSFI za MSP u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za troškove u garantnom roku

Mala i srednja pravna lica koja primenjuju MSFI za MSP za računovodstveni tretman rezervisanja, za troškove u garantnom roku primenjuju Odeljak 21 *Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna imovina* za poslove priznavanja i vrednovanja rezervisanja za rizike po osnovu troškova u garantnom roku.

Prema MSFI za MSP (Odeljak 21), rezervisanje može biti priznato tek kada su ispunjeni uslovi za priznavanje rezervisanja, koji su identični uslovima postavljenim u okviru MRS 37. Dakle, kada je u pitanju priznavanje rezervisanja, ne postoje posebni zahtevi za mala i srednja pravna lica. Kriterijumi su isti kao i za velika pravna lica. Iznos rezervisanja se utvrđuje na bazi procene, a procena treba da bude realna i da odražava iznos potreban za izmirenje obaveze na datum izveštavanja. Kada je efekat vremenske vrednosti novca značajan i materijalan,

rezervisanje treba diskontovati na sadašnju vrednost očekivanog iznosa za izmirenje obaveze.

Na kraju izveštajnog perioda mala i srednja pravna lica su u obavezi da obelodane informacije u vezi sa rezervisanjima, u skladu sa postavljenim zahtevima u okviru MSFI za MSP (Odeljak 21:14). Informacije koje se zahtevaju u okviru Odeljka 21 ne razlikuju se od zahteva koji su dati u okviru MRS 37, kada je u pitanju obelodanjivanje (obrađeno u I delu, poglavlje 2.1.12.).

1.3. Zahtevi zakonske regulative i podzakonskih akata u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za troškove u garantnom roku

Pitanje garantnog roka, njegova dužina trajanja, prava i obaveze prodavaca/proizvođača i kupaca regulisana su pozitivno-pravnim propisima, zbog njihovog značaja. Pored zakona, na garantne rokove se posredno ili neposredno odnose i određeni podzakonski akti, među kojima je i Pravilnik za mikro pravna lica. Sledi pregled zakona i podzakonskih akata koji se u celosti ili u određenim svojim delovima odnose na garancije.

1.3.1. Zakoni i podzakonski akti

Zakonom o zaštiti potrošača („Sl. glasnik RS“, br. 62/2014) uređena su prava i obaveze potrošača. Prema čl. 53 pomenutog zakona, prodavac je odgovoran za nesaobraznost robe ugovoru koja se pojavi u roku od dve godine od dana prelaska rizika na potrošača. Prodavci pored obaveznog garantnog roka svojim kupcima mogu pružiti i duži garantni rok u vidu tzv. *komercijalnih garancija*.

Komercijalna garancija predstavlja svako dodatno davanje garancije potrošaču od strane prodavca ili proizvođača (davaoca garancije), mimo zakonske obaveze koja proizilazi iz

saobraznosti proizvoda prema kojoj je prodavac/proizvođač u obavezi da popravi ili zameni proizvod, odnosno da umanja cenu ili usled raskida ugovora vrati novac kupcu (Direktiva 2011/83/EU, čl. 2. st. 1, t. 14, L 304/73).

Kada je u pitanju građevinski sektor, Pravilnikom o minimalnim garantnim rokovima za pojedine vrste objekata odnosno radova („Sl. glasnik RS“, br. 93/2011), utvrđeno je minimalno trajanje garantnih rokova za pojedine vrste objekata, odnosno radova na tim objektima.

1.3.2. Pravilnik za mikro pravna lica

Članovi 25 i 26 Pravilnik za mikro pravna lica se najneposrednije odnose na računovodstveni tretman poslovnih promena nastalih u vezi sa rezervisanjem za troškove u garantnom roku. Mikro i druga pravna lica, utvrđena pomenutim pravilnikom, evidentiraju rezervisanja za troškove u garantnom roku kada za tim postoji potreba (čl. 25). U okviru ovog pravilnika o rezervisanjima se govori kao o dugoročnim, dok se kratkoročna rezervisanja ne pominju, iako je za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja u Kontni okvir uveden poseban račun, sa primenom od 2014. godine.

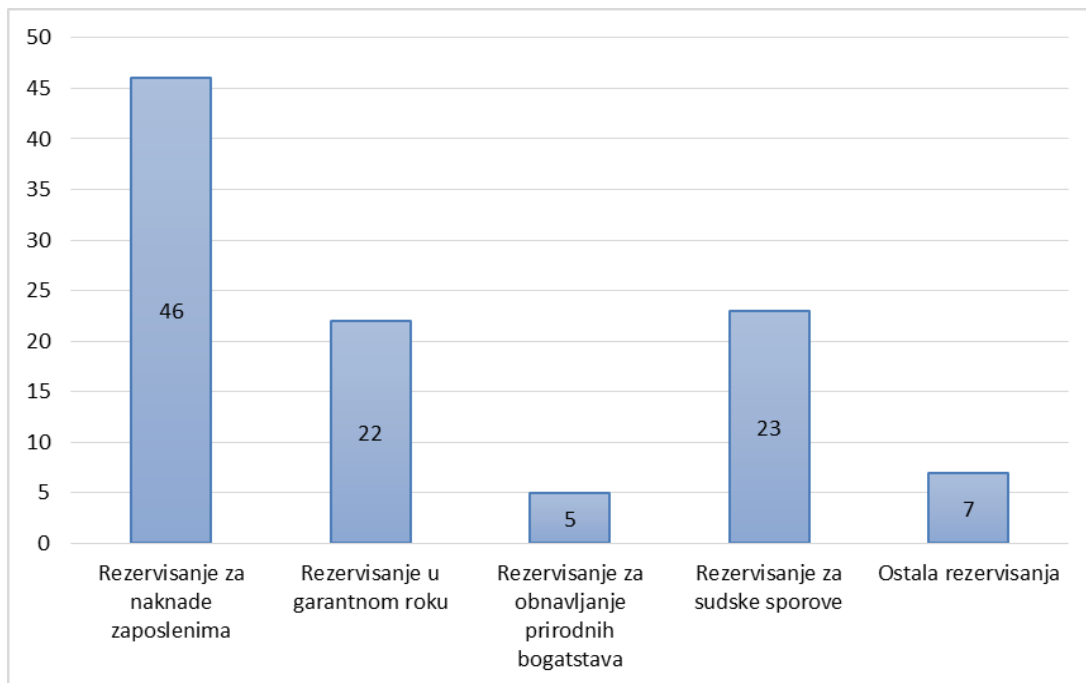
Dugoročna rezervisanja za troškove u garantnom roku se procenjuju u visini očekivanih izdataka po osnovu kojih će se vršiti isplate u narednim obračunskim periodima, a procena treba da se bazira na svim dostupnim informacijama i dokumentaciji (čl. 25). Računovodstveni tretman rezervisanja prilično je pojednostavljen za mikro i druga pravna lica koja primenjuju Pravilnik za mikro pravna lica. Ova kategorija pravnih lica nije u obavezi da vrši diskontovanje iznosa rezervisanja, niti preispitivanje vrednosti rezervisanja na datum bilansa. Na ovaj način je mikro i drugim pravnim licima olakšan postupak vrednovanja rezervisanja, posebno nakon isteka prvog izveštajnog perioda kada nisu u obavezi da vrše

preispitivanje postojećeg iznosa rezervisanja, a potom taj iznos pomoću diskontovanja svode na sadašnju vrednost.

1.4. Empirijski nalazi

Na bazi sprovedenog istraživanja u periodu od aprila 2014 – marta 2015. godine, utvrđeno je da rezervisanje za troškove u garantnom roku predstavlja treću najzastupljeniju vrstu rezervisanja u bilansu stanja privrednih subjekata, odmah nakon rezervisanja za otpremnine (76%) i rezervisanja za sudske sporove (42%). Od ukupnog broja ispitanika, 40% privrednih subjekata ima iskazana rezervisanja za troškove u garantnom roku (grafik br. 8).

Grafik 8: Zastupljenost rezervisanja za troškove u garantnom roku u ukupnim rezervisanjima

Na pitanje da li imaju obavezu da formiraju rezervisanje za troškove u garantnom roku, 28% se potvrdno izjasnilo. Neki privredni subjekti, međutim, formiraju rezervisanja za troškove u garantnom roku, iako nemaju zakonsku obavezu da to čine (tabela br. 9). Verujući u kvalitet svojih proizvoda i sa ciljem dobre poslovne prakse, čime se diferenciraju na tržištu, ovi privredni subjekti su pružanjem garantnog roka za prodane proizvode svojim kupcima stvorili izvedenu obavezu, po osnovu koje formiraju i iskazuju rezervisanje za troškove u garantnom roku.

Tabela 9: Prikaz privrednih subjekata koji imaju obavezu da formiraju rezervisanje za troškove u garantnom roku i onih koji to čine iako nemaju zakonsku obavezu

	Da li imate obavezu da formirate rezervisanja za troškove u garantnom roku?		Ukupno
	Da	Ne	
Privredni subjekti koji vrše rezervisanje za troškove u garantnom roku	13	9	22

Uočljivo je da je od 16 privrednih subjekata koji imaju obavezu da formiraju rezervisanje za troškove u garantnom roku, to učinilo 13 (81%). Ostatak nije formirao ovu vrstu rezervisanja, iako je imao zakonsku obavezu da to učini. Jedan od 3 privredna subjekta koja nisu formirala rezervisanje dobio je modifikovano mišljenje revizora, a jedan od osnova za izražavanje modifikacije odnosio se na rezervisanje za troškove u garantnom roku.

Kada je u pitanju način na koji privredni subjekti vrše procenu iznosa rezervisanja za troškove u garantnom roku, većina se izjasnila da to čini tako što za rezervisanje izdvoji određeni procenat prihoda od prodaje (57% ispitanika). Neki od njih, koji su se izjasnili da na ovakav način vrše procenu iznosa rezervisanja za troškove u garantnom roku, obrazložili su da to čine godinama unazad i da je njihova politika takva kada je u pitanju ova vrsta rezervisanja ili

da je to metodologija obračuna rezervisanja za troškove u garantnom roku koju oni primenjuju.

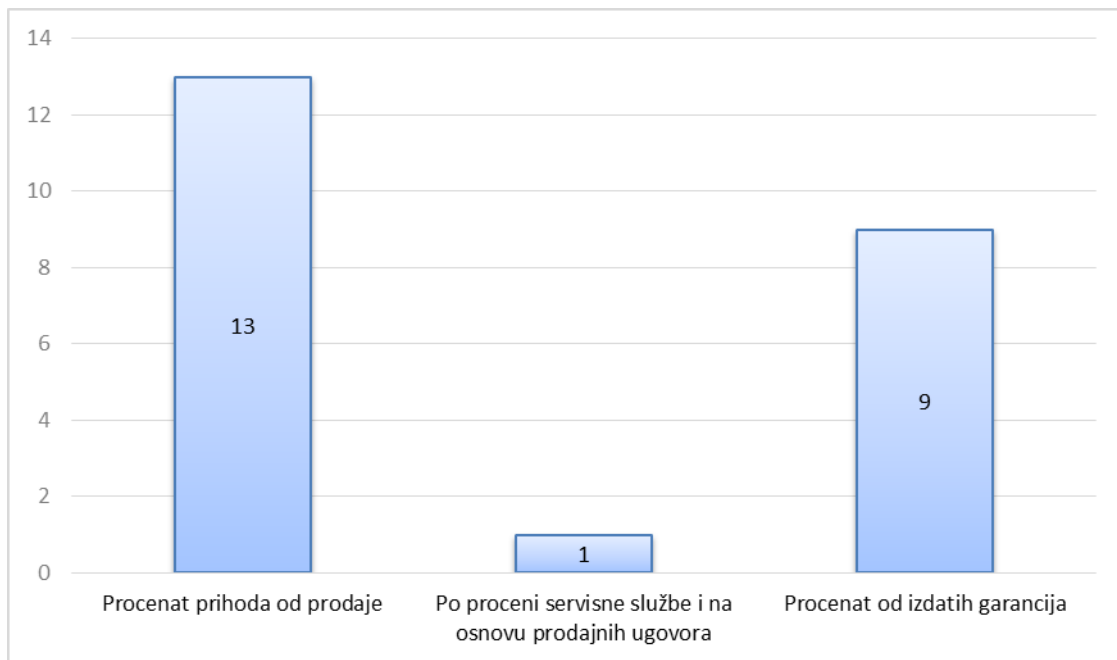
Šefovi službi računovodstva u privrednim subjektima u kojima se rezervisanje formira kao procenat prihoda od prodaje, sa kojima je bilo prilike da porazgovaramo na temu načina obračunavanja rezervisanja, smatraju da je procena iznosa rezervisanja na ovaj način potpuno ispravna. **Fiksno utvrđeni procenat prihoda od prodaje ne predstavlja adekvatan način za utvrđivanje iznosa rezervisanja**, niti je u tom slučaju reč o proceni, posebno ne realnoj i objektivnoj proceni.

Pitanje „Ukoliko formirate rezervisanje za date garancije, na koji način vršite procenu iznosa rezervisanja?“ je bilo otvorenog tipa, tako da su ispitanici sami definisali odgovore. Prikupljeni odgovori su bili prilično uniformni i mogu se kategorizovati na dva tipa odgovora, sa jednim izuzetkom (grafik br. 9). Jedan upitnik je sadržao odgovor da privredni subjekt procenu iznosa rezervisanja vrši na osnovu procenta od izdatih garancija. Upitnik su popunjavali isključivo zaposleni u računovodstvenim službama, što može navesti na zaključak da se pogrešno izrazio misleći na procenat prihoda od prodaje, po osnovu prodatih proizvoda za koje se pruža garantni rok, kako većina njegovih/njenih kolega i čini.

Ipak, pitanje koje se u svakom slučaju javlja jeste da li su računovođe dovoljno dobro upoznate sa zahtevima MRS/MSFI kada su u pitanju rezervisanja za troškove u garantnom roku. Većina ispitanika odgovorila je da procenu iznosa rezervisanja za troškove u garantnom roku čini na osnovu procenta prihoda od prodaje, što nije ispravan način. Svakako da je jednostavniji obračun na takav način, ali nikako ne predstavlja realnu i objektivnu procenu, što je suprotno zahtevima MRS/MSFI.

Procena iznosa rezervisanja za troškove u garantnom roku treba da bude zasnovana na iskustvenim podacima o kvarovima, kojima raspolaže servisna služba. Na ovaj način, na bazi prodajnih ugovora i procene servisne službe, 39% ispitanika se izjasnilo da vrši procenu iznosa ove vrste rezervisanja. Iako manje od polovine ispitanika procenjuje rezervisanje za troškove u garantnom roku na ovakav način, činjenica je da postoje računovođe koje su upoznate sa zahtevima MRS/MSFI i koje na ispravan način vrše procenu. Imajući u vidu navedeno, kao i da određeni broj računovođa ne vrši procenu ove vrste rezervisanja na ispravan način, evidentno je da je potrebna dodatna edukacija po pitanju procene rezervisanja za troškove u garantnom roku, čime bi bili osposobljeni da na realan i objektivan način procenjuju rezervisanja, u skladu sa zahtevima MRS/MSFI.

Grafik 9: Načini na koje privredni subjekti vrše procenu rezervisanja za garancije

Na pitanje da li je privredni subjekt ikada dobio modifikovano mišljenje revizora, zbog pozicije rezervisanja za troškove u garantnom roku, jedan ispitanik je odgovorio potvrdno. U

obavljenim intervjuima, u periodu od februara 2014 – septembra 2015. godine, sa nezavisnim revizorima došli smo do saznanja da se poslednjih godina povećana pažnja posvećuje poziciji rezervisanja i da više nisu toliko retke situacije da klijent dobije modifikovano mišljenje usled određenih nepravilnosti u vezi sa pozicijom rezervisanja.

Analizom sadržaja izveštaja revizora 75 privrednih subjekata primećeno je da, od ukupno 24% kvalifikovanih izveštaja revizora, nijedan nije sadržao modifikaciju zbog rezervisanja za troškove u garantnom roku, niti skretanje pažnje na isto.

2. Rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava

2.1. Zahtevi MRS u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava

Rezervisanja za obnavljanje prirodnih bogatstava obuhvataju prvenstveno rezervisanja koja se izdvajaju za obnavljanje zemljišta i šuma. Obnavljanje zemljišta je neophodno kod površinskih kopova, deponija i sl. Takođe, svi privredni subjekti koji spadaju u grupu „zagađivača zemljišta i voda“ u obavezi su da vrše rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava.

Priznavanje i vrednovanje rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava u delokrugu je MRS 37. Kriterijumi za priznavanje, koji su deo MRS 37, primenjuju se i na rezervisanja za obnavljanje prirodnih bogatstava.

Pomenuti kriterijumi za priznavanje rezervisanja su ispunjeni u slučaju rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava, i to:

- obavezujući događaj jeste započinjanje eksploatacije šuma, otvaranje kopova, stvaranje deponija, itd.;
- verovatno je da će u budućem periodu doći do izdataka po ovom osnovu, pre svega zbog postojanja zakonske obaveze (npr. obligacije po osnovu odredbi Zakona o zaštiti životne sredine, Zakona o šumama i dr.);
- visina budućih izdataka može da se utvrdi.

2.2. Zahtevi MSFI za MSP u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava

Mala i srednja pravna lica koja primenjuju MSFI za MSP za računovodstveni tretman rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava primenjuju Odeljak 21 *Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna imovina*. Kada je u pitanju postupak priznavanja rezervisanja, ne postoje posebni zahtevi za mala i srednja pravna lica, niti posebni kriterijumi kada je u pitanju ova vrsta rezervisanja. Iznos rezervisanja se utvrđuje na bazi procene, a procena treba da bude realna i da odražava iznos potreban za izmirenje obaveze na datum izveštavanja. Kada je efekat vremenske vrednosti novca značajan i materijalan, rezervisanje treba diskontovati na sadašnju vrednost očekivanog iznosa za izmirenje obaveze (Odeljak 21.7).

Na kraju izveštajnog perioda mala i srednja pravna lica su u obavezi da obelodane informacije u vezi sa rezervisanjima, u skladu sa postavljenim zahtevima u okviru MSFI za MSP. Informacije koje se zahtevaju u okviru Odeljka 21 ne razlikuju se od zahteva koji su postavljeni u okviru MRS 37, kada je u pitanju obelodanjivanje (Odeljak 21.14).

2.3. Zahtevi zakonske regulative i podzakonskih akata u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava

2.3.1. Pravilnik za mikro pravna lica

Članovi 25 i 26 Pravilnika za mikro pravna lica se najneposrednije odnose na računovodstveni tretman poslovnih promena nastalih u vezi sa rezervisanjima za troškove obnavljanja

prirodnih bogatstava. Kada je u pitanju ova vrsta rezervisanja, posebni zahtevi nisu postavljeni u okviru ovih članova.

2.3.2. Kontni okvir

Rezervisanje za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava evidentira se na računu 401 – *Rezervisanja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava*. Na ovom računu knjiže se poslovne promene u vezi sa rezervisanjima za troškove obnavljanja zemljišta i reprodukciju šuma i on se po potrebi može raščlaniti na višecifrene račune.

Za obnavljanje zemljišta se izdvaja potreban iznos kako bi se zemljište nakon iskopavanja moglo dovesti u prvobitno stanje, ali i u cilju sprečavanja nastajanja štete. Takođe, na računu 401 knjiže se i sredstva koja se izdvajaju za reprodukciju šuma. Ova namenski izdvojena sredstva služe za održavanje i zaštitu postojećih šuma, obnavljanje posečenih, započinjanje eksploatacije postojećih šuma i dr.

2.3.3. Zakonska regulativa

Imajući u vidu značaj zaštite životne sredine, ova oblast je uređena pozitivno-pravnim propisima. Bitan element razvoja svake zemlje koja pretenduje da u budućnosti postane član Evropske unije (EU) jeste unapređenje kvaliteta životne sredine. Republika Srbija, kao zemlja čiji je cilj članstvo u EU, obavezala se da usvajanjem seta zakona i uredbi harmonizuje svoje zakonodavstvo sa zakonodavstvom EU (Marjanović, Milojević & Stefanović, 2012).

Zakoni kojima je uređena ova oblast na neposredan ili posredan način su:

- Zakon o zaštiti životne sredine („Sl. glasnik RS“, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - dr. zakon, 72/2009 - dr. zakon i 43/2011 - odluka US);

- Zakon o zaštiti prirode („Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 88/2010 i 91/2010 - ispr.);
- Zakon o šumama („Sl. glasnik RS“, br. 30/2010 i 93/2012);
- Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima („Sl. glasnik RS“, br. 88/2011);
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 65/2008 - dr. zakon i 41/2009);
- Zakon o vodama („Sl. glasnik RS“, br. 30/2010 i 93/2012).

Po osnovu zakonskih obaveza, koje proističu iz prethodno navedenih zakona, privredni subjekti su u određenim situacijama u obavezi da vrše rezervisanja za obnavljanje privrednih bogatstava.

2.3.3.1. Zakon o zaštiti životne sredine, Zakon o zaštiti prirode i Zakon o vodama

Osnovna načela Zakona o zaštiti životne sredine i Zakona o zaštiti prirode jesu *zagađivač plaća i korisnik plaća*.

U čl. 9 Zakona o zaštiti životne sredine, st. 1, t. 6 i 7 navodi se:

6) Načelo "zagađivač plaća" - zagađivač plaća naknadu za zagađivanje životne sredine kada svojim aktivnostima prouzrokuje ili može prouzrokovati opterećenje životne sredine, odnosno ako proizvodi, koristi ili stavlja u promet sirovinu, poluproizvod ili proizvod koji sadrži štetne materije po životnu sredinu.

Zagađivač, u skladu sa propisima, snosi ukupne troškove mera za sprečavanje i smanjivanje zagađivanja koji uključuju troškove rizika po životnu sredinu i troškove uklanjanja štete nanete životnoj sredini.

7) Načelo "korisnik plaća" - svako ko koristi prirodne vrednosti dužan je da plati realnu cenu za njihovo korišćenje i rekultivaciju prostora.

U čl. 5 Zakona o zaštiti prirode, st. 1, t. 5 navodi se:

5) Načelo "korisnik plaća" korisnik prirodnog resursa i zaštićenog prirodnog dobra, dužan je da plati naknadu za njihovo korišćenje i snosi troškove sanacije i rekultivacije prostora.

Saglasno navedenim načelima prethodno pomenutih zakona, privredni subjekti koji zagađuju životnu sredinu, odnosno koriste prirodne resurse i zaštićena prirodna dobra, u propisanim situacijama imaju obavezu da pored plaćanja naknade za njihovo korišćenje snose i troškove rekultivacije zemljišta i sanacije prostora. Shodno tome, privredni subjekti koji imaju obavezu da nakon korišćenja zemljišta izvrše rekultivaciju istog, odnosno da saniraju prostor koji je korišćen, treba da formiraju rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava. Najčešće je reč o višegodišnjim projektima, tako da je rezervisanje dugoročnog karaktera i za njim postoji realna potreba kako bi finansijski izveštaji predstavljali realnu sliku obaveza privrednog subjekta.

Načelo „zagađivač plaća“ jedno je od osnovnih načela i Zakona o vodama. U ovom zakonu navodi se da je svako ko svojim aktivnostima prouzrokuje zagađenje vode dužan da snosi troškove mera za otklanjanje zagađenja (čl. 25, t. 6). Imajući u vidu ovu zakonsku odredbu, privredni subjekti koji spadaju u kategoriju zagađivača voda trebalo bi da vrše rezervisanja po tom osnovu, za obnavljanje prirodnih bogatstava.

2.3.3.2. Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima

Prema čl. 8 Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima, privredno društvo, odnosno drugo pravno lice i preduzetnik koji vrši geološka istraživanja i/ili eksploataciju mineralnih sirovina i/ili drugih geoloških resursa bez potrebnih odobrenja, dužno je nadoknaditi štetu vlasniku za

zauzeto zemljište, a Republici Srbiji vrednost eksploatacane mineralne sirovine i/ili drugog geološkog resursa, kao i troškove sanacije i rekultivacije zemljišta na kojem je obavljalo istraživanje i/ili eksploataciju mineralne sirovine i/ili drugog geološkog resursa.

Dalje se u okviru istog zakona, ali u čl. 130, navodi da je nosilac eksploatacije dužan da u toku i po završetku izvođenja radova na eksploataciji, a najkasnije u roku od jedne godine od dana završetka radova na površinama na kojima su rudarski radovi završeni, izvrši rekultivaciju zemljišta u svemu prema projektu rekultivacije zemljišta, koji se izrađuje po posebnim propisima, odnosno da preduzme mere zaštite zemljišta na kome su se izvodili radovi i mere zaštite i sanacije životne sredine i voda, radi bezbednosti i zdravlja ljudi i bezbednosti imovine.

Privredni subjekti koji su u obavezi da izvrše rekultivaciju zemljišta imaće u budućem periodu odliv sredstava po osnovu sadašnjih aktivnosti. Vrednost odliva sredstava se može utvrditi na bazi procene, dovoljno pouzdano. Dakle, privredni subjekti koji imaju obavezu da izvrše rekultivaciju zemljišta, sa računovodstvenog aspekta imaju obavezu da formiraju rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava (rekultivaciju zemljišta).

2.3.3.3. *Zakon o poljoprivrednom zemljištu*

Privredni subjekti takođe mogu imati obavezu da izvrše rekultivaciju zemljišta po osnovu Zakona o poljoprivrednom zemljištu. Prema čl. 55 pomenutog zakona poljoprivredno zemljište koje je korišćeno za eksploataciju mineralnih sirovina ili za druge namene koje

nemaju trajni karakter, privodi se odgovarajućoj nameni, odnosno osposobljava za poljoprivrednu proizvodnju po projektu rekultivacije poljoprivrednog zemljišta⁹.

Prema čl. 21, st. 2 Zakona o poljoprivrednom zemljištu, kontrola plodnosti obradivog poljoprivrednog zemljišta i količine unetog mineralnog đubriva i pesticida vrši se po potrebi, odnosno na svakih pet godina. Iz ovoga proističe da privredni subjekti mogu da vrše rezervisanja po ovom osnovu. Međutim, ukoliko je reč o materijalno beznačajnim iznosima formiranje rezervisanja za ovu namenu ne bi bilo opravdano i svrsishodno. Ipak, ovim zakonom nije propisana obaveza privrednog subjekta (vlasnika poljoprivrednog zemljišta) da u slučaju umanjenja njegovog kvaliteta izvrši neophodne radnje u cilju popravljavanja njegovog kvaliteta. Zbog toga se za sledeće poslovne događaje ne mogu vršiti rezervisanja (Petrović, Stanišić i Vićentijević, 2015):

- jednokratna ulaganja u cilju poboljšanja kvaliteta zemljišta ili
- periodična ulaganja u cilju očuvanja kvaliteta zemljišta.

Rezervisanje ne može biti formirano po osnovu prethodno navedenih događaja iz razloga što privredni subjekt nema obavezu da izvrši niti jednokratno, niti periodična ulaganja kako bi očuvao ili poboljšao kvalitet zemljišta. Privredni subjekt svakako može vršiti ulaganja u očuvanje ili poboljšanje kvaliteta zemljišta, ali kako ne postoji zakonska obaveza da to učini, rezervisanje za ovu namenu ne može biti formirano.

⁹ Projekat rekultivacije sastoji se iz tehničke rekultivacije koja obuhvata postupak skidanja, čuvanja i vraćanja humusnog sloja, tehničko uređenje terena, hidrotehničke radove kojima se uspostavlja prvobitni vodni režim u zemljištu; i postupka biološke rekultivacije poljoprivrednog zemljišta koja se sastoji od pripreme zemljišta za poljoprivrednu proizvodnju, namene poljoprivrednog zemljišta, postupka i roka ispitivanja opasnih i štetnih materija u rekultivisanom zemljištu i dr.

2.3.3.4. Zakon o šumama

Privredni subjekti koji u svojoj imovini imaju šumu, u obavezi su da vrše odgovarajuće održavanje šume, shodno odredbama Zakona o šumama. Imajući u vidu da očuvanje, zaštita i unapređenje stanja šuma, korišćenje svih potencijala šuma i njihovih funkcija, kao i podizanje novih šuma predstavljaju delatnosti od opšteg interesa, privredni subjekti su u obavezi da preduzmu odgovarajuće radnje kako bi zadovoljili zahteve propisane Zakonom o šumama. Zakonom je propisana obaveza privrednih subjekata da izdvajaju određena novčana sredstva za obnovu – reprodukciju šuma (čl. 76, Zakon o šumama).

Prema čl. 77 Zakona o šumama, sredstva za obnovu - reprodukciju šuma su:

- sredstva za reprodukciju šuma i
- sredstva za amortizaciju intenzivnih šumskih zasada.

Sredstva za reprodukciju šuma koje se prirodno obnavljaju, odnosno sredstva amortizacije intenzivnih šumskih zasada izdvaja korisnik, odnosno sopstvenik šuma koji gazduje šumama u skladu sa osnovom. Sredstva za reprodukciju koriste se prioriteto za održavanje šuma i izradu planova gazdovanja šumama, a neutrošena sredstva u tekućoj godini moraju se iskoristiti kao učešće u finansiranju mera utvrđenih programima razvoja šumarstva (čl. 19 Zakona o šumama), odnosno godišnjim programom korišćenja sredstava u narednoj godini. Osnovicu za obračun sredstava (iz čl. 77 pomenutog zakona) čini tržišna vrednost izrađenih drvnih sortimenata na mestu seče, a na osnovicu se primenjuje stopa od najmanje 15%. Korisnik šuma dužan je da obračuna i evidentira sredstva za reprodukciju, kao i da evidentira njihovo korišćenje (čl. 79).

Imajući u vidu prethodno navedene članove Zakona o šumama, kao i činjenicu da je rezervisanje po svojoj prirodi obaveza, a ne sredstvo, prethodno navedeni članovi zakona ne

mogu se koristiti kao osnov za formiranje rezervisanja. Pojedini privredni subjekti dolaze u zabludu tumačeći aktuelni zakon u duhu odredbi Zakona o računovodstvu koji je bio u primeni od 1996-2002. godine. Prema Zakonu iz 1996. godine, dugoročna rezervisanja za obnavljanje (reprodukciju) šuma bila su definisana ovim zakonom i utvrđena u fiksnom iznosu, tj. procentu. Dugoročna rezervisanja za reprodukciju šuma izdvajala su se iz ostvarenog ukupnog prihoda u visini određenoj opštim aktom pravnog lica, a najmanje u visini od 15% od vrednosti posečene drvne mase prema tržišnim cenama na najbližem prodajnom mestu (kamionski put, železnička stanica, plovni objekat i sl.). Međutim, rezervisanja treba razlikovati od sredstava, jer su rezervisanja po svojoj prirodi obaveza i nikako ne mogu biti tretirana kao sredstvo privrednog subjekta.

U Zakonu o računovodstvu iz 1996. godine bilo je navedeno da *sredstva* za reprodukciju šuma služe za održavanje i zaštitu postojećih šuma, obnavljanje posečenih šuma i otvaranje postojećih šuma za eksploataciju ili drugu namenu kojoj šume služe, kao i za druge potrebe gazdovanja šumama kako je propisano zakonom. U ovom slučaju termin rezervisanje nije bilo upotrebljeno u svom pravom značenju, kao obaveza. Dva različita pojma su poistovećena, sredstvo i rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava (šuma), što nikako ne može biti isto. U zakonu se dakle ne govori o rezervisanju kao o računovodstvenoj poziciji, tj. o obavezi privrednog subjekta.

Takođe, utvrđeni procenat u fiksnom iznosu od najmanje 15% od vrednosti posečene drvne mase prema tržišnim cenama ne predstavlja adekvatan način za izračunavanje iznosa rezervisanja. Navedeni iznos nije realan, što dalje dovodi u pitanje realnost finansijskog izveštavanja i narušava istinito, fer i pošteno prikazivanje finansijskih izveštaja privrednog subjekta.

U Zakonu o šumama, koji je trenutno na snazi, takođe se konkretizuje iznos za obračun sredstava za reprodukciju šuma u vidu 15% od osnovice koju čini tržišna vrednost drvnih sortimenata na mestu seče (čl. 79). U MRS 37 nigde se ne navodi fiksni, minimalni ili maksimalni iznos rezervisanja, tako da fiksiranje iznosa rezervisanja ne bi bilo u skladu sa MRS 37, koji privredni subjekti primenjuju prilikom priznavanja i vrednovanja rezervisanja.

Dakle, **privredni subjekti mogu da vrše rezervisanje po osnovu šuma samo za onaj deo radova za koji postoji obaveza na datum bilansa, a koji se odnosi na radove koji se moraju sprovesti za održavanje proste reprodukcije šuma**, kao što su npr. zaštita šuma od bolesti, štetočina i korova, ili vraćanje u prvobitno stanje oštećenih šumskih puteva. Kao i kod ostalih vrsta rezervisanja, rezervisanje po osnovu šuma mora da zadovolji sva tri kriterijuma za priznavanje. Pored postojanja obaveze na datum bilansa, mora postojati verovatnoća da će doći do odliva resursa sa ekonomskom koristi kako bi se obaveza izmirila, a privredni subjekt mora da proceni vrednost obaveze.

2.4. Računovodstvo životne sredine

Životna sredina predstavlja resurs koji je ograničen, jedinstven i kao takav od izuzetne važnosti za kompletnu ljudsku populaciju. Čovek je svojim brojnim dostignućima izmenio i unapredio stil i kvalitet života, ali sa druge strane svojim delovanjem doprineo uništavanju životne sredine. Otuda zaštita životne sredine poslednjih decenija posebno dobija na značaju, dok je ekonomija životne sredine jedan od ekonomskih koncepata kojem se posvećuje posebna pažnja.

Posvećenost razvijenog zapada pitanju zaštite životne sredine i nastojanje manje razvijenih zemalja da se približe EU, steknu status kandidata za članstvo i u budućnosti postanu članice

EU, doprinela je učešću i ove grupe zemalja u zaštiti životne sredine. Zaštita životne sredine nije više isključivo ekološko pitanje, već i političko, sociološko i ekonomsko. Lukić (2014) navodi da povećana upotreba informacionih i komunikacionih tehnologija i koncepta *zelenog poslovanja*, koje je slabije razvijeno u poređenju sa trgovinama zemalja sa razvijenim tržištima, predstavljaju važne instrumente unapređenja upravljanja troškovima trgovine Srbije. O značaju ovog pitanja, posmatrano sa ekonomske tačke gledišta, govori i činjenica da je kreiran novi koncept – *računovodstvo životne sredine*.

Računovodstvo životne sredine predstavlja relativno nov koncept koji je uspostavljen poslednjih nekoliko decenija kao odgovor na povećanje društvene svesti o potrebi da se očuva životna sredina i izvrši saniranje posledica zagađenja (Stefanovic, Milojevic & Dzamic, 2012). Zagađivanje i održivi razvoj predstavljaju ključne probleme kojima se računovodstvo životne sredine bavi (Fortes, 2002). Računovodstvo životne sredine, tzv. *zeleno (ekološko) računovodstvo* fokusirano je na pitanja finansiranja i investiranja, ali i računovodstvenog tretmana svih transakcija u vezi sa zaštitom životne sredine. Države koje su najdalje otišle u korišćenju obnovljivih izvora energije jesu Kanada, Norveška i Velika Britanija, pa ne čudi da su upravo one i začetnici novog koncepta - *računovodstva životne sredine*.

U Republici Srbiji oblast zaštite životne sredine regulisana je najdirektnije Zakonom o zaštiti životne sredine, ali i drugim zakonima koji su prethodno navedeni, kao i odgovarajućim podzakonskim aktima. Jedno od osnovnih načela zakonski uređene zaštite životne sredine jeste *zagađivač plaća*, što obavezuje privredne subjekte ne samo da vode računa o zaštiti životne sredine, već i da na adekvatan način planiraju i regulišu obavezu za obnavljanje prirodnih bogatstava. Sa računovodstvenog aspekta, to se postiže formiranjem rezervisanja za očuvanje i obnavljanje životne sredine.

U skladu sa zakonskim okvirom Republike Srbije, svi privredni subjekti koji svojim poslovanjem zagađuju životnu sredinu u obavezi su da rezervišu sredstva za očuvanje, odnosno obnavljanje životne sredine. Kontnim okvirom Republike Srbije predviđen je poseban račun za knjiženje rezervisanja koja se odnose na zaštitu životne sredine, račun 401. Imajući u vidu sve veću posvećenost vlade Republike Srbije očuvanju životne sredine, posebno kada je u pitanju integracija Srbije u EU, može se očekivati da će se naša lokalna računovodstvena praksa prilagođavati potrebama i zahtevima računovodstva životne sredine u budućem periodu.

Teška industrija u RS nije zastupljena i razvijena kao što je to slučaj u ekonomski razvijenijim zemljama. Brojne fabrike koje su poslovale 70-tih godina XX veka i pripadale kategoriji teške industrije, danas su u stečaju, ne rade već nekoliko decenija ili su odavno zatvorene. Ipak, privredni subjekti koji svojim delovanjem narušavaju životnu sredinu, u obavezi su da rezervišu sredstva za obnavljanje prirodnih bogatstava, tj. zaštitu životne sredine, što se postiže rekultivacijom zemljišta, pošumljavanjem i sl. Kada su obaveze po osnovu razgradnje uključene u nabavnu vrednost nekretnina, postrojenja i opreme (naftna i gasna industrija), *Deloitte* (2011) u svom saopštenju navodi:

Ako subjekat odluči primeniti izuzeće surogatnog troška na svoju naftnu i gasnu imovinu, dužan je primeniti još jedno izuzeće koje vredi za subjekte koji usvajaju MSFI, a odnosi se na njegove obaveze na osnovu razgradnje. Tačnije, subjekat je u tom slučaju dužan da:

- *troškove dekomisije, sanacije i slične obaveze vrednuje na datum usvajanja MSFI u skladu sa MRS 37 i*

- *svaku razliku između toga iznosa i knjigovodstvene vrednosti tih obaveza na datum usvajanja MSFI utvrđene po prethodnim opšteprihvaćenim računovodstvenim načelima knjiži direktno kao zadržanu dobit.*

Posvećenost privrednih subjekata smanjenju zagađivanja i zaštiti životne sredine, doprinosi ugledu privrednog subjekta u javnosti. Privredni subjekti koji vode računa o životnoj sredini, u očima stejkholdera su pouzdaniji i odgovorniji. Procesi planiranja, kontrole, evidentiranja knjigovodstvenih promena i finansijsko izveštavanje moraju se konstantno usavršavati, kako bi potrebe svih korisnika finansijskih i ostalih računovodstvenih izveštaja bile zadovoljene. Ovo je od značaja ne samo internim korisnicima izveštaja, već i eksternim koji na bazi prezentovanih informacija u finansijskim i drugim obelodanjenim izveštajima donose poslovne odluke.

2.5. Revizija životne sredine

Revizija životne sredine je nov koncept koji se razvio kao logičan nastavak stvaranja računovodstva životne sredine. Kako je računovodstvo životne sredine primarno fokusirano na računovodstveni tretman sredstava, obaveza, prihoda i rashoda koji nastaju u vezi sa zaštitom životne sredine, revizori u procesu revizije finansijskih izveštaja proveravaju i poziciju rezervisanja. Kada je reč o rezervisanjima za obnavljanje prirodnih bogatstava, revizori treba da izvrše odgovarajuće testove na bazi kojih treba da utvrde sledeće:

- da li privredni subjekt ima obavezu da formira rezervisanje za obnavljanje prirodnih bogatstava,
- da li je rezervisanje za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava proknjiženo,

- da li je izvršena razumna procena prilikom vrednovanja rezervisanja (da li su rezervisanja možda potcenjena ili precenjena),
- da li su obelodanjene sve potrebne informacije navedene u okviru MRS 37,
- da li je privredni subjekt izvršio diskontovanje iznosa rezervisanja na sadašnju vrednost, ukoliko je rezervisanje po svojoj prirodi dugoročno,
- da li je neiskorišćeni deo rezervisanja evidentiran u korist prihoda, kao i da li je reč o materijalno značajnom iznosu,
- sve ostalo što revizor smatra potrebnim kako bi kasnije, na bazi svih sprovedenih testova i prikupljenih informacija, mogao da izda mišljenje.

2.6. Empirijski nalazi

Ukupno 9% anketiranih ispitanika vrši formiranje rezervisanja za obnavljanje prirodnih bogatstava (grafik br. 8, str. 151).

Nijedan ispitanik nije naveo da je zbog određenih načinjenih propusta u vezi sa računovodstvenim obuhvatanjem ove vrste rezervisanja dobijeno modifikovano mišljenje revizora, niti da je revizor izneo sugestije u vezi sa procenom i računovodstvenim tretmanom istih.

Analizom sadržaja izveštaja nezavisnih revizora 75 kompanija, utvrđeno je da je 24% privrednih subjekata dobilo skretanje pažnje ili modifikovano mišljenje zbog pozicije rezervisanja, između ostalog. Učešće privrednih subjekata koji su zbog propusta u vezi sa rezervisanjem za obnavljanje prirodnih bogatstava dobili modifikovano mišljenje revizora nije značajnije u navedenom procentu. Naime, svega je **1 privredni subjekt dobio mišljenje sa**

rezervom, a osnov za iskazivanje ove vrste revizorskog mišljenja bilo je neiskazivanje rezervisanja za obnavljanje prirodnih bogatstava, iako je privredni subjekt bio u obavezi da to učini. U pitanju je javno preduzeće razvrstano u kategoriju velikih pravnih lica, u državnom vlasništvu, a reviziju je izvršio *KPMG*.

Rezultati drugog istraživanja su pokazali da je praksa izveštavanja o pitanjima zaštite životne sredine divergentna i nestandardizovana, kao i da je računovodstveni regulatorni okvir u Srbiji na veoma niskom nivou, u smislu da ne olakšava prenos te vrste informacija od strane srpskih kompanija (Knežević, Gržinić & Vukadinović, 2014).

3. Rezervisanje za restrukturiranje

Srpska privreda suočena je sa brojnim problema koji su karakteristični za ekonomije u procesu tranzicije i privatizacije. Svedoci smo brojnih spajanja, pripajanja i restrukturiranja kompanija, ali nažalost i finansijskih krahova kompanija kako u visoko razvijenim zemljama, tako i u manjim, ekonomski slabijim državama, poput Srbije. Brojni privredni subjekti koji posluju u Republici Srbiji su se u protekloj deceniji suočili sa teškoćama u svom poslovanju, stečajem i likvidacijom, problemima kako održati likvidnost i solventnost poslovanja, slabljenjem domaće valute, rastućom inflacijom, i dr. Određeni broj velikih privrednih subjekata započeo je proces restrukturiranja, sa ciljem da na taj način oporavi kompaniju i ponovo svoje poslovanje učini profitabilnim.

Privredni subjekti mogu u skladu sa MRS 37 da izvrše rezervisanje za restrukturiranje, uključujući i prestanak poslovanja. U zavisnosti od veličine pravnog lica, privredni subjekti za računovodstveni tretman rezervisanja za restrukturiranje primenjuju MRS 37, MSFI za MSP ili Pravilnik za mikro pravna lica.

3.1. Zahtevi MRS u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za restrukturiranje

Velika pravna lica za priznavanje, vrednovanje, prikazivanje i obelodanjivanje promena koje se odnose na rezervisanje za restrukturiranje primenjuju MRS 37. Restrukturiranje predstavlja program koji rukovodstvo privrednog subjekta planira, sastavlja i kontroliše. Pod restrukturiranjem se takođe smatraju i materijalno značajne izmene obima poslovanja koje preduzima privredni subjekt ili načina na koji se poslovanje obavlja.

Pod restrukturiranjem se podrazumevaju sledeće aktivnosti privrednih subjekata:

- promene u delokrugu poslova koje privredni subjekt obavlja:
 - prodaja ili prestanak rada nekog dela poslovanja (proizvodne linije);
 - zatvaranje poslovnih lokacija u zemlji ili regionu;
 - premeštanje poslovnih aktivnosti iz jedne zemlje u drugu, odnosno iz jednog regiona u drugi;
- organizacione promene:
 - promene u strukturi rukovodstva (ukidanje jednog nivoa rukovodstva i sl.);
 - temeljne reorganizacije koje imaju značajan efekat na prirodu poslovanja privrednog subjekta i njegovu primarnu aktivnost.

Rezervisanje za troškove restrukturiranja može biti priznato samo ukoliko su zadovoljeni opšti kriterijumi za priznavanje rezervisanja (MRS 37.14). Međutim, pored opštih kriterijuma za priznavanje rezervisanja, koji moraju biti ispunjeni, za priznavanje rezervisanja za troškove restrukturiranja primenjuju se i tzv. posebni uslovi koji se direktno odnose na restrukturiranje (MRS 37.72-83).

Da bi rezervisanje za troškove restrukturiranja bilo priznato, privredni subjekt mora imati obavezu da sprovede restrukturiranje. Izvedena obaveza restrukturiranja nastaje kada (MRS 37.72):

- Privredni subjekt ima detaljan i zvaničan plan restrukturiranja, kojim se utvrđuje najmanje sledeće:
 - opis poslovanja ili dela poslovanja koji je predmet restrukturiranja,
 - glavne lokacije koje će biti obuhvaćene restrukturiranjem,
 - lokacije, funkcije i približan broj zaposlenih kojima će biti isplaćene naknade zbog prestanka rada usled restrukturiranja,

- procenjen iznos izdataka neophodnih za sprovođenje procesa restrukturiranja,
- vremenski period u kojem će restrukturiranje biti sprovedeno.
- Privredni subjekt je izazvao opravdano očekivanje, kod onih na koje će planirani proces restrukturiranja imati uticaja, da će sprovesti restrukturiranje. Opravdano očekivanje nastaje započinjanjem primene plana restrukturiranja (prodaja imovine, demontaža objekta, i dr.) ili obelodanjivanjem glavnih karakteristika plana restrukturiranja onim licima na koje će imati uticaja (poslovni partneri, kupci, dobavljači, zaposleni).

Plan restrukturiranja može da dovede do nastanka izvedene obaveze kada su ispunjeni sledeći uslovi:

- plan je saopšten svim licima na koje se odnosi, tj. na koje će imati uticaj (klijenti, dobavljači, zaposleni, ostale zainteresovane strane) i
- početak primene treba da bude planiran u najkraćem mogućem roku, a završetak u onom vremenskom intervalu u kojem nisu izvesne i očekivane značajnije promene plana.

Rukovodstvo privrednog subjekta ili oformljeni odbor za restrukturiranje može da donese odluku da se sa restrukturiranjem započne pre datuma bilansa, međutim odluka sama po sebi ne dovodi do izvedene obaveze na datum bilansa. Izuzetak od navedenog predstavljaju sledeće situacije:

- privredni subjekt je pre datuma bilansa započeo sa sprovođenjem plana restrukturiranja ili
- privredni subjekt je saopštio najznačajnija obeležja plana za restrukturiranje licima na koje se odnosi, tj. na koje će imati uticaj, na takav način da stvori kod njih opravdano očekivanje da će restrukturiranje biti sprovedeno.

Ukoliko privredni subjekt započne proces restrukturiranja ili objavi njegova glavna obeležja nakon datuma bilansa, potrebno je izvršiti odgovarajuća obelodanjivanja u skladu sa MRS 10 *Događaji posle izveštajnog perioda* ako je restrukturiranje materijalno značajno i ukoliko neobelodanjivanje informacija može da utiče na donošenje poslovnih odluka korisnika finansijskih izveštaja.

Međutim, izvedena obaveza ne nastaje samo na osnovu odluke rukovodstva, ona može biti rezultat drugih, ranijih događaja koji su u skladu sa odlukom. Primera radi, prodaja dela proizvodnog pogona ili pregovori sa zaposlenima u vezi sa otpremninama mogu da budu realizovani samo uz odobrenje rukovodstva ili odbora za restrukturiranje. Tek nakon što je odobrenje dobijeno i saopšteno svim zainteresovanim stranama, privredni subjekt ima izvedenu obavezu. Ipak, nijedna obaveza ne nastaje iz prodaje dela poslovanja dok privredni subjekt ne potpiše ugovor o prodaji. Donošenje odluke o prodaji dela poslovanja i javno objavljivanje te poruke ne predstavlja obavezujući događaj sve dok se ne identifikuje kupac i ne potpiše ugovor o prodaji. Ukoliko je restrukturiranjem predviđena prodaja imovine privrednog subjekta, potrebno je preispitati vrednost te imovine i utvrditi da li je došlo do umanjenja vrednosti iste, u skladu sa MRS 36 *Umanjenje vrednosti imovine*.

Rezervisanje za restrukturiranje uključuje samo direktne izdatke koji proističu iz restrukturiranja, a u koje spadaju (MRS 37.80):

- izdaci koji direktno proističu iz procesa restrukturiranja i
- izdaci koji nisu povezani sa tekućim aktivnostima preduzeća.

Oba navedena uslova moraju biti zadovoljena da bi se izdatak mogao priznati kao rezervisanje.

Rezervisanje za restrukturiranje ne obuhvata izdatke koji se odnose na buduće poslovanje privrednog subjekta i ne predstavljaju deo obaveze restrukturiranja na datum bilansa, kao što su (MRS 37.81):

- prekvalifikacije zaposlenih,
- troškovi marketing i drugih propagandnih aktivnosti i
- investiranje u nove sisteme ili distributivnu mrežu.

Prilikom procenjivanja iznosa rezervisanja za restrukturiranje treba imati na umu sledeća ograničenja (MRS 37.82-83):

- prihodi od očekivanog otuđenja imovine ne uzimaju se u razmatranje prilikom procenjivanja iznosa rezervisanja, čak ni kada je prodaja imovine sastavni deo restrukturiranja;
- identifikovani poslovni gubici do dana restrukturiranja ne uključuju se u rezervisanje, osim ako se ne radi o gubicima koji se odnose na nepovoljni ugovor.

3.2. Zahtevi MSFI za MSP u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za restrukturiranje

Mala i srednja pravna lica za poslove priznavanja i vrednovanja rezervisanja za restrukturiranje primenjuju Odeljak 21. U okviru Odeljka 21 nisu navedene posebne instrukcije kada je u pitanju računovodstveni tretman rezervisanja za restrukturiranje.

3.3. Zahtevi zakonske regulative i podzakonskih akata u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za restrukturiranje

Pravilnikom za mikro pravna lica nisu predviđeni posebni članovi kojima bi poslovi priznavanja i vrednovanja rezervisanja za restrukturiranje bili zasebno regulisani, tako da ova kategorija pravnih lica za računovodstveni tretman rezervisanja za restrukturiranje primenjuje čl. 25 i 26 pomenutog pravilnika. Treba imati u vidu da mikro pravna lica često imaju svega nekoliko zaposlenih, ili čak samo jednog, kao i da imaju veoma jednostavnu organizacionu strukturu, pa samim tim restrukturiranje kod mikro pravnih lica nije česta pojava.

Prema Pravilniku o Kontnom okviru, rezervisanja za restrukturiranje evidentiraju se na računu 403 - *Rezervisanja za troškove restrukturiranja*, dok se kratkoročna rezervisanja za restrukturiranje knjiže na računu 467, zajedno sa ostalim kratkoročnim rezervisanjima.

Privredni subjekti koji imaju potrebu da formiraju i iskažu kratkoročna rezervisanja za restrukturiranje prema novom, aktuelnom Kontnom okviru, to mogu da učine. Međutim, privredni subjekti su do izmena i usvajanja novog Kontnog okvira, koji je u primeni od 01.01.2014. godine, imali problem kako evidentirati kratkoročna rezervisanja, za čijim je formiranjem postojala potreba. Neki privredni subjekti su kratkoročna rezervisanja evidentirali na računu dugoročnih rezervisanja, usled nedostatka računa za knjiženje kratkoročnih rezervisanja, dok su neki privredni subjekti to činili na računu pasivnih vremenskih razgraničenja, uz obrazloženje da je taj račun najpribližnije odgovarao situaciji.

Sprovodeći istraživanje za potrebe ove disertacije, određene informacije su prikupljene putem intervjua. U razgovoru sa šefom službe računovodstva jednog srednjeg pravnog lica, koje je bilo u postupku restrukturiranja, saznali smo da oni nisu formirali rezervisanje za restrukturiranje iz razloga što nisu znali kako da evidentiraju kratkoročno rezervisanje za restrukturiranje, za kojim su imali potrebu, imajući u vidu da prema prethodnom Kontnom okviru nije bilo predviđen račun za evidentiranje poslovnih promena u vezi sa kratkoročnim rezervisanjima. Razmatrajući navedeno, odlučili su da je jednostavnije da ceo proces obave bez formiranja rezervisanja za restrukturiranje.

Postavlja se pitanje: *Da li su finansijski izveštaji prikazani realno, ukoliko nije iskazano rezervisanje za restrukturiranje koje je sprovedeno, ili je još uvek u fazi sprovođenja?*

Neformiranje rezervisanja i neiskazivanje istih može imati uticaj na realnost finansijskih izveštaja. Prema MRS 1 finansijski izveštaji treba da prikazuju realno stanje imovine, kapitala i obaveza privrednog subjekta, što bi neiskazivanjem rezervisanja za restrukturiranje bilo narušeno. U zavisnosti od toga da li je iznos materijalno značajan, korisnici finansijskih izveštaja mogu steći pogrešnu sliku o stanju obaveza analiziranog privrednog subjekta, što može imati uticaja na odluke koje će doneti na osnovu analiziranih finansijskih izveštaja

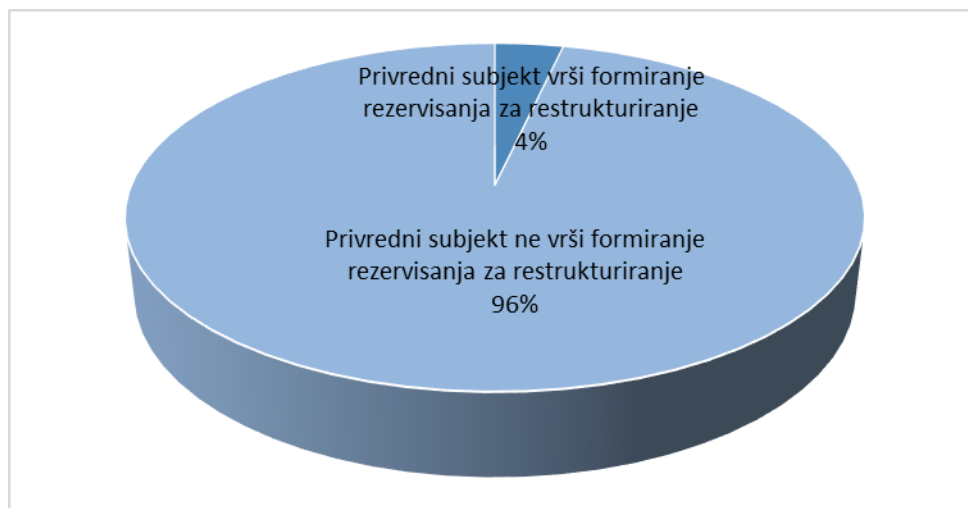
Neiskazivanje rezervisanja ne utiče samo na realnost prezentovanja bilansa stanja, već i na iskazani rezultat poslovanja privrednog subjekta. Nerealno procenjivanje iznosa rezervisanja, bilo da je u pitanju potcenjivanje ili precenjivanje, kao i neiskazivanje rezervisanja, utiče na rezultat poslovanja privrednog subjekta imajući u vidu da se formiranje rezervisanja i ukidanje istih vrši na teret rashoda, odnosno u korist prihoda.

Rezervisanje za restrukturiranje se formira na teret računa 544 - *Rezervisanja za troškove restrukturiranja*, dok se neiskorišćeni iznos rezervisanja ukida u korist računa 678.

3.4. Empirijski nalazi

Od ukupnog broja ispitanika, dvoje je potvrdno odgovorilo na pitanje „Da li je Vaš privredni subjekt u procesu restrukturiranja?“ (grafik br. 10).

Grafik 10: Zastupljenost privrednih subjekata koji vrše rezervisanje za restrukturiranje u anketiranom uzorku

Međutim, na pitanje „Ako ste u procesu restrukturiranja, da li ste formirali rezervisanje za restrukturiranje?“ samo je jedan ispitanik odgovorio potvrdno. Računovođa koji je negativno odgovorio na postavljeno pitanje usmeno je, u razgovoru, objasnio da rezervisanje za restrukturiranje nisu formirali iz razloga što je ono bilo predviđeno planom i programom da bude završeno do kraja naredne godine, što bi značilo da su imali potrebu da iskažu kratkoročna rezervisanja. Usled nepostojanja računa za evidentiranje kratkoročnih rezervisanja u tom trenutku, računovođa se opredelio da ne iskazuje rezervisanje po tom osnovu uopšte, radi lakšeg obračuna i knjiženja. Ovaj privredni subjekt po tom osnovu nije dobio modifikaciju mišljenja revizora.

Takođe, nijedan od anketiranih privrednih subjekata nije bio u situaciji da od nezavisnog revizora dobije modifikovano mišljenje zbog materijalno značajnih grešaka u vezi sa rezervisanjem za restrukturiranje.

4. Rezervisanje za zadržane kaucije i depozite

Rezervisanja za zadržane kaucije i depozite su jedna od vrsta rezervisanja koja ispunjavaju kriterijume za priznavanje u skladu sa računovodstvenom regulativom. Rezervisanja za zadržane kaucije i depozite se formiraju za troškove koji će vrlo verovatno nastati u budućem periodu, po osnovu zadržanih kaucija i depozita, za posao koji je izvršen kvalitetno i u predviđenom roku.

Potrebu da formiraju ovu vrstu rezervisanja najčešće imaju privredni subjekti koji posluju u oblasti građevine. U građevinskom sektoru je uobičajeno da investitor zadrži određeni iznos (utvrđen ugovorom), tzv. garantni depozit, koji će izvođaču radova isplatiti tek po isteku garantnog roka. Garantni depozit predstavlja garanciju izvođača radova, koja je data investitoru, da će izvođač radova u datom garantnom roku otkloniti sve nedostatke u vezi sa izvedenim građevinskim radovima, do kojih eventualno dođe. Po isteku garantnog perioda, investitor (tj. kupac) uplaćuje preostali iznos (zadržani deo) izvođaču radova.

Na osnovu prethodnog nameće se pitanje zbog čega u navedenom slučaju nije formirano rezervisanje za troškove u garantnom roku, već rezervisanje za zadržane kaucije i depozite. Rezervisanja za zadržane kaucije i depozite se razlikuju od rezervisanja po osnovu rizika u garantnom roku. Kod rezervisanja po osnovu rizika u garantnom roku kupac plaća kompletan iznos za kupljeni proizvod/uslugu, dok se kod davanja kaucija ili depozita ne isplaćuje ukupan kupoprodajni iznos, već iznos umanjen za vrednost kaucije ili depozita.

4.1. Zahtevi MRS u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za zadržane kaucije i depozite

Pravna lica koja u skladu sa Zakonom o računovodstvu primenjuju MRS/MSFI za poslove računovodstvenog priznavanja poslovnih promena, računovodstveno obuhvatanje rezervisanja za zadržane kaucije i depozite vrše u skladu sa MRS 37. Ova vrsta rezervisanja zadovoljava sva tri kriterijuma za priznavanje, koji su postavljeni u okviru MRS 37.

Događaj po osnovu kog se formira rezervisanje jeste data garancija, zbog čega je zadržana kaucija ili depozit. Bez obzira na kvalitet izvedenih radova, verovatno je da će se određeni nedostaci ispoljiti u garantnom roku. Dakle, verovatno je da će nastupiti događaj zbog kojeg je rezervisanje formirano. Naposljetku, vrednost izdataka potrebnih da se otklone nedostaci koji se jave u budućem periodu može se pouzdano utvrditi, na bazi procene, a uzimajući u obzir empirijske podatke i projekcije budućih događaja.

4.2. Zahtevi MSFI za MSP u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za zadržane kaucije i depozite

Mala i srednja pravna lica, koja primenjuju MSFI za MSP, za poslove priznavanja i vrednovanja rezervisanja za zadržane kaucije i depozite primenjuju Odeljak 21. U okviru Odeljka 21 nisu navedeni posebni zahtevi kada je u pitanju računovodstveni tretman rezervisanja za zadržane kaucije i depozite, te se stoga sve opšte odredbe Odeljka 21, koje se odnose na sva ostala rezervisanja, primenjuju i na poslove priznavanja i vrednovanja rezervisanja za zadržane kaucije i depozite.

4.3. Zahtevi zakonske regulative i podzakonskih akata u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za zadržane kaucije i depozite

Pravna lica koja primenjuju Pravilnik za mikro pravna lica, za računovodstveni tretman rezervisanja primenjuju čl. 25 i 26 pomenutog pravilnika. Ovim pravilnikom nisu utvrđena posebna pravila ili smernice za računovodstveni tretman priznavanja i vrednovanja rezervisanja za zadržane kaucije i depozite.

Prema Pravilniku o primeni Kontnog okvira, na računu 402 - *Rezervisanja za zadržane kaucije i depozite*, evidentiraju se dugoročna rezervisanja za troškove koji će se s velikom izvesnošću javiti u narednim godinama po osnovu zadržanih kaucija i depozita za posao izvršen kvalitetno i u roku, a za koji je ostvaren prihod u punom iznosu. Na računu 402 privredni subjekti mogu da evidentiraju samo one poslovne promene koje se odnose na dugoročna rezervisanja za zadržane kaucije i depozite, dok se sva kratkoročna rezervisanja iskazuju na računu 467.

Rezervisanje za zadržane kaucije i depozite se formira na teret računa 543 - *Rezervisanja za zadržane kaucije i depozite*. Ukoliko na kraju izveštajnog perioda na računu 402 ostane neiskorišćeni iznos rezervisanja ili se procenom utvrdi da je potrebno umanjiti formirano rezervisanje za odgovarajući iznos, taj iznos se ukida u korist računa 678.

4.4. Empirijski nalazi

Rezervisanje za zadržane kaucije i depozite predstavlja vrstu rezervisanja koja nije zastupljena u pasivi bilansa stanja privrednih subjekata u Republici Srbiji u značajnijem procentu, kao što je slučaj sa rezervisanjima za otpremnine ili za sudske sporove. Od svih

prikupljenih anketa, samo je u jednoj bilo označeno da privredni subjekt formira ovu vrstu rezervisanja. Ipak, za popunjavanje ankete jedan od preduslova je bio da privredni subjekt u svojim izveštajima ima iskazanu bilo koju vrstu rezervisanja, ali ne i delatnost anketiranog privrednog subjekta. Kako je ova vrsta rezervisanja najzastupljenija kod privrednih subjekata iz građevinskog sektora, može se zaključiti da među popunjenim anketama nije bio značajniji broj privrednih subjekata iz građevinske industrije. Svakako, ova vrsta rezervisanja je specifična i vezana za određenu privrednu gradu, pa je mala zastupljenost opravdana.

5. Rezervisanja za naknade zaposlenima: rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade

Privredni subjekti mogu imati obavezu da zaposlenima isplate pripadajuće naknade, bilo da je u pitanju zakonska ili izvedena obaveza. Ukoliko postoji zakonska obaveza, kao što je to slučaj sa otpremninama, minimalni zahtevi koje privredni subjekt (poslodavac) mora da ispuni uređeni su zakonskim propisima. Privredni subjekti mogu, takođe, samoinicijativno obećati svojim zaposlenima određene pogodnosti, kao što je isplata jubilarnih nagrada ili bonusa. U tom slučaju se privredni subjekt (poslodavac) svojevolumno obavezuje da zaposlenom isplati određenu novčanu nadoknadu, kada nastupi događaj po osnovu kojeg se poslodavac obavezao da će naknadu isplatiti. Bilo da postoji zakonska obaveza ili se privredni subjekt obavezao da će po nastanku ugovorenih događaja isplatiti odgovarajuću naknadu zaposlenom, ako ispunjava kriterijume za priznavanje u skladu sa MRS 37 obaveza mora biti priznata kao rezervisanje.

Rezervisanja za naknade zaposlenima, u skladu sa računovodstvenom regulativom, obuhvataju:

- otpremnine, koje privredni subjekt isplaćuje zaposlenom prilikom njegovog odlaska u penziju,
- otpremnine, koje poslodavac isplaćuje zaposlenom kada mu otkáže ugovor o radu zbog tehnoloških, ekonomskih ili organizacionih promena,
- jubilarne nagrade i
- druge obaveze prema zaposlenima koje se isplaćuju u skladu sa stečenim pravima u toku trajanja ili nakon prestanka zaposlenja.

Rezervisanje za naknade zaposlenima predmet je ne samo profesionalne računovodstvene regulative, već i zakonske. Ova oblast je regulisana MRS 19 *Naknade zaposlenima* i Zakonom o radu („Sl. glasnik RS“, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014). Imajući u vidu da se u okviru rezervisanja za naknade zaposlenima, u praksi rezervisanja u Republici Srbiji najčešće iskazuju rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska zaposlenog u penziju i, u manjem procentu rezervisanja za jubilarne nagrade, dalje u radu će prvenstveno biti reči o rezervisanjima za otpremnine po osnovu odlaska u penziju, a u manjoj meri o rezervisanjima za jubilarne nagrade.

5.1. Zahtevi MRS u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za naknade zaposlenima

Za poslove priznavanja i vrednovanja rezervisanja za naknade i druge beneficije zaposlenih primenjuje se MRS 19 *Naknade zaposlenima*. Primanjima zaposlenih i rezervisanjima koja se formiraju po tom osnovu ne bavi se neposredno MRS 37, koji se bavi poslovima priznavanja i vrednovanja ostalih vrsta rezervisanja, već su ova rezervisanja pod delokrugom MRS 19. Ipak, u okviru MRS 19 nigde se ne pominju rezervisanja po osnovu otpremnina, iako se u MRS 37 upućuje na MRS 19 kada je u pitanju računovodstveni tretman rezervisanja za otpremnine.

Opšti kriterijumi dati u okviru MRS 37 primenjuju se na sve vrste rezervisanja, pa tako i na rezervisanja za otpremnine. Rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade zadovoljavaju sva tri kriterijuma data u MRS 37, u vezi sa priznavanjem:

- privredni subjekt ima sadašnju obavezu koja je rezultat prošlog događaja (privredni subjekt ima zakonsku obavezu da zaposlenom isplati otpremninu prilikom odlaska u penziju),

- verovatno je da će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima za privredni subjekt, kako bi se izmirila obaveza (isplata otpremnine je obavezna kada zaposleni ide u penziju),
- moguće je napraviti pouzdanu procenu iznosa obaveze (minimalni iznos otpremnine utvrđen je zakonom).

Prema MRS 19 (7), otpremnine predstavljaju primanja zaposlenih koja se isplaćuju kao rezultat:

- odluke privrednog subjekta da prekine rad zaposlenog pre uobičajenog datuma penzionisanja ili
- odluke zaposlenog da dobrovoljno prihvati da je višak, u zamenu za primanje (*otpremninu*).

5.1.1. Priznavanje rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade

Rezervisanje za otpremnine, kao i rezervisanje za jubilarne nagrade, ispunjava kriterijume za priznavanje obaveze kao rezervisanja. Saglasno zahtevima MRS 19, od privrednih subjekata se zahteva da:

- priznaju obavezu - kada je zaposleni pružao usluge u zamenu za primanja koja će mu biti isplaćena u budućnosti;
- priznaju rashod - kada privredni subjekt troši ekonomske koristi nastale iz usluga koje je zaposleni pružio u zamenu za primanja.

Dakle, privredni subjekti vrše priznavanje otpremnine, odnosno jubilarne nagrade kao obaveze, uz istovremeno priznavanje rashoda, kao što je to slučaj sa priznavanjem ostalih

vrsta rezervisanja. Otpremnine ne obezbeđuju privrednom subjektu (poslodavcu) buduće ekonomske koristi i zbog toga se priznaju kao rashod.

Ipak, potrebno je napomenuti da **između rezervisanja za naknade zaposlenima i ostalih rezervisanja postoje određene razlike**. Otuda je važno napraviti distinkciju između rezervisanja za naknade zaposlenima i tzv. pravih rezervisanja. Kada su u pitanju tzv. „prava“ rezervisanja, koja su predmet delokruga MRS 37, obaveza je neizvesna u pogledu roka dospeća. Za razliku od „pravih“ rezervisanja, kao što su to npr. rezervisanja za troškove u garantnom roku, kod rezervisanja za naknade zaposlenima rok dospeća je poznat.

Rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju predstavljaju naknade po osnovu prestanka zaposlenja. Pored prethodno navedene vrste otpremnina, privredni subjekt je u obavezi da isplati otpremninu zaposlenom i u situacijama kada donese odluku da (čl. 158 Zakona o radu):

- okonča zaposlenje nekog od zaposlenih ili grupe zaposlenih lica, pre uobičajenog datuma penzionisanja ili
- obezbedi otpremnine kao podsticaj zaposlenima da prihvate ponudu da napuste privredni subjekt dobrovoljno, kao višak.

Ova vrsta otpremnine po pravilu predstavlja isplatu jednokratne sume, koju privredni subjekt isplaćuje zaposlenom za nedobrovoljni prekid radnog odnosa od strane privrednog subjekta. U situaciji kada prekid radnog odnosa zatraži zaposleni, to se smatra dobrovoljnim prekidom i poslodavac nije u obavezi da isplati otpremninu.

Pre nego što privredni subjekt po prvi put formira rezervisanje za naknade zaposlenima (otpremnine po osnovu odlaska u penziju, jubilarne nagrade, i dr.) potrebno je proceniti da li je iznos rezervisanja koji bi se iskazao po tom osnovu materijalno značajan. Rezervisanje za

naknade zaposlenima potrebno je priznati ukoliko bi njegovo izostavljanje dovelo do toga da finansijski izveštaji budu nerealno prikazani, čime korisnici istih mogu biti dovedeni u zabludu prilikom analize finansijskih izveštaja i interpretacije dobijenih pokazatelja poslovanja analiziranog privrednog subjekta. Ukoliko iznos rezervisanja nije materijalno značajan i njegovo neiskazivanje ne utiče bitno na realnost i objektivnost finansijskih izveštaja, privredni subjekti ih ne moraju obračunavati i prikazivati u svojim finansijskim izveštajima.

Na priznavanje rezervisanja nema uticaja radni staž zaposlenog, niti vremenski period proveden u radnom odnosu kod sadašnjeg poslodavca. Bez obzira na godine starosti zaposlenog i doneti radni staž, privredni subjekt (sadašnji poslodavac) u obavezi je da izvrši priznavanje i procenu rezervisanja za otpremninu po osnovu odlaska zaposlenog u penziju najkasnije na kraju izveštajnog perioda u kojem je zaposleni zasnovao radni odnos u privrednom subjektu. Poštujući zakonsku i profesionalnu regulativu, to znači da je privredni subjekt u obavezi da izvrši priznavanje i procenu rezervisanja za otpremninu po osnovu odlaska u penziju i za zaposlenog kojem je na kraju izveštajnog perioda do penzije ostalo npr. još svega mesec dana. Privredni subjekt će imati obavezu da otpremninu isplati kada zaposleni ode u penziju, bez obzira na vremenski period koliko je zaposleni proveo u radnom odnosu kod poslodavca.

Takođe, važno je napomenuti da privredni subjekti bez obzira na to što formiraju rezervisanje za otpremnine po osnovu odlaska u penziju nemaju obavezu da novčana sredstva izdvajaju na posebne račune, za tu namenu i u visini iskazanog rezervisanja (obaveze). Tek kada nastupi događaj zbog kojeg je rezervisanje formirano, privredni subjekt će imati odliv novčanih sredstava po osnovu isplate otpremnine.

5.1.2. Vrednovanje rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju

Pre nego što se pristupi procenjivanju iznosa rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju, potrebno je imati u vidu dve činjenice:

- isplata otpremnine zaposlenom prilikom odlaska u penziju predstavlja *obavezu* za privredni subjekt. Isti je slučaj i sa isplatom otpremnine u cilju stimulisanja zaposlenog da prihvati raskid radnog odnosa u zamenu za naknadu - otpremninu (ove obaveze su propisane Zakonom o radu i samim tim obavezujuće za privredne subjekte) i
- minimalni iznos otpremnine utvrđen je zakonom.

Prilikom procene i vrednovanja rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska zaposlenog u penziju privredni subjekti treba da vrše procenu uz respektovanje sledećih elemenata:

- *primena diskontne stope* – privredni subjekti treba da iskažu rezervisanje u visini sadašnje obaveze, na kraju izveštajnog perioda. Diskontovanje budućih (očekivanih) primanja na sadašnju vrednost privredni subjekti vrše primenom „metode projektovane kreditne jedinice“, tj. ukalkulisavanja iznosa primanja srazmerno provedenom vremenu na radu, uz njegovo svođenje na sadašnju vrednost. Ovaj metod poznat je i kao „metod akumuliranih primanja u odnosu na usluge“ ili kao „metod primanja godine staža“;
- *korišćenje aktuarskih metoda* – u cilju što realnije i pouzdanije procene otpremnina privredni subjekti treba da koriste odgovarajuće aktuarske metode prilikom procenjivanja rezervisanja za otpremnine. Upravo korišćenje aktuarskih metoda čini procenjivanje i vrednovanje rezervisanja za otpremnine složenim procesom. Podaci koji se obavezno uključuju u procenu jesu aktuarske

pretpostavke o demografskim varijablama (fluktuacija zaposlenih, mortalitet) i finansijskim varijablama (diskontna stopa, stopa rasta zarada, stopa inflacije i dr.);

- *utvrđivanje aktuarskih dobitaka i gubitaka.*

Princip priznavanja rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade isti je kao i kod ostalih rezervisanja. Svaka godina rada rezultira stvaranjem dodatne jedinice naknade, bilo otpremnine po osnovu odlaska zaposlenog u penziju ili jubilarne nagrade. Svaku godinu rada treba ravnomerno opteretiti srazmernim udelom u troškovima po osnovu otpremnina za penzije ili jubilarnih nagrada jer se priznavanje rashoda ne vrši u periodu kada dolazi do isplate, već tokom godina formiranja rezervisanja. Rezervisanje za otpremnine po osnovu odlaska u penziju ili jubilarne nagrade predstavlja obavezu za privredni subjekt, koja je posledica pruženih usluga zaposlenog firmi u kojoj radi.

Na datum sastavljanja finansijskih izveštaja, privredni subjekti iskazuju rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju za sve zaposlene, bez obzira da li su ranije bili u radnom odnosu kod drugog poslodavca ili ne. Istraživanje je pokazalo da neki privredni subjekti obračunavaju rezervisanja na pogrešan način. U razgovoru sa računovođama došli smo do saznanja da pojedini čak rezervisanje obračunavaju respektujući samo radni staž ostvaren u njihovoj firmi. Obračunavanje rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju na ovakav način nije u skladu sa zakonskim propisima.

U Zakonu o radu nigde nije navedeno da se otpremnine isplaćuju samo za godine rada provedene kod poslednjeg poslodavca, koji otpremninu zapravo isplaćuje. Našim zakonskim okvirom otpremnine su regulisane na takav način da otpremninu po osnovu odlaska u penziju isplaćuje poslodavac kod kojeg je zaposleni bio u radnom odnosu u trenutku penzionisanja. Može se desiti da zaposleni provede 39 godina u jednoj firmi, a da zatim pređe u drugu gde će nakon samo godinu dana rada otići u penziju. Bez obzira na

neproporcionalnost u dužini staža provedenog u jednom, odnosno drugom privrednom subjektu, poslodavac kod kojeg je zaposleni ostvario poslednji radni odnos pred penzionisanje u obavezi je da mu isplati otpremninu prilikom odlaska u penziju.

Imajući u vidu da rezervisanje za otpremnine po osnovu odlaska u penziju predstavlja tzv. *kontinuirano rezervisanje*, na kraju izveštajnog perioda rezervisanje treba vrednovati u visini sadašnje obaveze, zakonom utvrđene, uz obavezno diskontovanje prethodno iskazanog iznosa na sadašnju vrednost.

Otuda je za svaku narednu godinu radnog staža potrebno korigovati iznos rezervisanja za:

- *trošak tekuće usluge rada* – trošak koji se odnosi na rad zaposlenog u tekućoj godini i
- *trošak kamate* – sadašnja obaveza je za jedan period bliže isplati, pa je potrebno ukamatiti prethodno diskontovane iznose za jedan period.

S obzirom na to da se rezervisanje vrši na osnovu procene koja se odnosi na budući period, moguće je, čak izvesno, da će u narednim periodima doći do određenih promena i odstupanja. Aktuarske pretpostavke, koje se uključuju u postupak procenjivanja iznosa rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju predstavljaju objektivne i nepristrasne varijable. Međutim, one se odnose na buduće događaje, a imajući u vidu da su bazirane na pretpostavkama, one su takođe podložne promenama tokom budućeg perioda. Rezervisanja za otpremnine se vrše za duže vremenske periode, pa su tokom perioda rezervisanja određena prilagođavanja nužna.

Ako dođe do promena u aktuarskim pretpostavkama, odnosno razlika između stvarnih i pretpostavljenih varijabli, te razlike se tretiraju kao aktuarski dobitak ili gubitak, što implicira promene u iznosu procenjenih rezervisanja. MRS 19 podstiče, ali ne zahteva angažovanje

aktuara ili konsultanata na kraju svakog izveštajnog perioda. Privredni subjekt može po potrebi da angažuje aktuara za poslove procene rezervisanja za otpremnine, dok računovođe mogu jednom uspostavljeni sistem procene prilagođavati novonastalim promenama.

Visina otpremnine po osnovu odlaska u penziju utvrđena je Zakonom o radu i ona je, u trenutku pisanja teze, jednaka zbiru najmanje dve prosečne zarade (Zakon o radu, čl. 119). Internim aktima poslodavca ovaj iznos može biti utvrđen i kao veći, ali nikako ne može biti manji od navedenog. Još jednom treba istaći da **visina otpremnine nije uslovljena godinama radnog staža provedenog u radnom odnosu kod poslodavca koji otpremninu isplaćuje**. Pravo na otpremninu vezano je za sam čin odlaska zaposlenog u penziju, a ne za dužinu trajanja pružanje usluga zaposlenog privrednom subjektu. Visina otpremnine se, dakle, utvrđuje prema godinama koje je zaposleni proveo u radnom odnosu, nezavisno da li je radni odnos u celokupnom trajanju ostvaren kod poslodavca koji isplaćuje otpremninu ili ne. Takođe, otpremnina prilikom odlaska u penziju se isplaćuje bez obzira na to da li je zaposleni prethodno ostvario pravo na otpremninu zbog prestanka radnog odnosa usled prestanka potrebe za njegovim radom.

Prema zahtevima MRS 19, priznavanje celokupnog iznosa otpremnine (obaveze, jubilarne nagrade) i rashoda po osnovu naknada zaposlenom, u periodu u kojem dolazi do isplate, nije dozvoljeno. Naime, MRS 19 zahteva da se srazmerni trošak i obaveza iskazuju u svakoj godini, tokom perioda u kojem zaposleni pruža svoju uslugu. Primera radi, ukoliko radni vek zaposlenog iznosi ukupno 40 godina, on za svaku godinu radnog staža „zaradi“ srazmerni, pripadajući deo otpremnine, tj. 1/40 deo. Slično, ukoliko poslodavac svojim zaposlenima daje jubilarne nagrade posle navršenih npr. 10 godina rada, onda zaposleni svake godine „zaradi“ srazmerni deo te nagrade, tj. 1/10 deo.

Otežavajuću okolnost za poslodavce predstavlja činjenica da kompletan iznos rezervisanja pada na teret poslodavca kod kojeg zaposleni odlazi u penziju. Naime, u Republici Srbiji postoji veliki broj privrednih subjekata koji su relativno mladi, posluju tek 15-ak godina ili manje. Ako poslodavac zaposli radnika starosti npr. 55 godina, on će biti u obavezi da isplati otpremninu kada zaposleni ode u penziju. Raniji poslodavci, kod kojih je zaposleni prethodno radio, ne učestvuju u isplati otpremnine koja će zaposlenom biti isplaćena prilikom odlaska u penziju. Takođe, može se dogoditi i da je poslednji radni odnos pred penzionisanje trajao vremenski kraće nego što je možda bio slučaj sa prethodnim radnim odnosom, u nekom drugom privrednom subjektu, o čemu je već prethodno bilo reči.

Upravo ovo može biti jedan od razloga zbog čega se poslodavci ređe odlučuju da zaposle osobe starije od 40-45 godina. Poslodavac kod kojeg zaposleni završava svoj radni vek pretrpeo bi manje opterećenje kada bi propisima bilo regulisano da je svaki poslodavac dužan da isplati zaposlenom srazmerni deo otpremnine u trenutku kada napušta privredni subjekt. U tom slučaju sav teret isplate ne bi pao na poslodavca kod kojeg je zaposleni ostvario poslednji radni odnos pre odlaska u penziju, što bi moglo da doprinese povećanju zapošljivosti radne snage starije od 40-45 godina.

Rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju su po svom karakteru kontinuirana i dugoročna. Da bi zaposleni ostvario pravo na odlazak u penziju potreban je određeni broj godina radnog staža, 35-40. Takođe, treba imati u vidu da se zakonski propisi iz oblasti rada prilično često menjaju. Najnovijim izmenama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, koje su aktuelne od 01. januara 2015. godine, osiguranik stiče pravo na starosnu penziju (Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, čl. 19):

- kada navršši 65 godina života i najmanje 15 godina staža osiguranja;
- kada navršši 45 godina staža osiguranja (bez obzira na godine života).

Postoji takođe i mogućnost prevremenog penzionisanja, za šta je muškarcima potrebno 40 godina staža i najmanje 55 godina života, a ženama 36,4 godine staža i najmanje 54,4 godine.

Za procenu iznosa, tj. vrednovanje rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju računovođa treba da:

- poznaje dobro zakonsku i profesionalnu računovodstvenu regulativu;
- poseduje i kontinuirano uređuje bazu sa podacima o svakom zaposlenom ponaosob, sa preciznim podacima o polu, dužini radnog staža, preostalom vremenskom periodu do penzionisanja i dr;
- bude upoznat sa aktuarskim pretpostavkama koje se uključuju u obračun rezervisanja za otpremnine (demografske i finansijske varijable);
- prati fluktuaciju radne snage;
- prati kretanje stope inflacije i porasta zarada;
- vrši ponovnu procenu rezervisanja na datum bilansa, doknjižavanje potrebnih iznosa ili ukidanje neiskorišćenih iznosa;
- vrši diskontovanje formiranih iznosa rezervisanja na sadašnju vrednost.

Vrednovanje rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju veoma je kompleksno, posebno kada su u pitanju velika pravna lica koja imaju veliki broj zaposlenih, sa različitim brojem godina radnog staža. Zbog kompleksnosti obračuna, srednja i velika pravna lica najčešće angažuju eksterne konsultante (aktuare) za potrebe izrade obračuna rezervisanja za otpremnine. Konsultanti uspostave metodologiju obračuna, poštujući zahteve računovodstvene regulative, a računovođe zatim unose u bazu (tabele za obračun) sve promene koje nastanu, vodivši pritom računa o svim elementima procene.

Računovođe moraju biti upoznati sa računovodstvenom regulativom, kako profesionalnom, tako i zakonskom. Regulativa je podložna promenama, tako da se računovođe ne mogu i ne

smeju osloniti samo na modele za obračun rezervisanja, koje su konsultanti (aktuari) uspostavili i prilagodili njihovom poslovanju. Čak i pod pretpostavkom da se Zakon o radu i Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, koji su trenutno aktuelni i najdirektnije se odnose na rezervisanje za otpremnine, ne izmene u narednih 30-ak godina, teško je utvrditi buduće kretanje prosečne zarade u Republici Srbiji za tako dug vremenski period. Samim tim što je teško utvrditi realnu stopu rasta prosečne zarade, teško je u sadašnjem trenutku odrediti nominalni iznos otpremnine koji će zaposlenom biti isplaćen kada ode u penziju za npr. 30 godina.

U ovakvim situacijama od pomoći su obično istorijski pokazatelji. Međutim, istorijski podaci u Republici Srbiji nisu od pomoći. Naime, privreda naše zemlje prolazila je prethodnih decenija kroz procese tranzicije i privatizacije, pretrpevši značajne promene. Stoga podaci o kretanju prosečne zarade u proteklim decenijama ne bi bili od velike pomoći prilikom utvrđivanja iznosa rezervisanja. Zbog toga računovođe treba da preispituju formirane iznose rezervisanja na kraju svakog izveštajnog perioda i da vrše odgovarajuće korekcije kako bi iskazani iznos rezervisanja predstavljao najbolju procenu na kraju izveštajnog perioda.

5.1.2.1. Diskontovanje rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju na sadašnju vrednost

Imajući u vidu dugoročnost i kontinuiranost iskazivanja rezervisanja po osnovu otpremnina za odlazak u penziju, diskontovanje iznosa rezervisanja na sadašnju vrednost obaveze neophodno je i obavezno, u cilju zadovoljenja zahteva realnog finansijskog izveštavanja.

Kao i kod formiranja rezervisanja za troškove u garantnom roku, tako i kod rezervisanja za otpremnine postoji problem određivanja adekvatne diskontne stope. Kada god se vrši

rezervisanje na duži vremenski period, što je posebno slučaj sa rezervisanjima za otpremnine po osnovu odlaska u penziju, očekivane buduće izdatke treba svesti na sadašnju vrednost.

U okviru MRS 19 (78) navedeno je sledeće, u vezi sa izborom diskontne stope:

„Stopa koja se koristi za diskontovanje obaveza po osnovu primanja po prestanku zaposlenja (i sa pokrićem u fondu i bez pokrića), treba da bude određena u odnosu na tržišne prinose na kraju izveštajnog perioda za visokokvalitetne korporativne obveznice. U zemljama gde ne postoji razvijeno tržište za ovakve obveznice, treba koristiti tržišne prinose (na kraju izveštajnog perioda) na državne obveznice. Valuta i rok korporativnih ili državnih obveznica treba da budu u skladu sa valutom i procenjenim rokom obaveza po osnovu primanja po prestanku zaposlenja.“

Prethodno navedene smernice nisu međutim lako i apsolutno primenljive u uslovima poslovanja koji su aktuelni u Republici Srbiji. Otežavajuću okolnost prilikom određivanja diskontne stope predstavlja činjenica da u našoj zemlji ne postoji razvijeno tržište visokokvalitetnih korporativnih obveznica. U njegovom nedostatku rešenje bi bilo korišćenje stope prinosa koja se ostvaruje na državne obveznice. Međutim, ni tržište državnih obveznica nije značajnije razvijeno.

Postoji i drugi problem - vreme dospeća državnih obveznica. Otpremnine po osnovu odlaska u penziju formiraju se veoma često za dug vremenski period, duži nego što je vreme dospeća obveznica. Na tržištu nema obveznica sa rokom dospeća od npr. 37 godina, dok privredni subjekt može imati zaposlenog koji će otići u penziju za 37 godina i za kojeg po tom osnovu treba iskazati rezervisanje za otpremninu po osnovu odlaska u penziju.

U ovakvim slučajevima, što u obzir uzima i MRS 19, primenjuje se trenutna tržišna stopa adekvatnog roka, kako bi se isplate diskontovale na kraći vremenski rok. Diskontna stopa za

duže rokove dospeća procenjivala bi se putem projekcije tekućih tržišnih stopa, duž krive prinosa. Ipak, u praksi u našoj zemlji za diskontnu stopu se uzima i referentna kamatna stopa NBS.

Postavlja se i pitanje: *koliko je obračun realan ukoliko se koristi ista diskontna stopa za obračun svih rezervisanja?*

Naime, zaposleni u privrednom subjektu neće ići u istom trenutku u penziju, već u različito vreme. Tako je jednom zaposlenom do penzije ostalo još 5 godina, drugom 10, a trećem npr. 35. **Primena iste diskontne stope može uticati na realnost procenjenog iznosa**, posebno ako se ima u vidu da je diskontna stopa jedna od najznačajnijih aktuarskih pretpostavki koja se koristi u obračunu rezervisanja za otpremnine.

Računovođe su mišljenja da bi prilagođavanje diskontne stope vremenskom intervalu za koji se vrši rezervisanje po osnovu otpremnine bilo veoma nepraktično i da bi to samo otežalo već dovoljno kompleksan obračun. Stoga privredni subjekti koriste istu diskontnu stopu za diskontovanje rezervisanja za otpremnine na sadašnju vrednost. U standardu je navedeno da rok korporativnih ili državnih obveznica treba da bude u skladu sa valutom i procenjenim rokom obaveza po osnovu primanja po prestanku zaposlenja, što dovodi u pitanje adekvatnost korišćenja jedinstvene diskontne stope za realno procenjivanje rezervisanja.

Imajući u vidu da neki privredni subjekti koriste referentnu kamatnu stopu za diskontnu stopu, koja je visoka i veoma promenljiva, bilo bi dobro da privredni subjekti u dogovoru sa aktuarom ili revizorom odaberu drugu stopu za diskontovanje, u cilju realnijeg iskazivanja obaveza po osnovu otpremnina, na datum bilansa. **Revizorima je u intervjuu postavljeno**

pitanje da li proveravaju adekvatnost odabrane diskontne stope za diskontovanje rezervisanja na sadašnju vrednost i odgovor je bio jedinstven – da oni to najčešće ne čine.

Referentna kamatna stopa NBS, koju privredni subjekti uzimaju za diskontnu stopu prilikom svođenja visine obaveze (rezervisanja za otpremnine) na sadašnju vrednost, podložna je promenama. Posmatrajući samo 2015. godinu, referentna kamatna stopa je pala za 3,5% (grafik br. 2, str. 47).

Analizom napomena uzorkovanih srednjih i velikih pravnih lica primetili smo da više od polovine privrednih subjekata uzima referentnu kamatnu stopu NBS za diskontnu stopu, dok neki privredni subjekti uzimaju stopu prinosa na državne obveznice. Ni jedna ni druga stopa ne predstavljaju najadekvatniji izbor. Kao što je već prethodno navedeno, stopa prinosa na državne obveznice u Republici Srbiji ne može se smatrati reprezentativnom stopom za diskontnu stopu, bez daljih projekcija, iz razloga što državne obveznice nemaju rok dospeća dovoljno dug koji može da parira dužini iskazivanja rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju. Sa druge strane, referentna kamatna stopa takođe nije reprezentativna iz razloga što je promenljiva, a istovremeno i prilično visoka.

Međutim, čak i u privrednim uslovima gde ne postoji razvijeno tržište HOV, sa dovoljno dugim rokom dospeća obveznica, moguće je odrediti diskontnu stopu koja bi bila adekvatna za uzimanje u obračun rezervisanja. Privredni subjekti u takvim okolnostima mogu da koriste tekuće tržišne stope koje su adekvatne za diskontovanje na kraći rok, a zatim da na bazi predikcije kretanja tekuće tržišne stope, na duži vremenski period, procene visinu diskontne stope koja bi bila adekvatna za diskontovanje dugoročnih rezervisanja za otpremnine.

Anketiranim računovođama bilo je postavljeno pitanje **da li i na koji način vrše procenu diskontne stope**. Svi prikupljeni odgovori se mogu svrstati u jedan od sledeće tri tipa:

- Ne, za diskontnu stopu uzimamo aktuelnu tržišnu stopu prinosa na državne obveznice;
- Redovno pratimo kretanje referentne kamatne stope koju koristimo za diskontnu stopu;
- Ne vršimo procenu diskontne stope.

Na osnovu prikupljenih odgovora, može se izvući jedinstveni zaključak da **računovođe ne vrše procenu diskontne stope primenom metode ekstrapolacije tekuće tržišne stope koja je aktuelna za diskontovanje na kraći rok.**

Takođe, mišljenja smo da bi **procena rezervisanja bila realnija, sa manje odstupanja u budućim periodima, kada bi se za obračun rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju koristile različite diskontne stope.** Imajući u vidu da računovođe smatraju obračun rezervisanja za otpremnine veoma složenim i zahtevnim, kao i da su stava da bi primena različitih diskontnih stopa na svaki pojedinačni obračun još više zakomplikovalo isti, rešenje bi moglo da bude kreiranje određenih kategorija prema roku dospeća. Tako bi rezervisanja mogla da budu podeljena u nekoliko kategorija, npr. do 5, do 10, do 15... do 40 godina. Na ovaj način procenjeni iznosi bi bili realniji, a iskazana rezervisanja u izveštajima bi bila približnija iznosu odliva sredstava koji će privredni subjekt imati u budućem periodu po osnovu isplate otpremnine, kada zaposleni ode u penziju. Rezervisanja za otpremnine se iskazuju za period od nekoliko decenija, te stoga nije adekvatno korišćenje jedinstvene stope za diskontovanje na sadašnju vrednost.

Za potrebe obračunavanja rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju primenjuje se diskontovanje, za šta je potrebno odrediti diskontni faktor za svakog zaposlenog ponaosob. Otuda privredni subjekti moraju da vode preciznu evidenciju o dužini

staža svojih zaposlenih, tj. o njihovom preostalom vremenu rada do penzionisanja. Svaki zaposleni će otići u penziju kada za to stekne uslove, koji su zakonom definisani. Imajući u vidu da je svaki zaposleni pojedinačan slučaj, privredni subjekt treba da utvrdi za svakog zaposlenog pripadajući deo iznosa otpremnine. Kako bi iznos otpremnine bio valjano procenjen, diskontni faktor takođe mora da bude prilagođen svakoj pojedinačnoj situaciji, tj. zaposlenom.

Tako je, primera radi, za zaposlenog *DS* koji do penzionisanja ima još 10 godina, uz pretpostavku da diskontna stopa iznosi 3%¹⁰ diskontni faktor bi bio jednak¹¹:

$$D_f = 1/(1+0,03)^{10} = 0,7440939$$

Diskontni faktor u dobijenoj vrednosti znači da jedan dinar otpremnine koji će zaposlenom *DS* biti isplaćen za 10 godina, prilikom odlaska u penziju, danas vredi 0,7440939. Da bi iznos obaveze (rezervisanja) bio realno iskazan, potrebno je svesti buduću vrednost na sadašnjju¹². Diskontovanjem nominalnog iznosa otpremnine koji će zaposlenom biti isplaćen pri odlasku u penziju, dobija se iznos sadašnje obaveze.

5.1.2.2. Evidencija podataka o zaposlenima

Iako se obračun rezervisanja bazira na proceni, iznos obaveze se ipak sa velikom pouzdanošću može utvrditi. Procena rezervisanja za otpremnine je složena zbog uključivanja različitih faktora u obračun. Međutim, bez obzira na činjenicu da se neki elementi procene vrednosti otpremnina ne mogu potpuno precizno utvrditi, primena odgovarajućih aktuarskih

¹⁰ U pitanju je primer čija je svrha isključivo predstavljanje načina izračunavanja diskontnog faktora.

¹¹ Formula za izračunavanje diskontnog faktora je data na str. 143.

¹² Formula za izračunavanje neto sadašnje vrednosti je data na str. 143.

pretpostavki omogućava korekcije procene, sve dok ne dođe do trenutka isplate. Preispitivanje rezervisanja za otpremnine vrše se kontinuirano, na kraju svakog izveštajnog perioda.

Za procenu rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju veoma je važno da privredni subjekti vode sveobuhvatnu i preciznu evidenciju:

- kada je svako od zaposlenih zasnovao radni odnos u privrednom subjektu (tačan datum),
- kada će svako od zaposlenih steći uslov, tj. otići u penziju (tačan datum),
- koliko godina radnog staža imaju zaposleni (izraženo u godinama i mesecima, posmatrajući od datuma bilansa; iskazivanje u danima ne bi značajnije uticalo da realnost procenjivanja),
- kog datuma će svako od zaposlenih otići u penziju (tačan datum),
- nominalni iznosa otpremnine koji će svakom zaposlenom biti isplaćen prilikom odlaska u penziju,
- o broju zaposlenih koji su napustili privredni subjekt u proteklom periodu,
- o broju novih lica koja su primljena u radni odnos u proteklom periodu.

5.1.2.3. Fluktuacija zaposlenih

Još jedna od aktuarskih pretpostavki koja se uzima u obzir prilikom procene rezervisanja za otpremnine jeste i fluktuacija zaposlenih. Velika je verovatnoća da će određeni broj zaposlenih, za koje je privredni subjekt vršio priznavanje rezervisanja za otpremnine, otići iz privrednog subjekta pre penzionisanja i zasnovati radni odnos kod drugog poslodavca. To će imati direktan uticaj na smanjenje iskazanih obaveza privrednog subjekta po osnovu

otpremna, imajući u vidu da zaposleni odlaskom iz privrednog subjekta sa sobom odnosi i pravo na otpremninu po osnovu odlaska u penziju.

Ipak, treba imati u vidu da će na upražnjeno radno mesto biti zaposlena druga osoba. Ukoliko poslodavac zaposli osobu sa približno istim godinama radnog staža, kao što je to imao prethodni zaposleni, u tom slučaju fluktuacija radne snage nema uticaja na obračun rezervisanja. Privredni subjekti na bazi iskustvenih podataka mogu steći uvid u stepen fluktuacije radne snage, a za to je najznačajnija struktura radne snage koja dolazi i odlazi. Situacija u Republici Srbiji je i po ovom pitanju specifična, budući da je privreda prošla kroz brojne poteškoće poslednjih decenija, proces reforme, privatizacije, krizne periode i dr. pa istorijske podatke treba analitički proceniti, da li su primenljivi u aktuelnim uslovima poslovanja.

Globalno privredno okruženje se bitno promenilo poslednjih decenija. Ekonomija je od lokalne postala globalna, dok je razvoj IT industrije bitno promenio uslove poslovanja širom sveta. Otuda je fluktuacija radne snage veća nego što je to slučaj bio ranije.

Kao što je već rečeno, veliki broj privrednih subjekata koji posluju u Republici Srbiji relativno je „mlad“, tj. osnovan je u poslednjih 20-ak godina. Tim privrednim subjektima može biti teško da utvrde, na bazi iskustva, broj zaposlenih kojima će otpremnina po osnovu odlaska u penziju biti isplaćena, tj. koji će ostati u radnom odnosu kod poslodavca sve do penzionisanja.

Ukoliko privredni subjekt angažuje aktuara (konsultanta) za procenu i uspostavljanje aktuarskih pretpostavki neophodnih za obračun rezervisanja za otpremnine, u sklopu tog obračuna biće procenjena i stopa fluktuacije radne snage. Prilikom određivanja ove varijable u obzir treba uzeti, pored istorijskih podataka, i analizu privredne grane u kojoj privredni

subjekt posluje i tendencije u istoj. Ako bi se na bazi analize svih dostupnih podataka utvrdilo da stepen fluktuacije radne snage nema značajniji uticaj na procenjeni iznos otpremnine, privredni subjekti mogu odlučiti, u konsultacijama sa aktuarom ili konsultantom, da iz obračuna isključe ovu varijablu. Međutim, ako je fluktuacija radne snage značajna, kao što je to npr. slučaj u revizorskim firmama, stopa fluktuacije radne snage mora biti uključena u obračun, kako bi procenjeni iznos rezervisanja bio realan u datom trenutku.

5.1.2.4. Stopa rasta zarada

U obračun rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju trebalo bi uključiti i očekivanu stopu rasta zarada. Procena ovog faktora nije jednostavna u privrednim uslovima koji su zastupljeni u Republici Srbiji. Naime, naša privreda je pod uticajem inflacije, tako da bi pri proceni stope rasta zarada trebalo imati u vidu tu činjenicu. U 2014. godini zabeležen je pad zarada. Otuda je svaka primena stope rasta zarada u obračunu rezervisanja za otpremnine pre sredstvo ublažavanja efekata inflacije, nego što je u pitanju realni porast zarada zaposlenih. Privredni subjekti za stopu rasta zarada mogu uzeti stopu inflacije, kako bi se efekti inflacije ublažili, ili se u dogovoru sa konsultantom (aktuarom, revizorom) opredeliti za neku drugu stopu za koju smatraju da bi bila adekvatnija za obračun i koja bi doprinela realnijoj proceni.

5.1.3. Upotreba, ukidanje i preispitivanje procenjenog iznosa rezervisanja za otpremnine

Na datum bilansa iznose rezervisanja potrebno je preispitati i izvršiti odgovarajuća doknjižavanja, odnosno ukidanja, za pripadajući obračunski period, kao i diskontovanje iznosa na sadašnju vrednost. Ova vrsta rezervisanja se godinama evidentira i akumulira, a

upotrebljava tek onda kada nastupi događaj za koji je rezervisanje formirano – odlazak zaposlenog u penziju. U slučaju rezervisanja za jubilarne nagrade, to je navršenje određenog broja godina radnog staža, po osnovu čega se zaposlenom isplaćuje jubilarna nagrada.

Imajući u vidu da postoji mogućnost da neko od zaposlenih neće dočekati penziju u privrednom subjektu (bilo da će napustiti privredni subjekt radi zaposlenja kod drugog poslodavca ili zbog mogućnosti da će se dogoditi nesrećni slučaj da zaposleni premine pre vremena penzionisanja) preispitivanje formiranih rezervisanja privredni subjekt treba da vrši najmanje jednom godišnje, odnosno na kraju svakog izveštajnog perioda.

Postavlja se pitanje: *Da li treba ukidati do tog momenta formirani iznos rezervisanja ukoliko zaposleni NN napusti privredni subjekt radi zasnivanja radnog odnosa kod drugog poslodavca, uzimajući u obzir da će privredni subjekt (sadašnji poslodavac) zaposliti drugo lice na upražnjeno radno mesto?*

Privredni subjekti ne mogu odlučiti da ne ukidaju iznose formiranih rezervisanja ukoliko nastupe ovi događaji, uvažavajući činjenicu da će poslodavac zaposliti drugo lice, vrlo verovatno sa određenim radnim iskustvom (donetim radnim stažem). Dakle, iskazano rezervisanje za otpremninu po osnovu odlaska zaposlenog NN u penziju privredni subjekt mora ukinuti, bez obzira na činjenicu da će drugo lice biti zaposleno na upražnjeno radno mesto, koje može imati slično iskustvo i ostvareni radni staž do tog momenta. Ukidanje se ne mora izvršiti na dan prestanka radnog odnosa zaposlenog NN, ali je obavezno do kraja tog izveštajnog perioda.

Na kraju svakog izveštajnog perioda privredni subjekti treba da izvrše preispitivanje formiranih rezervisanja, kao i njihovo korigovanje u cilju odražavanja najbolje procene u sadašnjem trenutku. Ukoliko više nije verovatno da će biti neophodan odliv resursa sa ekonomskim koristima za izmirenje obaveze, rezervisanje se ukida (MRS 37.59). Rezervisanje

za otpremnine po osnovu odlaska u penziju po pravilu se ne ukida u potpunosti, izuzev kada u privrednom subjektu na datum bilansa više nema zaposlenih.

Ukidanje rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade evidentira u korist prihoda od ukidanja rezervisanja (račun 678). Privredni subjekti koji su do 2014. godine imali formirana i iskazana rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju, nakon izmena *Zakona o radu* iz 2014. godine morali su da izvrše preispitivanje formiranih iznosa rezervisanja i da evidentiraju odgovarajuće korekcije (korigovanje iznosa naniže) kako bi iskazana rezervisanja za otpremnine sveli na sadašnju vrednost.

Privredni subjekti koji su u 2014. godini po prvi put započeli obračunavanje rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju, dužni su da retroaktivno obračunaju rezervisanje za sledeće periode:

- 2012. godinu (izveštajni period koji se završava na dan 31.12.2012. godine),
- 2013. godinu (izveštajni period koji se završava na dan 31.12.2013. godine) i
- tekuću, 2014. godinu (izveštajni period koji se završava na dan 31.12.2014. godine).

U ovom slučaju privredni subjekt bi trebalo da proknjiži procenjeni iznos obaveze kao ispravku materijalno značajne greške na dan 01.01.2014. godine. U 2014. godini privredni subjekti su bili u obavezi da izvrše retroaktivan obračun rezervisanja za otpremnine za prethodni period, zbog izmena zakonskih propisa koji imaju uticaja na obračun otpremnina, bez obzira da li po prvi put vrše obračun rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju ili već imaju formirana rezervisanja za otpremnine. Obračun treba da obuhvati sve zaposlene koji su na prethodno navedene datume bili zaposleni u privrednom subjektu.

Kada nastupi događaj zbog kojeg je rezervisanje za otpremnine formirano (odlazak zaposlenog u penziju), isplata otpremnine po osnovu odlaska u penziju se evidentira zaduživanjem računa 404, uz odobrenje tekućeg računa (i računa obaveza za poreze i doprinose).

5.1.4. Obelodanjivanja u vezi sa rezervisanjima za otpremnine

MRS 19 ne zahteva specifična obelodanjivanja kada su u pitanju rezervisanja za otpremnine, niti jubilarne nagrade, pa se obelodanjivanje istih vrši u skladu sa zahtevima datim u okviru MRS 37. Smernice koje važe za obelodanjivanje drugih vrsta rezervisanja, primenjuju se i na rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade.

U situacijama kada privredni subjekt nudi zaposlenima otpremninu kao naknadu po osnovu prestanka radnog odnosa, usled odluke o višku, može postojati neizvesnost po pitanju broja zaposlenih koji će prihvatiti ponuđene otpremnine. Tada postoji potencijalna obaveza koju treba obelodaniti u napomenama. Treba imati na umu i činjenicu da što je broj zaposlenih manji, efekat iskazanih rezervisanja i eventualno napravljenih grešaka pri proceni je značajniji i izraženiji. Iskazani ili neiskazani iznos, ukoliko je netačan, može da utiče na realnost prikazanih finansijskih izveštaja.

Privredni subjekti treba da obelodane najmanje sledeće podatke kada su u pitanju rezervisanja za otpremnine:

- računovodstvenu politiku za vrednovanje rezervisanja za otpremnine,
- računovodstvenu politiku za priznavanje aktuarskih dobitaka ili gubitaka,
- osnovne korišćene aktuarske pretpostavke (diskontna stopa, stopa rasta zarada, fluktuacija radne snage i dr.),

- datum poslednje sveobuhvatne aktuarske procene, kao i kratak opis prilagođavanja postojećih aktuarskih procena,
- iznos dugoročnih, odnosno kratkoročnih rezervisanja,
- početno stanje i stanje na kraju izveštajnog perioda, uz posebno iskazivanje troškova tekućih usluga, troškova prošlih usluga, troškova kamata, aktuarskih dobitaka/gubitaka, prihoda,
- iznos isplaćenih otpremnina.

5.2. Zahtevi MSFI za MSP u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za naknade zaposlenima

Mala i srednja pravna lica, koja primenjuju MSFI za MSP, za poslove priznavanja i vrednovanja rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade primenjuju Odeljak 28.

U Odeljku 28 otpremnine su definisane kao (28.21):

„Entitet može biti obavezan putem zakonskih propisa, ugovora ili drugih aranžmana sa zaposlenima ili njihovim predstavnicima, ili putem izvedene obaveze zasnovane na poslovnoj praksi, običaju ili želji za pravičnim postupkom, da izvrši plaćanje (ili obezbedi druga primanja) zaposlenima, kada okonča njihovo zaposlenje. Takva plaćanja su otpremnine.“

5.2.1. Priznavanje rezervisanja za otpremnine

Otpremnine ne obezbeđuju privrednom subjektu buduće ekonomske koristi. Privredni subjekti ih stoga priznaju kao obavezu i rashod, kada privredni subjekt predstavi rešenost da:

- okonča zaposlenje nekog zaposlenog ili grupe zaposlenih pre uobičajenog datuma penzionisanja ili
- obezbedi otpremnine kao rezultat ponude date u cilju da se podstakne dobrovoljno prihvatanje statusa viška.

Smatra se da privredni subjekt ima rešenost da okonča zaposlenje samo kada postoji sačinjen detaljan i zvaničan plan za okončanje zaposlenja i kada nema realnu mogućnosti da odustane od njega. Privredni subjekti takođe imaju zakonsku obavezu da svakom zaposlenom isplate otpremninu prilikom odlaska u penziju, najmanje u iznosu koji je utvrđen zakonom.

5.2.2. Odmeravanje rezervisanja za otpremnine

Privredni subjekt treba da odmerava otpremnine u visini najbolje procene izdatka koji se zahteva za izmirenje obaveze na datum izveštavanja. Ukoliko je data ponuda radi podsticanja dobrovoljnog prihvatanja statusa tehnološkog viška, procena iznosa otpremnine treba da bude zasnovana na broju zaposlenih za koje se očekuje da će takvu ponudu prihvatiti.

Privredni subjekt treba da koristi, ukoliko je u mogućnosti bez prekomernih troškova¹³ i napora, metod kreditiranja projektovane jedinice za odmeravanje svoje obaveze definisanih primanja i povezanog troška (Odeljak 28.18). Mala i srednja pravna lica prilikom odmeravanja iznosa otpremnine treba da uključe različite aktuarske pretpostavke, i to:

- diskontnu stopu,
- stopu rasta zarada,
- fluktuaciju zaposlenih i smrtnost,

¹³ U okviru 2.13 MSFI za MSP navodi se da koristi koje se dobiju od informacije treba da budu veće od troškova dobijanja te informacije.

- promenu zakonske i profesionalne regulative,
- ostale aktuarske pretpostavke koje treba respektovati u cilju što realnije procene.

U okviru Odeljka 28 nisu postavljeni posebni zahtevi pred mala i srednja pravna lica, kada je u pitanju priznavanje i vrednovanje rezervisanja za naknade zaposlenima, u odnosu na zahteve MRS 19 koji primenjuju velika pravna lica. MSFI za MSP ne zahteva da obračun rezervisanja za otpremnine radi ovlašćeni aktuar, niti vršenje sveobuhvatne aktuarske procene svake godine (Odeljak 28.20). Pravna lica mogu sama pristupiti utvrđivanju svih varijabli neophodnih za realnu procenu ove vrste rezervisanja, u skladu sa internim aktom o računovodstvu i računovodstvenim politikama. Ako privredni subjekti nisu u mogućnosti da bez prekomernih troškova i napora primene metod kreditiranja projektovane jedinice za odmeravanje svojih obaveza i troškova plana definisanih primanja, dozvoljeno im je da pojednostave odmeravanje zanemarivanjem očekivanog povećanja zarade, budućih usluga trenutno zaposlenih, kao i njihovu moguću smrtnost, (Odeljak 28.19).

5.2.3. Obelodanjivanje rezervisanja za otpremnine

Odeljak 28 zahteva od malih i srednjih pravnih lica da na datum izveštavanja obelodane za svaku kategoriju otpremnina koju obezbeđuju svojim zaposlenima:

- prirodu primanja,
- računovodstvenu politiku,
- iznos svoje obaveze i
- obim finansiranja.

Ako postoji neizvesnost u pogledu broja zaposlenih koji će prihvatiti ponuđenu otpremninu, kao stimulaciju za dobrovoljno prihvatanje statusa viška, tada postoji potencijalna obaveza.

Shodno zahtevima Odeljka 21, privredni subjekt treba da obelodani informaciju o potencijalnim obavezama, osim kada je verovatnoća odliva za izmirenja obaveze mala.

5.3. Zahtevi zakonske regulative i podzakonskih akata u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za naknade zaposlenima

Obračun rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju prilično je kompleksan i zahteva dobro poznavanje ne samo profesionalne, već i zakonske regulative. U Republici Srbiji računovođe moraju dobro da poznaju sledeće zakone, kako bi mogli da izvrše adekvatnu procenu rezervisanja za otpremnine:

- Zakon o radu,
- Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju i
- Zakon o porezu na dobit pravnih lica.

5.3.1. Zakon o radu

Zakonskim propisima može biti utvrđena obaveza privrednih subjekata da isplate otpremnine, što je slučaj u Republici Srbiji. Privredni subjekt može biti obavezan da izvrši plaćanje (ili obezbedi druga primanja) zaposlenima kada okonča njihovo zaposlenje. Ova obaveza ne proističe samo iz zakonskih propisa, već može proisteći i iz ugovora ili drugih aranžmana sa zaposlenima ili njihovim predstavnicima, kao i putem izvedene obaveze zasnovane na poslovnoj praksi, običaju ili želji za pravičnim postupkom.

U našoj zemlji su pozitivno-pravnim propisima uređena prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa (Zakon o radu). U skladu sa našom zakonskom regulativom mogu se iskazati sledeća rezervisanja za naknade zaposlenima:

- rezervisanja za otpremnine prilikom odlaska u penziju,
- rezervisanja za jubilarne nagrade zaposlenima i
- rezervisanja za druge naknade koje su utvrđene ugovorom o radu (npr. rezervisanje za plaćeno odsustvo u trajanju od 3 meseca, za odlazak na stručno usavršavanje npr. na svakih 5 godina rada kod poslodavca i sl.).

Prema čl. 119 Zakona o radu poslodavac je dužan da isplati zaposlenom otpremninu prilikom odlaska u penziju. Otpremnina mora biti u visini od najmanje dve prosečne zarade. Poslodavac može opštim aktom utvrditi otpremninu u višem iznosu, ali ona ne sme biti niža od dve prosečne plate. Opštim aktom, odnosno ugovorom o radu može da se utvrdi pravo i na jubilarnu nagradu (čl. 120 Zakona o radu).

Prema prethodnom Zakonu o radu (Zakon o radu, „Sl. glasnik RS“, br.24/2005, 61/2005, 54/2009 i 32/2013) visina otpremnine pri odlasku u penziju bila je propisana u visini od najmanje tri prosečne plate. Novim zakonom ovaj zahtev je redukovan, u korist privrednih subjekata, koji sada imaju vrednosno manju obavezu prema svojim zaposlenima.

Za razliku od otpremnina koje je privredni subjekt (poslodavac) u obavezi da isplati kada zaposleni ode u penziju, isplata jubilarnih nagrada nije zakonom utvrđena kao obavezna. Prema čl. 120 Zakona o radu, opštim aktom, odnosno ugovorom o radu poslodavac može da utvrdi pravo na jubilarnu nagradu. Ukoliko privredni subjekt to učini, postoji osnov za formiranje i iskazivanje rezervisanja za jubilarne nagrade.

Privredni subjekt određuje uslove za isplatu jubilarne nagrade, tj. za koliko godina radnog staža provedenog u neprekidnom radnom odnosu kod poslodavca zaposleni ima prava na pripadajuću naknadu – jubilarnu nagradu. Takođe, privredni subjekt definiše kolektivnim

ugovorom ili ugovorom o radu u kom iznosu će biti isplaćene jubilarne nagrade, da li do neoporezivog iznosa ili u većem iznosu.

5.3.2. Poreski tretman rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade

Zakonom o porezu na dobit pravnih lica propisano je koji se rashodi i prihodi priznaju u poreskom bilansu, za potrebe utvrđivanja oporezive dobiti koja predstavlja osnovicu poreza na dobit pravnih lica. Kada su u pitanju otpremnine, troškovi rezervisanja za obračunate otpremnine i novčane naknade zaposlenom po osnovu odlaska u penziju ili prestanka radnog odnosa po drugom osnovu priznaju kao rashod u poreskom bilansu, ali u poreskom periodu u kom su otpremnine isplaćene (čl. 9a).

U obrascu poreskog bilansa iskazuju se i iznosi otpremnina koje su u tekućem izveštajnom periodu obračunate, ali nisu isplaćene (r. br. 16). Time je oporeziva dobit tekućeg izveštajnog perioda veća nego računovodstvena dobit istog izveštajnog perioda. U izveštajnom periodu u kojem dolazi do isplate otpremnine evidentira se iznos otpremnina isplaćenih u tekućem izveštajnom periodu, a koje su bile obračunate u nekom od prethodnih izveštajnih perioda (r. br. 17). Na ovaj način se oporeziva dobit tekućeg izveštajnog perioda umanjuje u odnosu na računovodstvenu dobit istog izveštajnog perioda.

Primera radi, ako zaposleni Petar Petrović ide u penziju u 2014. godini, u poreskom bilansu privrednog subjekta (njegovog poslodavca) iznos otpremnine biće priznat kao rashod u onom izveštajnom periodu kada privredni subjekt isplati zaposlenom otpremninu, tj. u 2014. godini. To znači da će oporeziva dobit u 2014. godini biti manja nego računovodstvena, za isti izveštajni period. U prethodnim izveštajnim periodima, tokom perioda iskazivanja rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju, situacija je obratna.

Kada su u pitanju jubilarne nagrade, do neoporezivog iznosa ne plaća se porez na zaradu. Ukoliko je zaposlenom jubilarna nagrada isplaćena u višem iznosu od neoporezivog, na razliku se primenjuje aktuelna poreska stopa i plaća porez.

5.3.3. Kontni okvir

Prema Pravilniku o Kontnom okviru račun 404 - *Rezervisanja za naknade i druge beneficije zaposlenih* predviđen je za evidentiranje poslovnih promena koje se odnose na rezervisanja za naknade i druge beneficije zaposlenih. Na ovom računu iskazuju se dugoročna rezervisanja po osnovu beneficija, kao što su otpremnine prilikom odlaska u penziju, jubilarne nagrade i druge obaveze prema zaposlenima, koje se isplaćuju u skladu sa stečenim pravima u toku trajanja i nakon prestanka zaposlenja.

Rezervisanje za otpremnine se formira na teret rashoda, i to računa 545 - *Rezervisanja za naknade i druge beneficije zaposlenih*, dok se ukidanje istih vrši u korist računa prihoda, račun 678. Kratkoročna rezervisanja za otpremnine evidentiraju se na računu 467.

5.3.4. Pravilnik za mikro pravna lica

Mikro pravna lica, koja primenjuju odredbe Pravilnika za mikro pravna lica, za računovodstveni tretman rezervisanja primenjuju čl. 25 i 26 pomenutog Pravilnika. Ovim članovima nisu utvrđena posebna pravila ili smernice za računovodstveni tretman priznavanja i vrednovanja rezervisanja za naknade zaposlenima.

Mikro pravna lica nisu u obavezi da iskazuju rezervisanja za naknade zaposlenima (otpremnine, jubilarne nagrade). Ukoliko ipak imaju potrebu da iskažu rezervisanja za otpremnine, za priznavanje i vrednovanje će primeniti odredbe prethodno navedenih

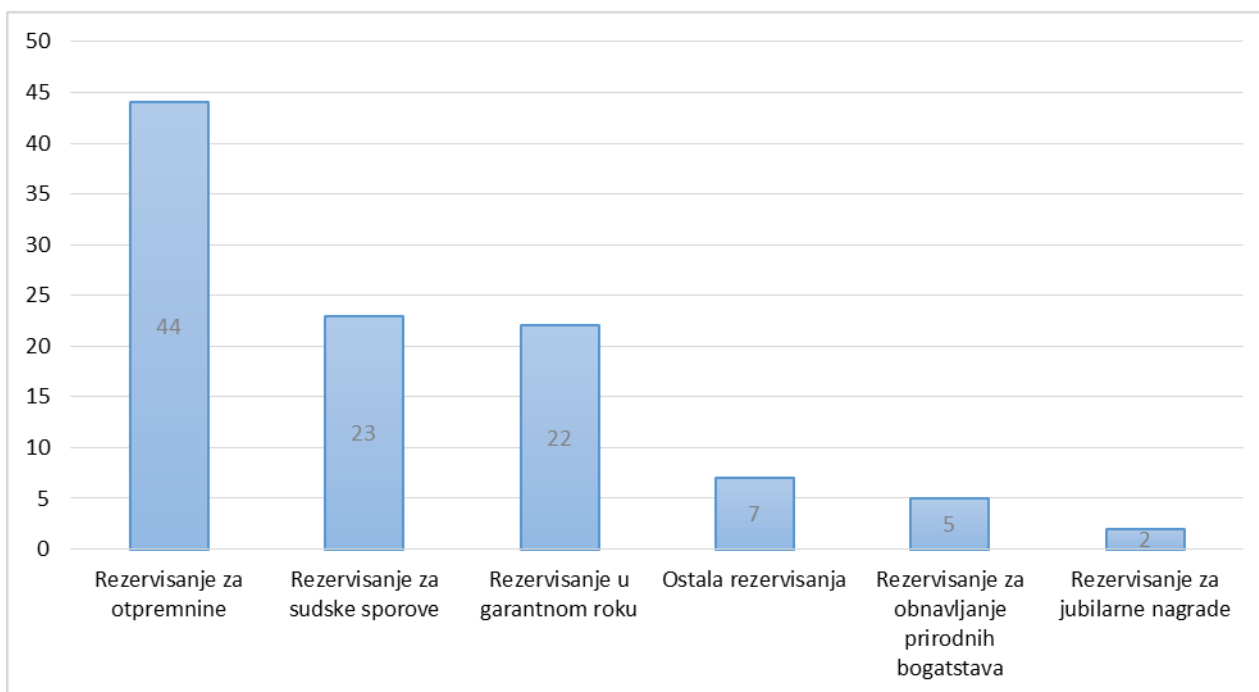
članova. Ova kategorija pravnih lica češće iskazuje rezervisanja za otpremnine radnicima kojima se prekida rad pre uobičajenog datuma penzionisanja, na osnovu donete odluke privrednog subjekta, ili na osnovu odluke zaposlenog da dobrovoljno prihvati da je višak, u zamenu za primanje (*otpremninu*). Ukoliko postoji plan, privredni subjekt iskazuje rezervisanje za ovu vrstu otpremnina bez obzira na veličinu pravnog lica i standarde koje primenjuje.

U čl. 25 i 26 ne navodi se da privredni subjekti koji vrše rezervisanja (bilo koju vrstu rezervisanja) treba da vrše diskontovanje iznosa na sadašnju vrednost niti da primenjuju aktuarske metode prilikom procene iznosa otpremnina. Ukoliko se mikro pravna lica odluče na iskazivanje rezervisanja, ona nisu u obavezi da vrše diskontovanje na sadašnju vrednost, niti da uključuju aktuarske pretpostavke u obračun. Isključivanje ovih varijabli iz obračuna čini proces procene rezervisanja jednostavnijim i lakšim.

5.4. Empirijski nalazi

Prema rezultatima sprovedenog istraživanja, **rezervisanje za otpremnine predstavlja najzastupljeniju vrstu rezervisanja u računovodstvu privrednih subjekata koji posluju na teritoriji Republike Srbije**, sa učešćem od 77%. Kada su u pitanju rezervisanja za naknade zaposlenima, 4% ispitanika navelo je da pored rezervisanja za otpremnine formira i rezervisanje za jubilarne nagrade (grafik br. 11).

Grafik 11: Zastupljenost rezervisanja za naknade zaposlenima među ostalim vrstama rezervisanja

Rezervisanje za naknade zaposlenima (otpremnine i jubilarne nagrade) u najvećem broju formiraju srednja i velika pravna lica, čak 87% (tabela br. 10). Imajući u vidu da ove kategorije privrednih subjekata po pravilu imaju veliki broj zaposlenih, iznos rezervisanja za otpremnine predstavlja materijalno značajan iznos, čije bi neevidentiranje moglo da ima značajan uticaj na iskazani rezultat poslovanja.

Tabela 10: Vrste rezervisanja koje formiraju privredni subjekti u zavisnosti od veličine pravnog lica

		Vrste rezervisanja koje privredni subjekt formira					
		Rez. za otpremnine	Rez. u garantnom roku	Rez. za obnavljanje prirodnih bogatstava	Rez. za sudske sporove	Rez. za jubilarne nagrade	Nemam dovoljno znanja da odgovorim na ovo pitanje
Veličina pravnog lica	Mikro pravno lice	0	3	0	0	0	0
	Malo pravno lice	6	6	2	4	0	0
	Srednje pravno lice	19	10	2	8	1	0
	Veliko pravno lice	17	3	1	11	3	4
	Ukupno	42	22	5	23	4	4

Kada su u pitanju rezervisanja za otpremnine po osnovu odlaska u penziju, rizik od manipulisanja procenjenim iznosom rezervisanja redukovan je činjenicom da je minimalni iznos rezervisanja utvrđen zakonom. Ipak, revizori prilikom vršenja revizije treba da se uvere da privredni subjekt ima preciznu evidenciju o svim svojim zaposlenima, kao i da je rezervisanje za otpremnine realno procenjeno i iskazano (da su korišćene realne aktuarske pretpostavke za procenu).

Opasnost je da privredni subjekt ne iskaže rezervisanje za otpremnine po osnovu odlaska u penziju, iako bi trebalo da to učini. Politike i stavovi revizorskih firmi po pitanju ovog

problema se razlikuju. U intervjuu sa nezavisnim revizorima došli smo do saznanja da neke revizorske firme ne posvećuju dužnu pažnju reviziji pozicije rezervisanja. U ovoj kategoriji većinom su revizori iz manjih revizorskih firmi. Njihovo objašnjenje je da određeni broj klijenata koji ne iskazuje rezervisanje za otpremnine po osnovu odlaska u penziju posluje sa negativnim neto rezultatom i da bi iskazivanje rezervisanja, kao obaveze koja dugoročno dospeva, ove privredne subjekte stavilo u još nepovoljniji položaj.

Nasuprot njima, veće revizorske firme, posebno pripadnice Velike četvorke (engl. *Big 4*) češće izdaju kvalifikovano mišljenje zbog propusta u vezi sa računovodstvenim tretmanom rezervisanja. Stavovi partnera velikih revizorskih firmi su jedinstveni, ukoliko privredni subjekt nije iskazao rezervisanje za naknade zaposlenima, a trebalo je to da učini imajući u vidu uticaj iznosa na finansijske izveštaje, revizor izdaje modifikovano mišljenje o finansijskim izveštajima.

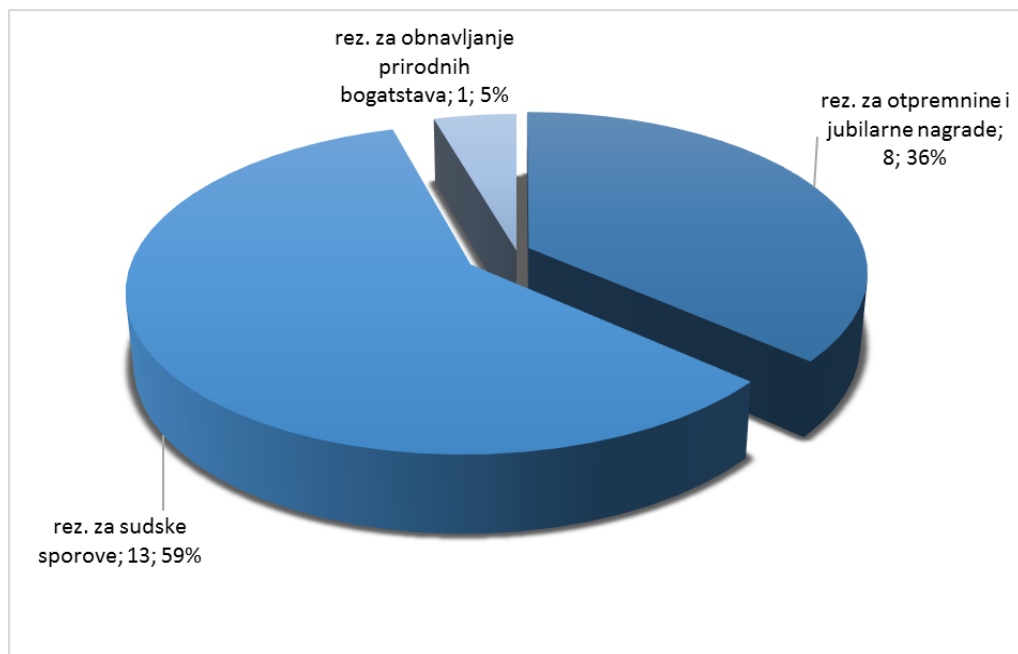
Mišljenje nekih računovođa i revizora je da neiskazivanje rezervisanja za otpremnine ne utiče značajnije na finansijsko izveštavanje. Oni obrazlažu da se u današnjem poslovnom svetu ne može računati da će veći broj trenutno zaposlenih dočekati penziju kod trenutnog poslodavca (poslovno okruženje je veoma konkurentno, velika je fluktuacija radne snage i dr.). Međutim, bez obzira na činjenicu da se ne može pouzdano znati koliko će zaposlenih ostati u radnom odnosu kod poslodavca do penzionisanja, privredni subjekti imaju obavezu da formiraju i iskažu rezervisanje za otpremnine, ukoliko je u pitanju materijalno značajan iznos.

Od ukupnog broja anketiranih računovođa privrednih subjekata, procenat dobijenih modifikovanih mišljenja revizora u vezi sa pozicijom rezervisanja iznosi 5%. Svi privredni subjekti koji su dobili iskazano modifikovano mišljenje revizora u vlasništvu su lica iz Republike Srbije. Privredni subjekti čiji je najmanje jedan osnivač ili suosnivač iz inostranstva

nisu imali takvo iskustvo, što dovodi do zaključka da oni temeljnije pristupaju i daju više na značaju problematici rezervisanja. Odgovor ove grupe privrednih subjekata je, takođe, da njihovi osnivači/suosnivači zahtevaju striktno poštovanje zahteva računovodstvene regulative i da je to imperativ u računovodstvu.

Analizom sadržaja izveštaja revizora 75 privrednih subjekata, od ukupnog broja iskazanih modifikovanih mišljenja zbog pozicije rezervisanja, 36% modifikacija odnosilo se na rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade (grafik br. 12). U većini slučajeva privredni subjekti nisu formirali dovoljan iznos rezervisanja ili revizori nisu bili u mogućnosti da se uvere u realnost i objektivnost samog obračuna, ali bilo je i situacija da privredni subjekt nije uopšte iskazao rezervisanje za otpremnine. Posebno se izdvaja privredni subjekt koji nije formirao rezervisanje za otpremnine i sudske sporove, usled čega zbog značajnosti i uticaja neiskazivanja rezervisanja na realnost finansijskih izveštaja, nije dobio mišljenje revizora (uzdržavanje od mišljenja). Ovaj privredni subjekt nije imao čak ni obračun za otpremnine, niti evidenciju podataka o svojim zaposlenima, što je potrebno za obračun.

Grafik 12: Modifikacija mišljenja revizora zbog različitih vrsta rezervisanja

Kada je u pitanju obračun rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade, u ovom radu se upućuje na primere obračuna koji su autorski rad prof. dr Zorana Petrovića. Imajući u vidu da su se mnoga anketirana lica izjasnila da, po njihovom mišljenju, obračun rezervisanja za otpremnine predstavlja veoma kompleksan i komplikovan proces, u prilogu ovog rada nalaze se prethodno pomenuti primeri obračuna rezervisanja. Kako su zadate funkcije u Excel-u od velikog značaja za sam proces obračuna, primeri su dati u elektronskoj formi.

6. Ostala rezervisanja

U grupu ostalih rezervisanja spadaju ona rezervisanja koja ispunjavaju kriterijume za priznavanje, ali koja prema Kontnom okviru nemaju zaseban račun za evidentiranje poslovnih promena koje u vezi sa njima nastaju. Iako rezervisanja koja nemaju zaseban račun ispunjavaju kriterijume za priznavanje, ona se ne javljaju često u računovodstvu privrednih subjekata, te stoga ne postoji potreba za njihovim iskazivanjem na zasebnom računu.

U grupi ostalih rezervisanja koja ispunjavaju kriterijume za priznavanje najčešće se nalaze rezervisanja za štetne (nepovoljne) ugovore i rezervisanja za date garancije i druga jemstva.

6.1. Rezervisanja za sudske sporove

Postojanje sudskih sporova ne predstavlja retkost u privrednom okruženju bilo gde u svetu, pa tako ni u Republici Srbiji. Značajan broj privrednih subjekata je barem jednom bio u situaciji da se protiv njega povede sudski spor ili da ono bude u situaciji da tuži drugo pravno ili fizičko lice. Sudski procesi su često neizvesni po pitanju ishoda i mogu trajati dugo. Imajući u vidu neizvesnost ishoda sudskog procesa i postojanje mogućnosti da privredni subjekt izgubi spor, usled čega će pretrpeti određeni odliv sredstava, privredni subjekt u tom slučaju treba da iskaže efekte postojanja sudskog spora u svojim finansijskim izveštajima. Ukoliko je izvesno da će privredni subjekt izgubiti sudski spor koji se protiv njega vodi, tada treba da formira rezervisanje za troškove sudskih sporova kako bi odliv budućeg perioda bio dodeljen izveštajnom periodu koji ga je prouzrokovao.

6.1.1. Zahtevi MRS u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za sudske sporove

Da bi rezervisanje za troškove sudskih sporova moglo da bude priznato, potrebno je da budu zadovoljeni kriterijumi za priznavanje rezervisanja, prema MRS 37. Pravna služba ili angažovana advokatska kancelarija sastavlja izveštaj o sudskim sporovima, u okviru kojeg se navodi očekivani ishod spora, kao i visina očekivane štete koju će privredni subjekt morati da plati ukoliko je procenjeno da je gubitak spora izvestan. U tom slučaju iznos odštete ili kazne koju će privredni subjekt biti u obavezi da isplati može se dovoljno precizno utvrditi, na bazi procene pravne službe ili angažovanog advokata.

Ukoliko pravna služba u trenutku sastavljanja finansijskih izveštaja ne može dovoljno pouzdano da proceni da li će privredni subjekt izgubiti spor, usled čega će doći do odliva resursa sa ekonomskim koristima (isplata odštete ili davanje nekog sredstva), tada postoji potencijalna obaveza i privredni subjekt treba da obelodani tu činjenicu (MRS 37.86). Potencijalna obaveza ne može biti priznata, budući da ne ispunjava kriterijume za priznavanje, ali MRS 37 zahteva njeno obelodanjivanje, izuzev kada je mala mogućnost odliva resursa koji predstavljaju ekonomske koristi za privredni subjekt.

Međutim, obelodanjivanje informacija u vezi sa sudskim sporom predstavlja osetljivo pitanje za privredne subjekte. Naime, oni mogu biti u situaciji da ugroze svoju poziciju u sporu sa drugim stranama ukoliko obelodane neke informacije koje se traže u skladu sa zahtevima računovodstvenih standarda. U takvim slučajevima privredni subjekt ne mora da obelodani informaciju čijim bi objavljivanjem ugrozio svoju poziciju, ali treba da obelodani opštu prirodu spora, kao i činjenicu da određena informacija nije obelodanjena i razlozima zbog kojih to nije učinjeno.

6.1.2. Zahtevi MSFI za MSP u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za sudske sporove

Mala i srednja pravna lica, koja primenjuju MSFI za MSP, za poslove priznavanja i vrednovanja rezervisanja za troškove sudskih sporova primenjuju Odeljak 21. U okviru Odeljka 21 nisu navedeni posebni zahtevi kada je u pitanju računovodstveni tretman rezervisanja za troškove sudskih sporova.

Mala pravna lica u svojoj organizacionoj strukturi najčešće nemaju pravnu službu kao zasebni organizacioni deo, tako da za potrebe procene stanja sporova koji se vode protiv privrednog subjekta ova kategorija pravnih lica angažuje eksternog pravnog savetnika ili se konsultuje sa relevantnim stručnim licem u firmi oko procene mogućeg odliva po osnovu očekivanog gubitka spora u budućnosti.

Kada privredni subjekt ne može u trenutku sastavljanja finansijskih izveštaja da proceni ishod sudskog spora, tada ne priznaje rezervisanje već samo vrši obelodanjivanje potencijalne obaveze i informacija koje su navedene u okviru Odeljka 21.15. Potencijalna obaveza je moguća, ali neizvesna obaveza, ili sadašnja obaveza koja nije priznata zato što ne zadovoljava jedan ili oba uslova koja se odnose na priznavanje rezervisanja (Odeljak 21.12).

6.1.3. Zahtevi zakonske regulative i podzakonskih akata u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za sudske sporove

Mikro pravna lica, koja za poslove priznavanja i vrednovanja primenjuju Pravilnik za mikro pravna lica, računovodstveni tretman rezervisanja vrše u skladu sa čl. 25 i 26 pomenutog pravilnika. Ovim pravilnikom nisu utvrđena posebna pravila ili smernice za računovodstveni tretman priznavanja i vrednovanja rezervisanja za sudske sporove.

Prema Pravilniku o primeni Kontnog okvira, na računu 405 - *Rezervisanja za sudske sporove* evidentiraju se dugoročna rezervisanja po osnovu postojećih sudskih sporova koji se vode protiv pravnih lica i preduzetnika, a koje je potrebno iskazati u skladu sa računovodstvenom regulativom. Kratkoročna rezervisanja za sudske sporove privredni subjekti iskazuju na računu 467.

Rezervisanje za sudske sporove se formira na teret računa 549 - *Ostala dugoročna rezervisanja*. Novim Kontnim okvirom uveden je zaseban račun za evidentiranje poslovnih promena u vezi sa rezervisanjima za troškove po osnovu sudskih sporova, ali u klasi 5 nije predviđen poseban račun za evidentiranje ovih troškova. Otuda se rezervisanje za sudske sporove i dalje knjiži na teret računa 549. Starim Kontnim okvirom nije bio predviđen poseban račun za evidentiranje rezervisanja za sudske sporove, već je ova vrsta rezervisanja bila knjižena na računu 409 – *Ostala dugoročna rezervisanja*, koji se po potrebi mogao dalje raščlaniti.

Ukoliko se na kraju izveštajnog perioda, u postupku preispitivanja procenjenog iznosa rezervisanja, utvrdi na bazi ponovne procene da je potrebno umanjiti formirano rezervisanje za odgovarajući iznos, taj iznos se ukida u korist računa 678.

6.2. Rezervisanja za štetne ugovore i rezervisanja za izdate garancije i druga jemstva

Privredni subjekti mogu da formiraju rezervisanje za štetne ugovore, koji su dvostrano obavezni, kao i za izdate garancije i druga jemstva, kada se zadovolje kriterijumi za priznavanje rezervisanja.

6.2.1. Zahtevi MRS u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za štetne ugovore i rezervisanja za izdate garancije i druga jemstva

Prema MRS 37 privredni subjekti mogu da formiraju rezervisanje za štetne ugovore kada imaju ugovor koji je onerozan (štetan). Rezervisanje se može izvršiti samo za ugovore koji su štetni i po osnovu kojih privredni subjekt ima odgovarajuću ugovornu obavezu. Ukoliko ugovor ne precizira obavezu privrednog subjekta da preduzme odgovarajuće aktivnosti ili izmiri obavezu u slučaju neispunjenja neke ugovorne odredbe, takav ugovor nije štetan i ne predstavlja osnov za formiranje rezervisanja.

Onerozni ugovori su teretni ugovori, dvostrano obavezni, kao što su npr. ugovor o kupoprodaji, ugovor o zakupu i dr. Ugovor je onerozan (štetan) kada neizbežni troškovi ispunjenja obaveza prema tom ugovoru prevazilaze ekonomske koristi za koje privredni subjekt očekuje da će primiti prema istom. Neizbežni troškovi po osnovu ispunjenja ugovornih obaveza predstavljaju najmanji neto trošak raskida ugovora, koji je manji od troška njegovog ispunjenja i svih odšteta ili kazni koje bi proistekle usled neispunjenja ugovornih stavki (MRS 37.68).

Kada privredni subjekt ima štetan ugovor, kao rezervisanje za štetne ugovore se formira i priznaje iznos sadašnje obaveze prema ugovoru. Pre priznavanja rezervisanja po osnovu štetnog ugovora, privredni subjekt treba da prizna svaki gubitak koji je nastao po osnovu umanjenja vrednosti imovine koja je predmet štetnog ugovora, u skladu sa MRS 36 *Umanjenje vrednosti imovine*.

Rezervisanje po osnovu datih garancija i jemstava se formira i iskazuje u situaciji kada je izvesno da primalac garancije (jemstva) neće moći da izvrši svoje obaveze, usled čega će teret njihovog izvršenja pasti na privrednog subjekta davaoca garancije (jemstva). Primer takvog događaja može biti kada privredni subjekt „A“ daje garanciju banci za svoje zavisno pravno

lice „B“. Garancija će biti aktivirana ukoliko privredni subjekt „B“ ne izmiri na vreme svoju obavezu prema banci, tj. ratu za uzeti kredit.

6.2.2. Zahtevi MSFI za MSP u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za štetne ugovore i rezervisanja za izdate garancije i druga jemstva

Mala i srednja pravna lica, koja primenjuju MSFI za MSP, za poslove priznavanja i vrednovanja rezervisanja za štetne ugovore primenjuju Odeljak 21. U okviru Odeljka 21 nisu navedeni posebni zahtevi kada je u pitanju računovodstveni tretman rezervisanja za štetne ugovore, niti za izdate garancije i druga jemstva.

6.2.3. Zahtevi zakonske regulative i podzakonskih akata u vezi računovodstvenog obuhvatanja rezervisanja za štetne ugovore i rezervisanja za izdate garancije i druga jemstva

Pravna lica koja primenjuju Pravilnik za mikro pravna lica, za računovodstveni tretman rezervisanja primenjuju čl. 25 i 26 pomenutog pravilnika. Ovim pravilnikom nisu utvrđena posebna pravila ili smernice za računovodstveni tretman priznavanja i vrednovanja rezervisanja za štetne ugovore, odnosno za izdate garancije i druga jemstva.

Prema Pravilniku o primeni Kontnog okvira, na računu 405 - *Rezervisanja za sudske sporove* evidentiraju se rezervisanja za sudske sporove, a na računu 409 – *Ostala dugoročna rezervisanja za izdate garancije i druga jemstva* i ostala rezervisanja u skladu sa MRS 37 i računovodstvenom politikom. Prema prethodnom Kontnom okviru rezervisanja za sudske sporove iskazivana su u okviru računa 409 - *Ostala dugoročna rezervisanja*, što više nije slučaj. Novim Kontnim okvirom uveden je zaseban račun za evidentiranje poslovnih promena u vezi sa rezervisanjima za troškove po osnovu sudskih sporova, ali u klasi 5 nije predviđen

poseban račun za evidentiranje ovih troškova, već se njihovo evidentiranje vrši na teret računa 549 - *Ostala dugoročna rezervisanja*, što je slučaj i sa rezervisanjima za štetne ugovore i za date garancije i jemstva. Kratkoročna rezervisanja iskazuju se na računu 467, a neiskorišćeni iznos rezervisanja se ukida u korist računa 678.

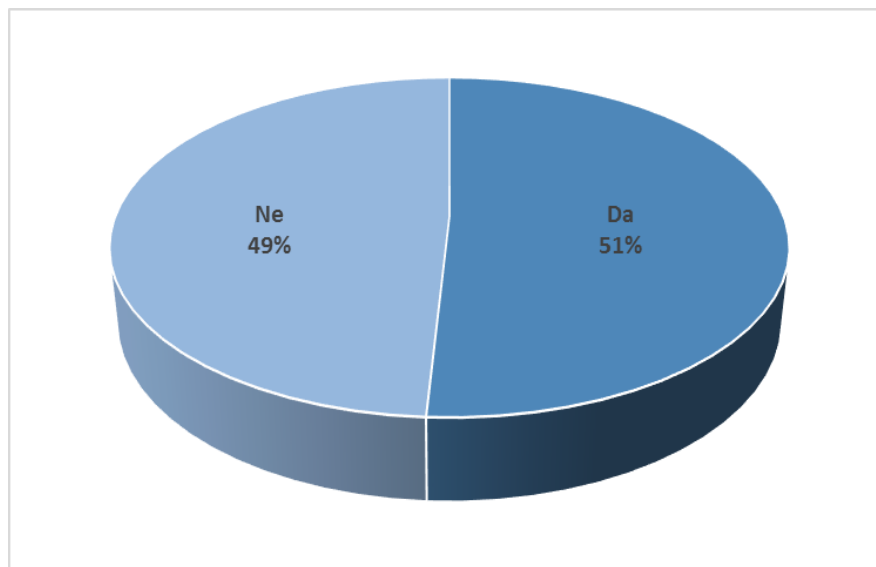
6.3. Empirijski nalazi

Posle rezervisanja za otpremnine, koje predstavlja najzastupljeniju vrstu rezervisanja u anketiranim privrednim subjektima (čak 77% anketiranih privrednih subjekata vrši rezervisanje za otpremnine), **rezervisanje za sudske sporove predstavlja drugu najzastupljeniju vrstu rezervisanja u privredi Republike Srbije**. Ova vrsta rezervisanja je zastupljena u pasivi kod 40% anketiranih privrednih subjekata (grafik br. 8, str. 151).

Iako su bili u obavezi da formiraju rezervisanje za sudske sporove, čak 49% anketiranih privrednih subjekata nije izvršilo rezervisanje za sudske sporove. Na pitanje „Ukoliko se protiv Vašeg privrednog subjekta vodi neki sudski spor, za koji očekujete da može biti izgubljen, da li ste formirali rezervisanje za sudske sporove?“, svega 51% anketiranih privrednih subjekata je to učinio (grafik br. 13). U razgovoru sa računovođama u čijim privrednim subjektima nije formirano rezervisanje iako je to trebalo učiniti, došli smo do saznanja da rezervisanje za sudske sporove nisu formirali iz razloga što sudski procesi traju po nekoliko godina, pa su bili mišljenja da ima vremena za iskazivanje rezervisanja.

Bez obzira na neizvesnost roka kada će sudski proces biti okončan, ukoliko je procena pravne službe da će spor biti izgubljen, usled čega će privredni subjekt pretrpeti štetu, rezervisanje treba formirati u obračunskom periodu u kojem je postalo izvesno da postoji velika verovatnoća da će spor biti okončan sa negativnim ishodom.

Grafik 13: Prikaz odnosa privrednih subjekata koji su formirali rezervisanje za sudske sporove i onih koji to nisu učinili

Izveštaj o sudskim sporovima sastavlja 75% anketiranih privrednih subjekata. U preostalih 25%, čija pravna služba ili angažovani advokat ne sastavljaju ovaj izveštaj, u najvećem broju se nalaze mala i mikro pravna lica (više od 70%). Takođe, čak 90% obveznika revizije sastavlja pomenuti izveštaj, dok su izuzeci privredni subjekti koji nisu obveznici revizije da to čine (tabela br. 11).

Tabela 11: Prikaz privrednih subjekata koji sastavljaju izveštaj o sudskim sporovima, u zavisnosti od veličine pravnog lica i obaveze da vrše reviziju finansijskih izveštaja

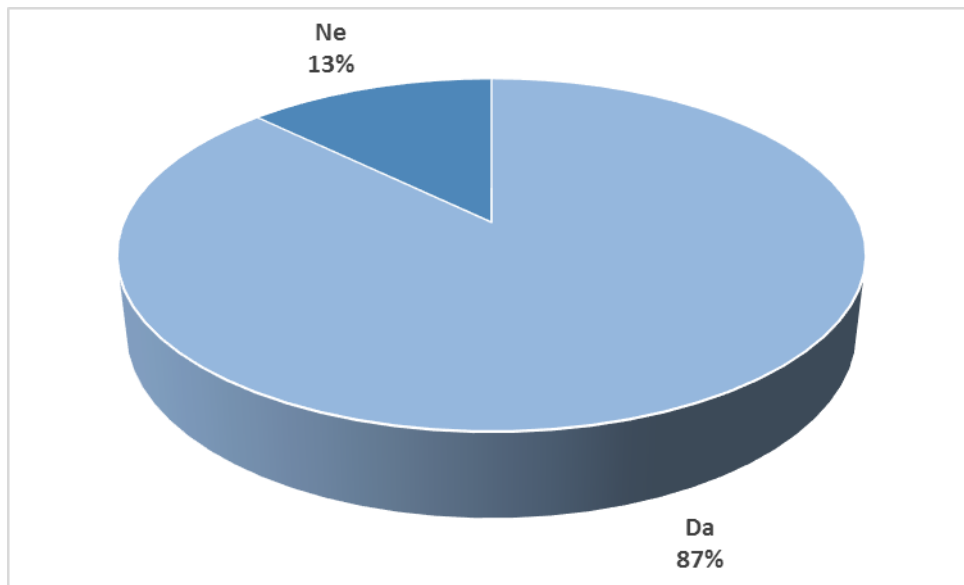
		Da li Vaša pravna služba (angažovani advokat) sastavlja izveštaj o sudskim sporovima na kraju svakog izveštajnog perioda?		
		Da	Ne	Ukupno
U koju od navedenih kategorija je Vaš privredni subjekt bio razvrstan u 2013. godini?	Mikro pravno lice	0	3	3
	Malo pravno lice	5	7	12
	Srednje pravno lice	21	3	24
	Veliko pravno lice	17	1	18
	Ukupno	43	14	57
Da li ste obveznik revizije?	Da	41	5	46
	Ne	2	9	11
	Ukupno	43	14	57

Većina anketiranih privrednih subjekata, obveznika revizije, potvrdila je (87%) da su imali zahtev od strane nezavisnog revizora da dostave izveštaj o sporovima (grafik br. 14). Svi intervjuisani nezavisni revizori su potvrdno odgovorili na pitanje da li od svojih klijenata traže izveštaj o sudskim sporovima, rekavši da je to praksa i neizostavni deo programa i procesa revizije. Na osnovu tog izveštaja, revizori dalje proveravaju poziciju rezervisanja za sudske sporove. Revizori su mišljenja, na bazi iskustva, da su najčešće zastupljene vrste rezervisanja

upravo rezervisanja za otpremnine (većinom kod velikih pravnih lica) i rezervisanja za sudske sporove, što je potvrdilo i sprovedeno istraživanje.

Ukupno su tri privredna subjekta, od anketiranih 57, dobila kvalifikovan izveštaj nezavisnog revizora zbog pozicije rezervisanja. Jedna od te tri modifikacije mišljenja odnosila se na rezervisanje za sudske sporove.

Grafik 14: Odgovori na pitanje: „Da li ste imali zahteva od nezavisnog revizora da dostavite izveštaj o sudskim sporovima?“

Kada su u pitanju rezervisanja za štetne ugovore i rezervisanja za izdate garancije i druga jemstva, ona su slabije zastupljena u strukturi rezervisanja u Republici Srbiji. Samo je jedan anketirani računovođa naveo da se u računovodstvu njegovog privrednog subjekta vrši priznavanje rezervisanja po osnovu nepovoljnih ugovora.

7. Distinkcija između rezervisanja u delokrugu MRS 37 i rezervisanja za *NPL*: bankarski sektor Republike Srbije

Poistovećivanje pojma rezervisanja sa nenaplativim potraživanjima česta je pojava u praksi, posebno u bankarskom sektoru. Finansijski sektor jeste specifičan u odnosu na privredu, ali računovodstveni principi su isti za sve učesnike. Rezervisanje predstavlja obavezu, bilo da je reč o finansijskom ili nefinansijskom sektoru. Ipak, termin rezervisanje ili rezervacije za *NPL* svakodnevno se koristi u bankarskom svetu, iako zapravo nije reč o rezervisanju kao obavezi (što ono po svojoj prirodi jeste).

7.1. Upravljanje rizikom (Risk menadžment)

Globalno poslovno okruženje, izražena konkurentnost i posledice svetske ekonomske krize koje poslednjih nekoliko godina opterećuju učesnike na globalnom tržištu, nametnuli su potrebu da se privredni subjekti, finansijske i nefinansijske institucije posvete kontrolisanju i unapređenju svog poslovanja kroz proces upravljanja rizikom. Upravljanjem rizikom i donošenjem odluka u okolnostima koje su nepredvidive, neizvesne i nesigurne bavi se risk menadžment (engl. *risk management*), tj. proces upravljanja rizikom.

Upravljanje rizikom predstavlja proces koji sprovodi upravni odbor privrednog subjekta, njegovo rukovodstvo i ostali zaposleni, a koji se primenjuje prilikom uspostavljanja strategije, širom privrednog subjekta, sa ciljem da se identifikuju događaji koji mogu da utiču na privredni subjekt, kao i održavanje rizika na prihvatljivom nivou, kako bi se obezbedilo razumno uveravanje vezano za postizanje ciljeva privrednog subjekta (COSO, 2004). Dorfman (2004) definiše upravljanje rizikom kao logičan razvoj i implementaciju plana koji se bavi

potencijalnim gubicima. Takođe, cilj upravljanja rizikom jeste i koordinisano upravljanje svim rizicima sa kojima se suočava privredni subjekt, bilo da je rizik vezan za korporativno upravljanje, reviziju, proces nabavke, distribucione sisteme, informacione tehnologije ili ljudske resurse (McShane, Nair & Rustambekov, 2010).

Upravljanje rizikom je dinamičan proces koji se odvija kontinuelno i koji je neophodno konstantno usavršavati i oplemenjivati novim saznanjima i iskustvom. Damodaran (2007) navodi da je svako poslovanje izloženo rizicima i ističe da prvi korak u upravljanju rizikom jeste sastavljanje profila rizika, tj. sagledavanje svih rizika kojima je privredni subjekt izložen, uz obavezno uzimanje u obzir potencijalnih opasnosti. Nakon sagledavanja svih rizika sledi kategorizacija istih, kvantitativna i kvalitativna analiza izloženosti svakom riziku i na kraju sastavljanje plana i strategije za upravljanje svakim rizikom pojedinačno.

Svaki privredni subjekt definiše načine i metode kako se suočava i bori sa rizicima kojima je izložen. Da bi se identifikovale opasnosti kojima je izložen privredni subjekt, potrebno je dobro poznavanje organizacione strukture privrednog subjekta i njegovog poslovanja, tržišta na kojem privredni subjekt posluje, poznavanje zakonske i profesionalne regulative koju je u obavezi da primenjuje i poštuje. Takođe, za analizu je potrebno uzeti u obzir političko, društveno i kulturno okruženje u kojem privredni subjekt posluje. Mera u kojoj je privredni subjekt uspešan u upravljanju rizikom reflektuje se kroz ostvareni finansijski rezultat i druge pokazatelje poslovanja na kraju poslovne godine.

Postavljaju se pitanja: *Kakva je uloga rezervisanja u procesu upravljanja rizikom? Da li rezervisanje može da utiče na rezultat poslovanja privrednog subjekta?*

Svakako da može. **Privredni subjekti mogu zloupotребiti poziciju rezervisanja za upravljanje rezultatom poslovanja. Potcenjivanje ili precenjivanje iznosa rezervisanja nema uticaja samo na izveštajni period u kojem je iznos rezervisanja nerealno iskazan, već i na naredne**

izveštajne periode. Ukoliko privredni subjekt preceni iznos rezervisanja, u tekućem izveštajnom periodu će zbog toga prikazati manji dobitak zbog troškova formiranja rezervisanja, dok će u nekom narednom periodu evidentirati veće prihode, samim tim i dobit, što je posledica ukidanja neiskorišćenog iznosa rezervisanja.

Može se reći da rezervisanje, u širem smislu, predstavlja jednu od mogućnosti za upravljanje rizikom. Ono pre svega predstavlja obavezu privrednog subjekta, ali privredni subjekt formiranjem rezervisanja dodeljuje trošak periodu u kojem je obaveza nastala, kako njenim izmirenjem u budućem periodu sav teret ne bi pao na period u kojem jeste izmirena, ali nije nastala. Uže posmatrano, rezervisanje ne predstavlja tehniku za upravljanje rizikom i svako manipulisanje prilikom procenjivanja predstavlja kršenje propisa i zahteva profesionalne računovodstvene regulative.

7.2. Kreditni rizik

Kreditni rizik predstavlja rizik koji je najneposrednije vezan za bankarsko poslovanje i često se naziva tipično bankarskim rizikom. Kao takav, kreditni rizik predstavlja najveću opasnost kojoj je banka u svom poslovanju izložena. Ovaj rizik spada u kategoriju finansijskih rizika, budući da postoji mogućnost finansijskog odliva sredstava. Tolerancija finansijskog rizika se definiše kao maksimalna nesigurnost koju je neko spreman da prihvati prilikom donošenja finansijske odluke (Grable, 2000).

Kreditni rizik je rizik kojem su posebno izložene banke, budući da njihova primarna delatnost obuhvata kreditno-depozitne poslove. To je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled neizvršavanja obaveza dužnika prema banci. Ukoliko kreditni dužnik banke ne otplaćuje uredno anuitete, banka se suočava sa određenim

gubitkom. Preveliki kreditni gubici ili neefektivnost rukovodstva banke u upravljanju rizicima kreditnog portfolija, mogu dovesti do problema u poslovanju banke (Ditchkus, Sierra & Reed, 2011). Prethodnih godina bili smo svedoci bankrotstva mnogih banaka zbog realizacije kreditnog rizika, kako na međunarodnom, tako i na domaćem tržištu.

Prema čl. 31 Zakona o bankama, banke su u obavezi da identifikuju, mere i procenjuju kreditni rizik, prema kreditnoj sposobnosti dužnika, njegovoj urednosti u izmirenju obaveza prema banci i kvalitetu instrumenata obezbeđenja potraživanja banke. Takođe, banka je dužna da obračunava i izdvaja rezerve za procenjene gubitke koji mogu nastati po osnovu bilansne aktive banke, kao i vanbilansnih stavki.

Pre odobravanja kredita, banka je u obavezi da sprovede aktivnosti procene poslovanja (potencijalnog) klijenta, njegovog finansijskog stanja i kreditne sposobnosti, kao i vrednost njegove kreditne zaštite (hipoteke, jemstva, garancije...). Na bazi kvantitativne i kvalitativne analize klijenata, banke rangiraju svoje plasmane u određene rizične kategorije prema stepenu naplativosti potraživanja i u obavezi su da kontinuirano prate i proveravaju adekvatnost rangiranja statusa svojih plasmana, odnosno nenaplaćenih potraživanja.

Generalno, postoje tri tipa kreditnog rizika, i to:

- rizik kreditne premije (engl. *credit spread risk*) – javlja se zbog volatilnosti koja nastaje kao razlika između kamatne stope po kojoj je kredit plasiran i bezrizične stope prinosa,
- rizik naplativosti (engl. *default risk*) – kada dužnik nije u mogućnosti da ispuni ugovornu obavezu, tj. da vrati kredit i
- rizik pogoršanja kreditnog rejtinga (engl. *downgrade risk*) – pogoršanje rejtinga konkretnog klijenta kada je kredit aktivan.

Odlukom Narodne banke Srbije o Klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke utvrđuje se klasifikacija bilansne aktive i vanbilansnih stavki, kriterijumi za potraživanja banke i način obračuna rezervi za procenjene gubitke koji mogu nastati. Banka odobrene kredite klasifikuje u jednu od 5 kategorija (A, B, V, G ili D) na osnovu urednosti servisiranja obaveza od strane dužnika, procene njegove kreditne sposobnosti i kvaliteta kolateralala.

Kategoriji A pripadaju klijenti koji imaju dobru finansijsku strukturu, kreditno su sposobni ili prvoklasno obezbeđeni i banka ne očekuje probleme u naplati kada je o ovoj kategoriji klijenata reč. Klijenti koji pripadaju kategoriji B su klijenti koji su u docnji sa otplatom 31-60 dana i čije finansijsko stanje nije u svakom pogledu zadovoljavajuće, ali ne pokazuju tendenciju pogoršanja. Klijenti koji kasne sa otplatom kredita 61-90 dana, usled finansijskih problema sa kojima se suočavaju, pripadaju kategoriji V. Potraživanja od klijenata koji kasne sa otplatom duže od 90, odnosno 180 dana, koji su suočeni sa značajnim problemima u poslovanju i koji su čak u postupku likvidacije i stečaja, kategorišu se kao G ili D i oni predstavljaju najveću opasnost po banku.

Banka je u obavezi da redovno obračunava rezervu za procenjene gubitke koji mogu nastati po osnovu aktive i vanbilansnih stavki. Na osnovu kategorije potraživanja, prema Odluci Narodne banke Srbije o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki, rezerva za procenjene gubitke obračunava se primenom odgovarajućih procenata, i to:

- za rejting A - 0%,
- za rejting B - 2%,
- za rejting V - 15%,
- za rejting G - 30% i
- za rejting D - 100%.

Iznos koji banka izdvaja za *NPL* ne predstavlja rezervisanje. Iako se u praksi često koristi termin rezervacije ili rezervisanje za *NPL*, izdvojeni iznosi ne predstavljaju rezervisanje u računovodstvenom smislu. Rezerve su deo kapitala banke, dok se iznos nenaplativih kredita tretira kao ispravka vrednosti nenaplativih potraživanja.

7.3. Profesionalna i zakonska regulativa

U Odluci NBS o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke pominje se rezervisanje za gubitke po vanbilansnim stavkama i govori se o utvrđivanju potrebne rezerve za procenjene gubitke:

8. Obračunati iznos obezvređenja bilansne aktive banka knjigovodstveno evidentira na teret rashoda, a u korist ispravke vrednosti te aktive, a obračunati iznos verovatnog gubitka po osnovu vanbilansnih stavki evidentira na teret rashoda, a u korist rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama.

34. Banka je dužna da utvrdi iznos potrebne rezerve za procenjene gubitke, koji predstavlja zbir pozitivnih razlika između rezerve za procenjene gubitke obračunate u skladu sa ovom odlukom i utvrđenog iznosa ispravke vrednosti bilansne aktive i rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama na nivou dužnika.

Potrebna rezerva za procenjene gubitke po bilansnoj aktivi i vanbilansnim stavkama predstavlja odbitnu stavku od kapitala banke u skladu sa odlukom kojom se uređuje adekvatnost kapitala banke.

Ako je iznos ispravke vrednosti bilansne aktive i rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama veći od iznosa rezerve za procenjene gubitke obračunatog na

nivou dužnika, banka nije obavezna da obračuna potrebnu rezervu za procenjene gubitke po bilansnoj aktivi i vanbilansnim stavkama.

MSFI 9 *Finansijski instrumenti*, koji će biti u primeni za izveštajne periode koji počinju 01. januara 2018. godine i kasnije, predstavlja deo projekta usaglašavanja MRS/MSFI sa GAAP, sa ciljem da se eliminišu razlike između pomenutih računovodstvenih standarda, ali i odgovor IASB-a na pristigle primedbe od strane korisnika finansijskih izveštaja i drugih interesnih strana da su zahtevi MRS 39 teški za razumevanje, primenu i interpretaciju (IFRS 9, IN 2). MSFI 9, čija je finalna verzija prezentovana u julu 2014. godine, zameniće postojeći MRS 39.

Razvoj *MSFI 9* je zbog složenosti bio podeljen u tri faze: klasifikacija i vrednovanje, metodologija umanjenja vrednosti i hedž računovodstvo (računovodstvo zaštite). Druga faza razvoja *MSFI 9* odnosila se na metodologiju sprovođenja testa umanjenja finansijskih instrumenata. Nova metodologija testiranja umanjenja vrednosti finansijskih instrumenata temelji se na modelu očekivanog gubitka umesto na dosadašnjem modelu nastalog gubitka (Perčević & Hladika, 2012). Model nastalog gubitka pretrpeo je brojne kritike tokom ekonomske krize, budući da su gubici bili priznati prekasno, pa se iz tog razloga primenom modela očekivanog gubitka obezvređenje zasniva na proceni novčanih tokova.

Iako se govori o rezervisanju za gubitke po vanbilansnim stavkama, ovde zapravo nije reč o rezervisanju kao obavezi, u računovodstvenom smislu. Kao što je prethodno bilo reči, prema MRS 37 rezervisanje ne može biti formirano za pokriće gubitaka koji će nastati u budućem periodu. U paragrafu 7 MRS 37 navodi se da se u nekim državama izraz rezervisanje koristi takođe u kontekstu stavki kao što su depresijacija, umanjenje vrednosti imovine i sumnjiva potraživanja. Međutim, u pitanju su korigovanja knjigovodstvene vrednosti imovine, ne rezervisanja koja predstavljaju obavezu privrednog subjekta i u delokrugu su MRS 37.

7.4. Empirijski nalazi: bankarski sektor Republike Srbije

U obavljenim intervjuima sa licima zaposlenim u bankama, u kreditnim ili sektorima za upravljanje rizikom, većina njih je o rezervisanjima govorila u kontekstu rezervisanja za nenaplativa potraživanja. Intervju je obavljen sa ukupno 22 lica, iz 7 različitih banaka, od kojih su 2 u domaćem, a 5 u stranom vlasništvu, u periodu od februara 2014 – septembra 2015. godine. Međutim, bez obzira na vlasničku strukturu banaka iz kojih intervjuisani dolaze, 98% njih je rezervisanje povezal sa *NPL*-om ili poistovetilo sa rezervama, dok je ostatak pitao da li se misli na rezervacije za *NPL* ili rezervacije za otpremnine i sudske sporove.

Ishod je bio isti i prilikom intervjuisanja troje iz inostranstva, zaposlenih u različitim internacionalnim investicionim bankama. Oni su takođe o rezervisanju govorili u kontekstu nenaplativih potraživanja, tj. o sredstvima koja banke izdvajaju za pokriće nenaplativih plasmana. Nakon napomene da se nije mislilo na problematične plasmane, intervjuisani su povezali rezervisanje sa sudskim sporovima koji se vode protiv njihovih banaka, a za koje se očekuje da će biti izgubljeni.

Iako je intervjuisano svega troje zaposlenih iz inostranstva, možemo reći da se pojam rezervisanja ne upotrebljava u pogrešnom značenju samo u bankarskom sektoru Republike Srbije. Reč je, očito, o finansijskim ekspertima koji se svakodnevno susreću sa finansijskim izveštajima i veoma dobro poznaju pozicije istih. Kako je onda moguće da o rezervisanju govore pre u kontekstu ispravke vrednosti (aktiva) ili rezervi (kapital), a ne o obavezi, što ono jeste?

Razlog za pogrešnu interpretaciju rezervisanja je dvostruk:

- odomaćen je termin „rezervacije za NPL“ i
- u profesionalnoj računovodstvenoj regulativi koristi se termin rezervisanje za NPL.

Dakle, **nenaplativa potraživanja (rizični plasmani) su deo aktive, za razliku od rezervisanja koje predstavlja obavezu i kao takvo je deo pasive. Stoga, ova dva termina nisu sinonimi i ne treba ih poistovećivati.** Takođe, rezerva za gubitke po osnovu vanbilansnih stavki deo je pozicije kapitala i ne treba je mešati sa rezervisanjima.

Analizom sadržaja finansijskih izveštaja jedne od najvećih banaka koja posluje u Republici Srbiji primećeno je da su u okviru pozicije rezervisanja, pored rezervisanja za otpremnine, sudske sporove i restrukturiranje, evidentirali i rezervisanje za gubitke po osnovu vanbilansnih stavki. Rezervisanje za gubitke po osnovu vanbilansnih stavki ne predstavlja obavezu i ne ispunjava kriterijume za priznavanje rezervisanja, u skladu sa MRS 37, te stoga ne može biti priznato i evidentirano u okviru pozicije rezervisanja. U izveštaju nezavisnog revizora po ovom pitanju nije iskazana modifikacija mišljenja, niti skrenuta pažnja.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Izloženost različitim vrstama rizika, neizvesnost, posledice svetske ekonomske krize, izražena konkurentnost i uticaj globalizacije samo su neki od faktora kojima su privredni subjekti svakodnevno izloženi u svom poslovanju. Velika je odgovornost na menadžerima koji svakodnevno donose poslovne odluke u privrednom okruženju koje je pod uticajem navedenih, ali i mnogih drugih elemenata. Deo odgovornosti takođe pripada i računovođama, koji zajedno sa menadžerima sudeluju u procesu finansijskog izveštavanja.

U radu je bila obrađena problematika rezervisanja za koja se može reći, u širem smislu, da predstavljaju jedan od načina za upravljanje poslovnim rizikom. Formiranjem rezervisanja ispunjava se jedan od osnovnih računovodstvenih principa, trošak se dodeljuje periodu u kojem je obaveza nastala, čime se izbegava da sav teret padne na period u kojem će biti izmirena. Sa druge strane, rezervisanje predstavlja poziciju koja je podložna manipulacijama, prvenstveno zbog toga što se za utvrđivanje iznosa koristi procenjivanje, u većoj ili manjoj meri. Shodno tome, rezervisanje se u tom smislu ne može identifikovati kao tehnika za upravljanje rizikom jer postoji mogućnost zloupotrebe slobode koju privredni subjekti imaju prilikom procenjivanja rezervisanja čime bi bilo narušeno fer i pošteno finansijsko izveštavanje.

Rezultati sprovedenih istraživanja su potvrdili generalnu i pojedinačne hipoteze. Jedna od pojedinačnih hipoteza, koja je u radu potvrđena, jeste da postoje privredni subjekti koji zloupotrebljavaju formiranje rezervisanja (H1). Privredni subjekti u Republici Srbiji češće potcenjuju rezervisanja, što ima uticaja na iskazani rezultat poslovanja. Imajući u vidu brojne

otežavajuće okolnosti sa kojima su privredni subjekti suočeni u poslovanju, oni češće pribegavaju strategiji reduciranja troškova.

Analizom izveštaja nezavisnih revizora utvrđeno je da se čak 78% kvalifikovanih izveštaja, u kojima je iskazana kvalifikacija ili skretanje pažnje po pitanju pozicije rezervisanja, uglavnom odnosilo na formiranje nedovoljnog iznosa rezervisanja za sudske sporove, a u manjem procentu i potpuno neformiranje rezervisanja. Privredni subjekti u Republici Srbiji ređe precenjuju rezervisanja, što takođe predstavlja način za upravljanje rezultatom poslovanja. Treba imati u vidu da svaka manipulacija ovog tipa ima dalekosežniji uticaj, jer bilo da privredni subjekt potceni ili preceni rezervisanje, to će uticati ne samo na tekući izveštajni period, već i na naredne.

Istraživanjem je potvrđena i hipoteza H7, da postoje pravna lica koja ne formiraju rezervisanja, iako su u skladu sa zahtevima računovodstvene regulative to trebali da učine. Analizom izveštaja nezavisnih revizora utvrđeno je da čak 45% analiziranih privrednih subjekata nije formiralo rezervisanje za otpremnine i jubilarne nagrade. U manjem procentu privredni subjekti nisu iskazivali rezervisanja za sudske sporove i obnavljanje prirodnih bogatstava, dok čak 78% njih nije formiralo dovoljan iznos rezervisanja za sudske sporove.

Pitanje koje se provlačilo kroz rad jeste da li neiskazivanje rezervisanja može da ima uticaj na finansijske izveštaje i odluke koje će korisnici istih doneti na osnovu podataka prikazanih u njima. Svakako da ima uticaj. Ukoliko pozicija rezervisanja predstavlja materijalno značajnu stavku u finansijskim izveštajima, njeno neiskazivanje ili nedovoljno formiranje može imati značajan uticaj na vrednovanje ukupnih obaveza u pasivi, kao i na prikazani rezultat poslovanja, čime se narušava kvalitet finansijskog izveštavanja, a korisnici finansijskih izveštaja dovode u zabludu. Potcenjivanje ili precenjivanje rezervisanja ima isti uticaj i može navesti korisnike finansijskih izveštaja na pogrešne zaključke, a konsekventno i na donošenje pogrešnih poslovnih odluka.

Tokom istraživanja je posebno bilo ispitano čega privredni subjekti izbegavaju da iskazuju određene vrste rezervisanja. Ovo je naročito slučaj sa rezervisanjima za otpremnine, kod kojih je najzastupljeniji procenat neformiranja rezervisanja. Razlozi su višestruki, a najčešće sledeći: računovođe su mišljenja da je obračun rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade kompleksan i komplikovan, da neiskazivanje rezervisanja ne narušava realnost prikazanih finansijskih izveštaja, da će formiranje rezervisanja umanjiti rezultat poslovanja, kao i da angažovanje aktuara iziskuje novčane izdatke koji nisu neophodni. Interesantno je da privredni subjekti koji imaju najmanje jednog (su)osnivača iz inostranstva poštuju u većoj meri zahteve profesionalne računovodstvene regulative, kada je u pitanju računovodstveni tretman rezervisanja, nego što to čine privredni subjekti koji su u vlasništvu domaćih lica.

Sa druge strane, neki revizori su sličnog mišljenja, da rezervisanje ne predstavlja obavezu u pravom smislu, već da je pre reč o „obračunskoj kategoriji“. Oni ne insistiraju da klijenti moraju da formiraju rezervisanja, kada za tim postoji potreba, imajući u vidu da su mnogi klijenti suočeni sa finansijskim poteškoćama i da bi ih insistiranje da vrše rezervisanje samo dovelo u još nepovoljniju finansijsku situaciju. Finansijska pozicija i uticaj rezervisanja na rezultat poslovanja ne smeju da budu kriterijum za odlučivanje da li treba formirati rezervisanje ili ne. Zahtevi profesionalne regulative su jasni, ukoliko obaveza zadovoljava kriterijume za priznavanje i materijalno je značajnog iznosa, rezervisanje treba iskazati u finansijskim izveštajima.

Računovođama je otežavajuću okolnost ranije predstavljalo evidentiranje kratkoročnih rezervisanja jer nije postojao račun za njihovo evidentiranje, kao i selektivno priznavanje troškova različitih vrsta rezervisanja u poreskom bilansu. Tokom pisanja teze izmenjen je Pravilnik o Kontnom okviru i u isti je dodat račun za kratkoročna rezervisanja. Takođe, neposredno pred završetak teze izmenjen je Zakon o porezu na dobit pravnih lica i privrednim subjektima je omogućeno priznavanje i drugih vrsta rezervisanja ako ispunjavaju

uslove za priznavanje, a koja ranije nisu bila uključena (npr. rezervisanje za sudske sporove, restrukturiranje i dr.). Očekujemo da će ove izmene imati pozitivan efekat i da će motivisati privredne subjekte da formiraju sve potrebne vrste rezervisanja.

Izmene zakonske i profesionalne računovodstvene regulative mogu imati uticaj na iskazani rezultat poslovanja, što je potvrđeno poslednjim izmenama Zakona o radu do kojih je došlo tokom pisanja teze. Naime, do 2014. godine otpremnina prilikom odlaska zaposlenog u penziju bila je zakonom utvrđena u iznosu od najmanje tri prosečne plate, izmenama je redukovano na dve. Smanjenje obaveze prema zaposlenima je imalo uticaj na rezultat poslovanja budući da su iznosi formiranih rezervisanja umanjeni, što je direktno uticalo na povećanje prihoda. Prilikom analize finansijskih izveštaja treba imati na umu ovu činjenicu, jer deo iskazanih prihoda ne potiče od primarne delatnosti privrednog subjekta, već od ukidanja dela prethodno formiranih rezervisanja.

Izmene MRS/MSFI i MSFI za MSP su takođe moguće. Počevši od 2014. godine mala i srednja pravna lica primenjuju MSFI za MSP, koji su po prvi put uvedeni u profesionalnu računovodstvenu regulativu u Republici Srbiji. Poslednjih godina radi se i na izmenama i dopunama MRS 37, a u planu je i donošenje novog standarda kojim bi se zamenio postojeći. Neke od očekivanih dopuna se odnose na uvođenje smernica za detaljnije odmeravanje rezervisanja i usaglašavanje sa *GAAP* standardima. Imajući u vidu da je profesionalna regulativa podložna promenama, može se očekivati da će i u budućem periodu biti izmena koje će imati uticaja na poziciju rezervisanja. Hipoteza koja je takođe potvrđena jeste da promene zakonskih propisa, posebno u oblasti rada, mogu imati značajan uticaj na visinu iskazanih rezervisanja, a konsekventno i na ostvareni (prikazani) rezultat poslovanja (H3).

Jedna od glavnih odrednica koja se vezuje za rezervisanje jeste procenjivanje. Iako se iznos rezervisanja utvrđuje na bazi procene, ona ne sme biti proizvoljna, već bazirana na razumnim osnovama, uz uvažavanje svih raspoloživih i iskustvenih podataka. Istraživanje je pokazalo da

čak 57% anketiranih privrednih subjekata ne obračunava rezervisanje za troškove u garantnom roku na ispravan način, već kao procenat prihoda od prodaje. Fiksno utvrđeni procenat prihoda od prodaje ne predstavlja adekvatan način za utvrđivanje iznosa rezervisanja, dok manji broj anketiranih smatra da bi bilo korisno ukoliko bi izmenama MRS 37 bile dodate detaljnije smernice za procenu rezervisanja.

Pojedine računovođe takođe imaju poteškoća prilikom obračunavanja rezervisanja za otpremnine. Kada su u pitanju otpremnine, nije reč o klasičnoj proceni iznosa, budući da je minimalan iznos utvrđen zakonom, ali sam obračun obuhvata različite varijable koje treba utvrditi/proceniti. Za diskontnu stopu neki privredni subjekti uzimaju referentnu kamatnu stopu NBS, što je pogrešno, dok čak 95% privrednih subjekata ne uzima u razmatranje rizike koji su specifični za određenu obavezu prilikom određivanja visine diskontne stope. Procena rezervisanja za obnavljanje šuma često se ne vrši na ispravan način, zbog pogrešne interpretacije zakonskih propisa, a obelodanjivanja u vezi sa rezervisanjima su uniformna i često bez svih potrebnih podataka. Imajući u vidu da određeni broj računovođa ne vršu procenu rezervisanja na ispravan način, ili da pojedini čak izbegavaju da formiraju pojedine vrste rezervisanja, očito je da ima prostora i da postoji potreba za njihovim profesionalnim usavršavanjem i edukacijom.

Kako je istraživanjem potvrđena generalna hipoteza (H0), da je vrednovanje rezervisanja „osetljivo“, kao i H1 da postoje privredni subjekti koji zloupotrebljavaju formiranje rezervisanja, pažnja je bila usmerena na H8 i u tom kontekstu na intervju sa nezavisnim revizorima i analizu sadržaja izveštaja revizora uzorkovanih privrednih subjekata. Analizom izveštaja nezavisnih revizora utvrđeno je da je 24% izveštaja sadržalo modifikaciju mišljenja ili skretanje pažnje u vezi sa pozicijom rezervisanja, a da skoro polovina (45%) nije iskazala rezervisanje za otpremnine (i jubilarne nagrade). Istraživanje je takođe pokazalo da je češća situacija da revizori usmenim putem saopšte klijentu sugestije u vezi sa rezervisanjima, što bi

značilo da postoji više propusta u računovodstvenom obuhvatanju rezervisanja nego što je na prvi pogled vidljivo. Ipak, partneri velikih revizorskih kuća insistiraju na tome da se klijentu obavezno izdaje kvalifikovani izveštaj ukoliko nije iskazao rezervisanje za otpremnine, a u pitanju je srednje ili veliko pravno lice koje ima dosta zaposlenih i kod koga je taj iznos materijalno značajan.

Istraživanje je pokazalo da postoje revizori koji ne posvećuju dužnu pažnju reviziji pozicije rezervisanja, bilo zbog loše finansijske pozicije klijenta ili zbog njihovog stava da ova pozicija ne utiče na finansijske izveštaje. Ovakav pristup protivan je pravilima struke. Zajedničko svim izjavama jeste da revizori ne proveravaju parametre na osnovu kojih se vrši procena rezervisanja za otpremnine. Različite varijable, kao što su diskontna stopa, iskustveni podaci i dr. ključni su za ispravno procenjivanje rezervisanja i važno je da se revizori uvere da li su svi elementi procene realni i objektivni. Rezervisanje može imati uticaj na rezultat poslovanja i zbog toga reviziji ove pozicije treba posvetiti dužnu pažnju. Na taj način revizori umanjuju detekcioni rizik kojem su izloženi.

Cilj ovog rada bio je i da se napravi pregled postojeće literature iz oblasti rezervisanja. Imajući u vidu da je mali broj naučnih radova pisan na temu rezervisanja, doprinos ovog rada je i u tom segmentu. Posebna pažnja je bila posvećena sagledavanju stanja rezervisanja u Republici Srbiji. Na osnovu rezultata sprovedenih istraživanja ukazali smo na probleme i poteškoće sa kojima se računovođe suočavaju prilikom vrednovanja i evidentiranja rezervisanja, ali i izneli predloge kako se i na koji način može pristupiti rešavanju određenih problema, kao i unapređenju procesa rezervisanja. Politika rezervisanja u Republici Srbiji je značajno unapređena poslednjih godina, a prostora za dalja prilagođavanja, unapređenja i edukacije ima, što će biti neophodno u budućem periodu s obzirom da je u pitanju materija koja je podložna promenama i da se očekuju izmene profesionalne regulative.

LITERATURA

1. AASB&FRSB (2009) A summary of the main changes to IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets as proposed in the IASB's 2005 Exposure Draft, current requirements of IAS 37 and IASB tentative decisions to date in its redeliberation of the Exposure Draft, 28-29 October 2009, Agenda paper 6.2. Dostupno na: http://www.aasb.com.au/admin/file/content102/c3/AASB_FRSB_Joint_Meeting_Oct_2009_Agenda_paper_6_2.pdf [Pristup 22.05.2012.]
2. Ai, J., Brockett, P. L., Cooper, W. W., Golden, L. L. (2012) Enterprise Risk Management Through Strategic Allocation of Capital, *The Journal of Risk and Insurance*, Vol. 79, No. 1, pp. 29-55.
3. Ale, B. J. M. (2009) *Risk: An Introduction, The Concepts of Risk, Danger and Chance*, First Edition, Oxon: Routledge
4. Ballou, B., Heitger, D. and Schultz, T. (2009) Measuring the Costs of Responding to Business Risks, *Management Accounting Quarterly*, Winter 2009, Vol. 10, No. 2, pp. 1-11.
5. Banks, E. (2010) *The Palgrave Macmillan Dictionary of Finance, Investment and Banking*, Palgrave Macmillan, United Kingdom, London
6. Barjaktarović, L. (2011) *Upravljanje rizikom*, drugo izdanje, Beograd: Univerzitet Singidunum
7. Bessis, J. (2006) *Risk Management in Banking*, Second edition, England: John Wiley & Sons, Ltd.

8. Brili, R. A., Majers, S. K., Markus, A. Dž. (2009) *Osnovi korporativnih finansija*, peto izdanje, Beograd: MATE d.o.o.
9. Buehler, K., Freeman, A., Hulme, R. (2008) The New Arsenal of Risk Management, *Harvard Business Review*, pp. 93-100.
10. Cappelletti, L. (2009) Performing an Internal Control Function to Sustain SOX 404 and Improve Risk Management: Evidence from Europe, *Management Accounting Quarterly*, Summer 2009, Vol. 10, Issue 4, pp. 17-27.
11. Carver, J., Oliver, C. (2004) *Korporacijski odbori koji stvaraju vrijednost: Upravljanje učinkovitošću kompanije iz kabineta odbora direktora*, Mate, Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta, Zagreb
12. Chu, J. & Chintagunta, P. K. (2011) An Empirical Test of Warranty Theories in the U.S. Computer Server and Automobile Markets, *Journal of Marketing*, Vol. 75, pp. 75–92.
13. Cooper, T., Faseruk, A. (2011) Strategic Risk, Risk Perception and Risk Behaviour: Meta Analysis, *Journal of Financial Management and Analysis*, Om Sai Ram Centre for Financial Management Research, 24(2), str. 20-29.
14. Copeland, R. M. (1968) Income Smoothing, *Journal of Accounting Research*, Vol. 6, Empirical Research in Accounting: Selected Studies 1968, pp. 101-116.
15. COSO (2004) *Enterprise Risk Management - Integrated Framework: Executive Summary*, Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, (pristup 14.02.2013.), [dostupno na http://www.coso.org/documents/coso_erm_executivesummary.pdf]
16. Cvetinović, M. (2008) *Upravljanje rizicima u finansijskom poslovanju*, Univerzitet Singidunum, Beograd

17. Damodaran, A. (2003) *Value and Risk: Beyond Betas*, Working paper, (pristup 17.02.2013.), [dostupno na <http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdfiles/papers/riskvalue.pdf>]
18. Damodaran, A. (2007) *Exploiting Risk: A Strategic View of Risk Management*, Working paper, (pristup 20.02.2013.), [dostupno na <http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdfiles/papers/strategicrisk.pdf>]
19. Damodaran, A. (2007) *Risk Management: Profiling and Hedging*, Working paper, (pristup 17.02.2013.), [dostupno na <http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdfiles/papers/hedging.pdf>]
20. Dell’Ariccia, G., Marquez, R. (2010) Risk and the Corporate Structure of Banks, *The Journal of Finance*, Vol. LXV, No. 3, pp. 1075-1096.
21. Deloitte (2011) Zaključci za 2010. godinu: MSFI u fokusu, Deloitte Srbija, str. 4. Dostupno na: http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Serbia/Local%20Assets/Documents/2011/rs_IFRS_news_august-No5.pdf [Pristup 13.05.2012.]
22. Ditchkus, L. V., Sierra, G. E., Reed, B. J. (2011) The Role of Managerial Prudence in Bank Loan Loss Provisioning, *Journal of Managerial Issues*, Vol. XXIII, Number 4, pp. 447-464.
23. Dorfman, M. S. (2004) *Introduction to Risk Management and Insurance*, Ninth Edition, Pearson Prentice Hall
24. Dorfman, M. S. (2008) *Introduction to Risk Management and Insurance*, Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey
25. Eichberger, J., Summer, M. (2005) Bank Capital, Liquidity, and Systemic Risk, *Journal of the European Economic Association*, Vol. 3, Issue 2-3, pp. 547-555.

26. Ernst & Young, Climate change and sustainability services. Dostupno na: <http://www.ey.com/US/en/Services/Specialty-Services/Climate-Change-and-Sustainability-Services> [Pristup 17.06.2012.]
27. Ettredge, M., Scholz, S., Smith, K. R. & Sun, L. (2010) How Do Restatements Begin? Evidence of Earnings Management Preceding Restated Financial Reports, *Journal of Business Finance & Accounting*, Blackwell Publishing Ltd, Oxford, Volume 37, Issue 3-4, pp. 332–355.
28. FASB (2002) FASB Interpretation No. 45: Guarantor's Accounting and Disclosure Requirements for Guarantees, Including Indirect Guarantees of Indebtedness of Others, Connecticut: Financial Accounting Standards Board. Dostupno na: <http://www.fasb.org/cs/BlobServer?blobcol=urldata&blobtable=MungoBlobs&blobkey=id&blobwhere=1175820925751&blobheader=application%2Fpdf> [Pristup 03.06.2012.]
29. Fortes, H. (2002) The Need For Environmental Reporting by Companies: An Examination of The Use of Environmental Reports by Swedish Public Companies, *Greener Management International*, Greenleaf Publishing, Issue 40, pp. 77-92.
30. Gates, S., Nicolas, J. L., Walker, P. L. (2012) Enterprise Risk Management: A Process for Enhanced Management and Improved Performance, *Management Accounting Quarterly*, Vol. 13, No. 3, pp. 28-38.
31. Gephart, R. P. Jr., Van Maanen, J., Oberlechner, T. (2009) Organizations and Risk in Late Modernity, *Organization Studies*, Vol. 30, Issue 2/3, pp. 141-155.
32. Girotra, K., Netessine, S. (2011) How to Build Risk into Your Business Model, *Harvard Business Review*, Vol. 89 Issue 5, pp. 100-105.

33. Girotra, K., Netessine, S. (2011) How to Build Risk into Your Business Model Smart companies design their innovations around managing risk, *Harvard Business Review*, pp. 100-105.
34. Grable, J. E. (2000) Financial Risk Tolerance and Additional Factors That Affect Risk Taking in Everyday Money Matters, *Journal of Business and Psychology*, Volume 14, Number 4, pp. 625-630.
35. Grimlund, A. R. (1985) A Proposal for Implementing the FASB's "Reasonably Possible" Disclosure Provision for Product Warranty Liabilities, *Journal of Accounting Research*, Vol. 23, No. 2, pp. 575-594.
36. Horne, J. C. V., Wachowicz, J. M. Jr. (1995) *Osnove finacijskog menadžmenta*, deveto izdanje, MATE doo, Zagreb
37. Hsieh, L., Tsai, Y. (2005) Information Asymmetry, Creative Accountings and Moral Choice: An Apocalypse of Procomp Informatics Ltd. *The Journal of American Academy of Business*, Vol. 2, pp. 64-73, 2005.
38. IASB & FASB (2002) Memorandum of Understanding "The Norwalk Agreement". Dostupno na: <http://www.fasb.org/cs/BlobServer?blobcol=urldata&blobtable=MungoBlobs&blobkey=id&blobwhere=1175819018817&blobheader=application%2Fpdf> [Pristup 20.08.2012.]
39. IASB (1995) MRS 11 *Ugovori o izgradnji*, dostupno na: <http://mfin.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medunarodni%20racunovodstveni%20standard%202011%20-%20Ugovori%20o%20izgradnji.pdf>
40. IASB (1998) IAS 37 *Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets*, IFRS Foundation, dostupno na: <http://www.ifrs.org>

41. IASB (1998) MRS 12 *Porezi na dobitak*, dostupno na: <http://mfin.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medunarodni%20racunovodstveni%20standard%2012%20-%20Porezi%20na%20dobitak.pdf>
42. IASB (1999) IAS 10 *Events after the Reporting Period*, IFRS Foundation, dostupno na: <http://eifrs.ifrs.org>
43. IASB (1999) IAS 37 *Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets*, IFRS Foundation, dostupno na: <http://eifrs.ifrs.org>
44. IASB (1999) MRS 19 *Primanja zaposlenih*, dostupno na: <http://www.mrs19.rs/images/MRS19-zvanicni%20prevod.pdf>
45. IASB (2001) IAS 1 *Presentation of Financial Statements*, IFRS Foundation, dostupno na: <http://eifrs.ifrs.org>
46. IASB (2005) Exposure Draft of Proposed Amendments to IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets and IAS 19 Employee Benefits. Dostupno na: <http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Liabilities/EDJune05/Documents/EDAmendstoIAS37.pdf> [Pristup 17.04.2012.]
47. IASB (2005) IAS 2 *Inventories*, IFRS Foundation, dostupno na: <http://eifrs.ifrs.org>
48. IASB (2005) IFRS 4 *Insurance Contracts*, IFRS Foundation, dostupno na: <http://eifrs.ifrs.org>
49. IASB (2005) MRS 16 *Nekretnine, postrojenja i oprema*, dostupno na: <http://mfin.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medunarodni%20racunovodstveni%20standard%2016%20-%20Nekretnine,%20postrojenja%20i%20oprema.pdf>

50. IASB (2008) A Guide Through International Financial Reporting Standards (IFRSs®), IFRS, IASC Foundation Education™, London: International Accounting Standards Committee Foundation (IASCF)
51. IASB (2009) *Međunarodni standard finansijskog izveštavanja za male i srednje entitete*, IFRS for SMEs, dostupno na: <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/MRS/2014/MSFI%20ZA%20MSP.pdf>
52. IASB (2010) Measurement of Liabilities in IAS 37, Proposed amendments to IAS 37, Exposure Draft ED/2010/1. Dostupno na: <http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Liabilities/EDJan10/Documents/EDIAS37Liabilities0110.pdf> [Pristup 03.06.2012.]
53. IASB (2014) IFRS 9 *Financial Instruments*, IFRS Foundation, dostupno na: <http://www.ifrs.org>
54. IASB (2014) Project Summary: IFRS 9 Financial Instruments, IFRS Foundation, dostupno na: [<http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Financial-Instruments-A-Replacement-of-IAS-39-Financial-Instruments-Recognitio/Documents/IFRS-9-Project-Summary-July-2014.pdf>], pristup 22.03.2016.
55. IFRS (2001) IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets. Dostupno na: http://www.kasb.or.kr/upload/constancy/InternationalFinancialReportingStandards%28IFRSs%292012/Part%20A/bv2012_ias37_part%20a_185.pdf [Pristup 24.05.2012.]
56. IFRS (2012) Technical Summary: IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets. Dostupno na: <http://www.ifrs.org/IFRSs/Documents/English%20IAS%20and%20IFRS%20PDFs%202012/IAS%2037.pdf> [Pristup 15.06.2012.]
57. IFRS Foundation (2009) Training Material for the IFRS® for SMEs: Module 21 – Provisions and Contingencies, London: IFRS Foundation. Dostupno na:

http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/2010/KOB%C4%B0/Module21_version2010_02.pdf [Pristup 15.05.2012.]

58. Kale, J. R., Meneghetti, C. & Shahrur, H. (2013) Contracting with Nonfinancial Stakeholders and Corporate Capital Structure: The Case of Product Warranties, *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, Vol. 48, No. 3, pp. 699–727.
59. Kaparavlović, N. (2011) Uticaj kreativnog računovodstva na kvalitet finansijskog izveštavanja, *Ekonomski horizonti*, Vol. 13, No. 1, str. 155-168.
60. Kaplan, R. S., Mikes, A. (2012) Managing Risks: A New Framework, *Harvard Business Review*, Vol. 90 Issue 6, pp. 48-60.
61. Kaplan, S., Garrick, J. (1981) On the Quantitative Definition of Risk, *Risk Analysis*, Vol. 1, No. 1, (pristup 04.03.2013.), [dostupno na <http://iosiah.berkeley.edu/2007Fall/NE275/CourseReader/3.pdf>]
62. Kiose, P. V. & Peasnell, K. (2009) Have changes in pension accounting changed pension provision? A review of the evidence, *Accounting and Business Research*, Vol. 39. No. 3, International Accounting Policy Forum, pp. 255-267.
63. Knechel, W. R., Salterio, S. E. & Ballou, B. (2007) *Auditing: Assurance and Risk*, 3e, Thomson South-Western, Canada
64. Knežević, G., Gržinić, J., Vukadinović, P. (2014) The Role of the Accounting in the Sustainable Development: The Case of Serbia, *FINIZ 2014*, pp. 20-23.
65. Knežević, G., Stanišić, N., Mizdraković, V. (2013) *Analiza finansijskih izveštaja*, Univerzitet Singidunum, Beograd
66. KPMG (2012) U.S. Standard-Setting Landscape Poised for Significant Change, Defining Issues®, No. 12-26. Dostupno na:

- <http://www.us.kpmg.com/microsite/taxnewsflash/2012/Jun/definingissues-june29.2012.pdf> [Pristup 25.09.2012.]
67. KPMG International (2003) *Basel II: A Worldwide Challenge for the Banking Business*, (pristup 03.03.2013.), [dostupno na <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/153353/finsecissues2004/pdf/kpmg.pdf>]
68. Linsmeier, T. J., James R. Boatsman, J. R., Herz, R. H., Jennings, R. G., Gregory J. Jonas, G. J. Lang, M. H., Petroni, K. R., Shores, D., Wahien, J. M. (1998) American Accounting Association's Financial Accounting Standards Committee, American Accounting Association, *Accounting Horizons*, Vol. 12, No. 2, pp. 192-200.
69. Lukic, R. (2014) The profitability of trade in Serbia, *Asian Journal of Management Research*, Volume 4, Issue 3, pp. 485-500.
70. Lukić, R. (2010) Analiza profitabilnosti trgovine u Srbiji, *Škola biznisa*, broj 4/2010, (pristup 10.09.2015.), [dostupno na <http://www.vps.ns.ac.rs/SB/2010/4.2.pdf>]
71. Maisel, S. J. (1979) Risk and Capital Adequacy in Bank, Conference Series No. 21, Proceedings of a Conference *The Regulation of Financial Institutions*, Melvin Village, New Hampshire, October 1979, pp. 203-224. (pristup 25.03.2013.), [dostupno na <http://www.bostonfed.org/economic/conf/conf21/conf21g.pdf>]
72. Marjanović, V., Milojević, M. i Stefanović, D. (2012) Pregled stanja i perspektive ulaganja Srbije u obnovljive izvore energije kao bitan faktor unapređenja kvaliteta životne sredine, *10. Međunarodni naučni skup „Sinergija 2012“*, Univerzitet Sinergija, mart 2012, Bijeljina, pp. 458-465.
73. Matic, V. (2008) *Operativni rizici*, Institut za poslovna istraživanja MBA, Čugura print, Beograd

74. McShane, M. K., Nair, A., Rustambekov, E. (2010) Does Enterprise Risk Management Increase Firm Value?, *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, Vol. 26 Issue 4, pp. 641-658.
75. Meigs, R. F., Meigs, W. B. (1993) *Računovodstvo: Temelj poslovnog odlučivanja*, deveto izdanje, Zagreb: Mate d.o.o.
76. Merton, R. (2013) The Big Idea Innovation Risk: How to Make Smarter Decisions, *Harvard Business Review*, pp. 48-56.
77. Mizdrakovic, V., Dzamic, V., Gasmi, G., Stefanovic, D. (2013) Exploratory Research on Ethical Aspects of Creative Accounting, *Technics Technologies Education Management*, Vol. 8, No. 3, pp. 1456-1462
78. Naser, K., Pendlebury, M. (1992) A Note on the Use of Creative Accounting, *The British Accounting Review*, Volume 24, Issue 2, June 1992, pp. 111-118.
79. Needles, B. E. Jr., Powers, M., Crosson, S. V. (2005) *Principles of Accounting*, Ninth edition, Boston: Houghton Mifflin Company
80. Obor za međunarodne računovodstvene standarde (1999) Međunarodni računovodstveni standard 37 Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna imovina. Dostupno na: <http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medjunarodni%20racunovodstveni%20standard%2037%20-%20Rezervisanja,%20potencijalne%20obaveze%20i%20potencijalna%20imovina.pdf> [Pristup 10.03.2012.]
81. Perčević, H., Hladika, M. (2012) Utjecaj računovodstvenoga tretmana naknadnog mjerenja financijskih instrumenata na financijski položaj i profitabilnost hrvatskoga bankarskog sektora, *Ekonomika misao i praksa*, No. 2, pp. 663-692.

82. Perrin, T. (2006) A Changing Risk Landscape: A Study of Corporate ERM in the U.S.
Dostupno na:
http://www.towersperrin.com/tp/getwebcachedoc?webc=HRS/USA/2006/200611/ERM_Corporate_Survey_110106.pdf [Pristup 15.07.2012.]
83. Petrović, Z. (2011) *Finansijsko izveštavanje*, prvo izdanje, Univerzitet Singidunum, Beograd
84. Petrović, Z., Stanišić, N., Vićentijević, K. (2015) *Priručnik za primenu Kontnog okvira za privredna društva, zadruge i preduzetnike*, IPC, Beograd
85. Philippe J. (2007) *Financial Risk Manager Handbook*, GARP (Global Association of Risk Professionals), John Wiley & Sons, Inc.
86. Privredni savetnik (2010), *Priručnik o primeni kontnog okvira u skladu sa MRS/MSFI - za privredna društva, zadruge, druga pravna lica i preduzetnike*, četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Privredni savetnik, Beograd
87. PwC (2008) *A practical guide to risk assessment: How principles-based risk assessment enables organizations to take the right risks*, PricewaterhouseCoopers, (pristup 14.02.2013.), [dostupno na http://www.pwc.com/en_US/us/issues/enterprise-risk-management/assets/risk_assessment_guide.pdf]
88. PwC (2012) *Global Insolvency & Restructuring Review 2012/13*, PwC, Euromoney Yearbooks, pp. 8-11.
89. Rees, H. (2006) *The IASB's Proposed Amendments to IAS 37, European Accounting Review, Accounting in Europe*, Vol. 3, Routledge
90. Rejda, E. G. (2008) *Principles of Risk Management and Insurance*, 10th Edition, Pearson Education

91. Rejda, G. E. (2008) *Principles of Risk Management and Insurance*, Pearson Education
92. Rime, B. (2005) Will Basel II Lead to a Specialization of Unsophisticated Banks on High-Risk Borrowers?, *International Finance*, Vol. 8, No. 1, pp. 29-55.
93. Rittenberg, L. E., Schwieger, B. J., Johnstone, K. M. (2008) *Auditing: A Business Risk Approach*, 6e, Thomson South-Western
94. Saunders, A., Cornett, M. M. (2007) *Financial Markets and Institutions: An Introduction to the Risk Management Approach*, Third Edition, McGraw-Hill
95. Shah, A. K. (1998) Exploring the Influences and Constraints on Creative Accounting in the United Kingdom, *The European Accounting Review*, No. 1, Vol. 7, pp. 83–104.
96. Shah, S. Z. A., Butt, S., Tariq, Y. B. (2011) Use or Abuse of Creative Accounting Techniques, *International Journal of Trade, Economics and Finance*, Vol. 2, No. 6, pp. 531-536.
97. Soltani, B. (2007) *Auditing: An International Approach*, Prentice Hall
98. Stančić, P. (2006) *Savremeno upravljanje finansijama preduzeća*, Ekonomski fakultet Univerziteta, Kragujevac
99. Stanišić, M. (2009) *Metodologija revizije*, drugo izdanje, Univerzitet Singidunum, Beograd
100. Stanišić, M. (2013) *Revizija*, šesto izdanje, Univerzitet Singidunum, Beograd
101. Stanišić, M., Stanojević, Lj. (2010) *Evaluacija i rizik*, Univerzitet Singidunum, Beograd
102. Stanišić, N., Radojević, T., Stanić, N. & Rajin, D. (2015) The Association Between Auditor Switching and Audit Opinion in the Republic of Serbia, *FINIZ 2015*, pp. 9-12.
103. Stefanovic, D., Milojevic, M., Dzamic, V. (2012) The role of environmental accounting in environmental reporting: case of the Republic of Serbia, *The International Conference*

- oin Economics and Administration*, Editura Universitatii din Bucuresti, Bucharest, 2012, pp. 563-573.
104. Stulz, R. M. (2009) Six Ways Companies Mismanage Risk, *Harvard Business Review*, pp. 86-94.
105. Škarić, K. (2007) Kreativno računovodstvo – motivi, instrumenti i posledice, dostupno na: <http://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/05/kreativno-racunovodstvo.pdf>, pristup 04.04.2015.
106. The European Parliament and the Council of the European Union (2011) Directives: Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council, Official Journal of the European Union, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:304:0064:0088:en:PDF>, pristup 02.01.2015.
107. Whittington, O. R. & Pany, K. (2008) Principles of Auditing & Other Assurance Services, Sixteenth Edition, McGraw-Hill Irwin
108. Yi, C. (2011) Dangerous Knowledge: Credit Value Adjustment With Credit Triggers, *International Journal of Theoretical and Applied Finance*, Vol. 14, No. 6, pp. 839-865.
109. Žager, K., Mamić Sačer, I., Sever, S., Žager, L. (2008) *Analiza financijskih izvještaja*, Masmedia doo, Zagreb

Zakoni i podzakonska akta:

110. Nacrt Zakona o geološkim istraživanjima i rudarstvu (pristup 16.05.2014.), [dostupno na <http://www.mprpp.gov.rs/sr/wp-content/uploads/2014/01/Nacrt-Zakona-o-geoloskim-istrazivanjima-i-rudarstvu-23.01.2014.godine..pdf>]
111. Narodna banka Srbije (2014) *Godišnji izveštaj o poslovanju i rezultatima rada*, (pristup 16.01.2015.) [dostupno na http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/latinica/90/90_4/godisnji_izvestaj_2014.pdf]
112. Narodna banka Srbije (2014) *Odluka o adekvatnosti kapitala*, „Sl. glasnik RS“, br. 46/2011, 6/2013 i 51/2014 (pristup 20.08.2015.), [dostupno na http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/latinica/20/kpb/adekvatnost_kapitala.pdf]
113. Odluka Narodne banke Srbije o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke („Sl. glasnik RS“, br. 94/2011, 57/2012, 123/2012, 113/2013, 135/2014, 25/2015 i 38/2015), (pristup 09.09.2015.), [dostupno na http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/latinica/20/kpb/klasifikacija_p.pdf]
114. Pravilnik o sadržini i formi obrazaca finansijskih izveštaja za privredna društva, zadruge i preduzetnike („Sl. glasnik RS“, br. 95/2014 i 144/2014)
115. Pravilnik o Kontnom okviru i sadržini računa u Kontnom okviru za privredna društva, zadruge i preduzetnike („Sl. glasnik RS“, br. 95/2014)
116. Pravilnik o Kontnom okviru i sadržini računa u Kontnom okviru za privredna društva, zadruge, druga pravna lica i preduzetnike („Sl. glasnik RS“, br. 118/2013)

117. Pravilnik o minimalnim garantnim rokovima za pojedine vrste objekata odnosno radova („Službeni glasnik RS“, br. 93/2011), [dostupno na <http://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PRAVILNIK%20O%20MINIMALNIM%20GARANTNIM%20ROKOVIMA%20ZA%20POJEDINE%20VRSTE%20OBJEKATA%20ODNOSNO%20RA DOVA.pdf>], pristup 13.04.2014.
118. Pravilnik o načinu priznavanja, vrednovanja, prezentacije i obelodanjivanja pozicija u pojedinačnim finansijskim izveštajima mikro i drugih pravnih lica („Sl. glasnik RS“, broj 118/2013 i 95/2014)
119. Pravilnik o sadržaju poreskog bilansa i drugim pitanjima od značaja za način utvrđivanja poreza na dobit pravnih lica („Sl. glasnik RS“, br. 99/10, 8/11, 13/12 i 8/13)
120. Pravilnik o sadržaju poreskog bilansa i drugim pitanjima od značaja za način utvrđivanja poreza na dobit pravnih lica („Sl. glasnik RS“, br. 20/14)
121. Zakon o bankama („Sl. glasnik RS“ br. 107/2005, 91/2010 i 14/2015)
122. Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju („Sl. glasnik RS“, br. 34/2003, 64/2004 - odluka USRS, 84/2004 - dr. zakon, 85/2005, 101/2005 - dr. zakon, 63/2006 - odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014)
123. Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 65/2008 - dr. zakon i 41/2009)
124. Zakon o porezu na dobit pravnih lica („Sl. glasnik RS“, br. 25/2001, 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 43/2003, 84/2004, 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 - dr. zakon, 142/2014, 91/2015 - autentično tumačenje i 112/2015), (pristup 21.01.2016.), [dostupno na http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_porezu_na_dobit_pravnih_lica.html]

125. Zakon o porezu na dobit preduzeća („Sl. glasnik RS“, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003 i 84/2004)
126. Zakon o porezu na dohodak građana („Sl. glasnik RS“, br. 24/01 , 80/02 - dr. zakon, 80/02, 135/04, 62/06, 65/06 - ispravka, 31/09, 44/09, 18/10, 50/11, 91/11 - US, 93/12, 114/12 - US, 47/13, 48/13 - ispravka, 108/13, 57/14, 68/14 - dr. zakon)
127. Zakon o računovodstvu („Sl. glasnik RS“, br. 62/2013)
128. Zakon o računovodstvu („Sl. list SRJ“, br. 46/96, 60/96, 74/99, 22/01, 71/02)
129. Zakon o računovodstvu i reviziji („Sl. glasnik RS“, br. 46/2006 i 111/2009)
130. Zakon o računovodstvu i reviziji („Sl. list SRJ“, br. 71/2002)
131. Zakon o radu („Sl. glasnik RS“, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014)
132. Zakon o reviziji („Sl. glasnik RS“, br. 62/2013)
133. Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima („Sl. glasnik RS“, br. 88/2011)
134. Zakon o šumama („Sl. glasnik RS“, br. 30/2010 i 93/2012)
135. Zakon o vodama („Sl. glasnik RS“, br. 30/2010 i 93/2012)
136. Zakon o zaštiti potrošača („Sl. glasnik RS“, br. 62/2014), [dostupno na: <http://mtt.gov.rs/download/1/ZZP.pdf>], pristup 27.12.2014.
137. Zakon o zaštiti prirode („Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 88/2010 i 91/2010 - ispr.)
138. Zakon o zaštiti životne sredine („Sl. glasnik RS“, br. 135/2004 i 36/2009)

Elektronski izvori:

139. <http://www.ebizmags.com/rizici-i-transparentnost-poslovanja/> [Pristup 05.06.2011.]
140. <http://www.mfin.gov.rs/>
141. <http://www.mprpp.gov.rs/cir/>
142. <http://www.nbs.rs/>
143. <http://www.overa.rs/>
144. <https://www.coursera.org/>
145. www.deloitte.com
146. www.search.ebscohost.com
147. www.singipedia.com
148. <http://eifrs.ifrs.org>
149. www.iasb.com [Pristup 25.05.2011.]
150. www.bis.org [Pristup 12.06.2011.]
151. www.accountingformanagement.com [Pristup 18.07.2011.]
152. <http://www.investopedia.com/> [Pristup 20.07.2011.]
153. <http://www.ebizmags.com/> [Pristup 25.07.2011.]
154. <http://www.econometricsociety.org/> [Pristup 25.07.2011.]
155. <http://www.finance.yahoo.com> [Pristup 25.07.2011.]
156. <http://www.iasplus.com/en> [Pristup 04.04.2012.]
157. <http://www.ifrs.org> [Pristup 04.04.2012.]

158. <http://www.investopedia.com/#axzz2CxQHUmSZ> [Pristup 12.05.2012.]
159. <http://www.fasb.org/home> [Pristup 20.05.2012.]
160. <http://www.apr.gov.rs/> [Pristup 15.06.2012.]
161. <http://www.ey.com/GL/en/Home> [Pristup 17.06.2012.]
162. <http://finance.yahoo.com/> [Pristup 25.06.2012.]
163. <http://www.kpmg.com/rs/en/pages/default.aspx> [Pristup 25.09.2012.]
164. <http://paragraf.rs/> [Pristup 09.01.2014.]
165. <http://propisi.net/> [Pristup 09.01.2014.]
166. <http://www.poreskauprava.gov.rs> [Pristup 27.04.2014.]
167. <http://mtt.gov.rs/> [Pristup 27.12.2014.]
168. <http://www.mre.gov.rs> [Pristup 11.01.2015.]
169. <http://www.zzps.rs> [Pristup 11.01.2015.]

PRILOZI

Prilog 1: Anketa

Poštovani/a,

ova anketa je deo istraživanja koje sprovodim za potrebe izrade svoje doktorske disertacije. Bilo bi mi od velikog značaja ako biste izdvojili vreme i odgovorili na postavljena pitanja. Rezultati će biti korišćeni isključivo u naučne svrhe, a svaki doprinos ovom istraživanju je dragocen.

Naziv i drugi podaci o privrednom subjektu neće biti javno publikovani. Vaši odgovori neće biti navedeni pojedinačno, već će zajedno sa ostalim prikupljenim podacima biti statistički obrađeni. Anketa je anonimna!

Zahvaljujem Vam se na saradnji!

Danka Stefanović, MSc

Računovodstveni tretman rezervisanja

1. U koju od navedenih kategorija je Vaš privredni subjekt bio razvrstan u 2013. godini?
 - a) Mikro pravno lice
 - b) Malo pravno lice
 - c) Srednje pravno lice

d) Veliko pravno lice

2. Da li ste obveznik revizije?

a) Da

b) Ne

3. Da li su osnivači/suosnivači Vašeg privrednog subjekta iz zemlje ili inostranstva?

a) Svi osnivači/suosnivači su iz zemlje

b) Najmanje jedan osnivač/suosnivač je iz inostranstva

4. Ukoliko je najmanje jedan osnivač/suosnivač iz inostranstva, iz koje je države? (Ako ima više osnivača/suosnivača iz različitih država, upišite nazive svih država iz kojih oni dolaze)

5. Ukoliko je najmanje jedan osnivač/suosnivač iz inostranstva, da li je on postavio posebne zahteve vezano za vrednovanje rezervisanja?

a) Da

b) Ne

6. Ako je odgovor na prethodno pitanje „Da“, koji su bili njegovi zahtevi?

7. Koliko zaposlenih je imao Vaš privredni subjekt na dan 31.12.2013. godine?
- a) Manje od 10
 - b) Od 10-50
 - c) 50-250
 - d) Više od 250
8. Koje vrste rezervisanja se formiraju u Vašem privrednom subjektu?
- a) Rezervisanje za otpremnine
 - b) Rezervisanje u garantnom roku
 - c) Rezervisanje za zaštitu životne sredine
 - d) Rezervisanje za sudske sporove
 - e) _____ (Upišite vrstu rezervisanja koju privredni subjekt formira, a da nije gore navedena)
9. Da li imate obavezu da formirate rezervisanja za date garancije?
- a) Da
 - b) Ne
10. Ako formirate rezervisanja za date garancije, na koji način vršite procenu iznosa rezervisanja:
- a) kao procenat prihoda od prodaje
 - b) _____
(Upisati način na koji obračunavate rezervisanja)

11. Ukoliko se protiv Vašeg privrednog subjekta vodi neki sudski spor, da li ste formirali rezervisanje za sudske sporove?

- a) Da
- b) Ne

12. Da li Vaša pravna služba (angažovani advokat) sastavlja izveštaj o sudskim sporovima na kraju svakog izveštajnog perioda?

- a) Da
- b) Ne

13. Da li ste imali zahteva od revizora da dostavite izveštaj o sudskim sporovima?

- a) Da
- b) Ne
- c) Nismo obveznik revizije

14. Da li je Vaš privredni subjekt u procesu restrukturiranja?

- a) Da
- b) Ne

15. Ako ste u procesu restrukturiranja, da li ste formirali rezervisanje za restrukturiranje?

- a) Da
- b) Ne

16. Da li ste ikada dobili modifikaciju mišljenja revizora zbog pozicije rezervisanja?

- a) Da
- b) Ne
- c) Nismo obveznik revizije

17. Ukoliko je mišljenje revizora bilo modifikovano zbog pozicije rezervisanja, da li se radilo o:

- a) Rezervisanjima za otpremnine
- b) Rezervisanjima u garantnom roku
- c) Rezervisanjima za zaštitu životne sredine
- d) Rezervisanjima za sudske sporove
- e) _____ (Upišite vrstu rezervisanja na koju se modifikacija odnosila)

18. Da li su revizori tokom procesa revizije izneli primedbe/sugestije vezano za računovodstveni tretman rezervisanja?

- a) Da
- b) Ne
- c) Nismo obveznik revizije

Hvala Vam na saradnji!

Prilog 2: Tabele za obračun rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade

Kada je u pitanju obračun rezervisanja za otpremnine i jubilarne nagrade, u ovom radu se upućuje na primere obračuna koji su autorski rad prof. dr Zorana Petrovića. Obračuni su u Excel formi; imajući u vidu da su zadate funkcije od velikog značaja za sam proces obračuna, primeri su dati u elektronskoj formi uz disertaciju.